

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

Diplomová práce

2024

Bc. Karolina Brožová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Katedra politologie

**ODA jako aktér formování pravice
a českého konzervatismu**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Karolina Brožová

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: doc. Michel Perottino, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 4. 4. 2024

Bc. Karolina Brožová

Bibliografický záznam

BROŽOVÁ, Karolína. *ODA jako aktér formování pravice a českého konzervatismu*. Praha 2024. 105 s. Diplomová práce (Mgr.), Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut politologických studií, Katedra politologie, Vedoucí diplomové práce doc. Michel Perottino, Ph.D.

Rozsah práce: 105 s.

Abstrakt

Diplomová práce se zabývá formováním české konzervativní pravice s Občanskou demokratickou aliancí v hlavní roli. Popisuje, jak se strana podílela na transformaci politického systému a líčí její nejvýznamnější momenty. Protože zárodky pravicového myšlení lze nalézt už v komunistickém prostředí, zachycuje práce i rizika, které to s sebou v danou dobu neslo.

Cílem je zachytit i profilování strany na politické půdě, proto budou vylíčena její základní politická témata a volební programy, které leckdy bylo v politické praxi náročné uchopit. Zaměřuje se proto nejen na úspěchy strany v poměrně krátkém časovém intervalu, ale i na aféry, které měly dopad na její působení.

Od prvního do druhého bloku práce pojednává o teorii politických stran, stranických rodinách a dvou podrobněji rozebraných stěžejních ideologií, kterými se zakladatelé Občanské demokratické aliance inspirovali. Teoretický rámec tak napomáhá pochopit, na jakém principu strana fungovala a z jakých programových hodnot čerpala. Od třetího bloku práce podrobně analyzuje Občanskou demokratickou alianci.

Závěrem odpovídá na hlavní cíle konzervatismu a na to, jak se tato ideologie formovala. Zároveň hodnotí roli Občanské demokratické aliance na české politické scéně, zachycuje její úspěchy, které se zapsaly do českých dějin, stranu vyzdvihly a naopak události, jež napomohly jejímu rozpuštění.

Práce byla zpracována pomocí důvěryhodných zdrojů a dostupných materiálů. Teoretický rámec čerpá primárně z Andrew Heywooda a Klause von Beymeho. Od druhého bloku zaměřujícího se na transformaci českého politického systému kromě deskriptivní metody využívá i rozhovorů se samotným zakladatelem Danielem Kroupou, který mi k dané problematice poskytl cenné informace. Čerpá také z odborných publikací zpracovaných bývalými členy strany, Dimúna a Hamerského, ale i jiné literatury, mezi kterou patří časopisy či interní dokumenty ODA.

Abstract

The thesis deals with the formation of the Czech conservative right with the Civic Democratic Alliance in the leading role. It describes how the party participated in the transformation of the political system and describes its most significant moments. Since the germs of right-wing thinking can be found in the communist environment, the thesis also captures the risks that this entailed at the time.

The aim is also to capture the party's profiling on the political ground, so its basic political themes and electoral programmes, which were often difficult to grasp in political practice, will be portrayed. It therefore focuses not only on the party's achievements in a relatively short time interval, but also on the affairs that have had an impact on the party.

From the first to the second section, the thesis discusses party theory, party families, and the two core ideologies that initially inspired the founders of the Civic Democratic Alliance in detail. The theoretical framework thus helps to understand the principles on which the party operated and the programmatic values it drew upon. From the third section onwards, the thesis analyses the Civic Democratic Alliance in detail.

It concludes by answering the main goals of conservatism and how this ideology took shape. It also assesses the role of the Civic Democratic Alliance on the Czech political scene, capturing its achievements that have made their mark on Czech history, highlighting the party and, conversely, the events that helped to bring about its dissolution.

The thesis was prepared using reliable sources and available materials. The theoretical framework draws primarily from Andrew Heywood and Klaus von Beyme. Starting with the second block focusing on the transformation of the Czech political system, in addition to the descriptive method, it also uses interviews with the founder himself, Daniel Kroupa, who provided me with valuable information on the subject. It also draws on scholarly publications compiled by former party members, Dimun and Hamerský, as well as other literature, including journals and internal ODA documents.

Klíčová slova

Občanská demokratická aliance, ODA, Daniel Kroupa, Česká republika, pravice, konzervatismus, liberálně-konzervativní, demokracie, politické strany, politický systém, volby, křesťanství, svoboda, společnost, transformace

Keywords

Civic Democratic Alliance, ODA, Daniel Kroupa, Czech Republic, right-wing, conservatism, liberal-conservative, democracy, political parties, political system, elections, Christianity, freedom, society, transformation

Title

ODA as an actor in the formation of the right and czech conservatism

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala lidem, bez nichž by tato práce horko těžko vznikla.

Především děkuji vedoucímu této diplomové práce, panu docentovi Michelovi Perottinimu za odborné vedení, trpělivost a vstřícnost, kterou během zpracování práce projevil. Bez jeho opory by práce nebyla dost možná takto propracována.

Rovněž děkuji panu Danielovi Kroupovi za poskytnutí osobních rozhovorů nejen ohledně vývoje a fungování ODA, ale i sletu událostí v době disentu, které byly pro vznik strany klíčové. Bez něho bych se k takto cenným informacím nedostala.

Obsah

1	Úvod	11
2	Teoretický rámec	14
2.1	Politické strany	14
2.1.1	Typy a ideologie politických stran.....	14
2.1.2	Stranické rodiny dle Klause von Beymeho	15
2.2	Konzervatismus	15
2.3	Liberalismus	20
2.4	Konzervatismus vs. liberalismus	25
3	Kam sahají kořeny evropského konzervativního myšlení	26
3.1	Tradice konzervativního myšlení	27
3.1.1	Anglosaská tradice	27
3.1.2	Francouzská tradice	30
3.1.3	Německá tradice	32
3.2	České konzervativní myšlení v 19. století.....	36
4	Směry konzervatismu jakožto základní idea moderní politiky	38
4.1	Moderní konzervatismus aneb Nová pravice	38
4.2	Libertarianismus; Liberální Nová pravice.....	39
4.3	Neokonzervatismus; konzervativní Nová pravice.....	41
5	Než se pravicová politika ucelila; politické hodnoty v komunistickém prostředí.....	43
5.1	Období normalizace a návrat konzervativního myšlení	45
5.1.1	Charta 77	47
5.1.2	Hnutí za občanskou svobodu a ODA jejím křídlem	50
5.1.3	ODA jakožto hlavní jádro Občanského fóra	53
5.2	Odkud budoucí strana brala inspiraci	56
6	Vznik a hodnoty ODA	60
6.1	ODA nedílnou součástí sametové revoluce.....	60
6.2	Formování ODA.....	61
6.3	Původní organizace vs. její realizace.....	63
6.4	Plán hry a Cesta ke svobodné společnosti.....	65
6.5	Vývoj ODA v rámci stranického systému do rozpadu OF	69
7	Stabilizace ODA ve stranickém systému.....	72
7.1	Zemědělská reforma	73
7.2	Návrh na ústavu.....	74
7.3	Volby do Federálního shromáždění 1992	75
7.3.1	Československá federace; rozdělit, či nerozdělit?	77
8	Etablování strany; ODA jakožto vládní strana.....	78

8.1	Vznik Senátu	78
8.2	Reforma samosprávy	78
8.3	Přístup ODA k restitucím	79
8.4	Postoj ODA k privatizaci.....	80
8.5	Komunální volby 1994 a situace před nimi.....	81
8.5.1	ODA ve finanční krizi	82
8.5.2	Kauza BIS a koaliční spory	83
8.6	Parlamentní a senátní volby 1996.....	85
8.7	ODA vs. ODS; pohled ODA na dominanta	85
8.7.1	Daniel Kroupa o ohniskách střetů	86
9	Úspěchem ku selhání?.....	89
9.1	Financování ODA aneb začátek konce.....	90
9.2	Vítězství transformačních stran.....	91
9.2.1	Čtyřkoalice a senátní volby 1998	92
9.2.2	Parlamentní volby 2002.....	93
9.3	Zánik ODA	94
9.3.1	Závěrem: očima otce zakladatele	95
9.4	Funkce politických stran v 90. letech vs. dnes	96
10	Závěr	98
	Seznam literatury:.....	101

1 Úvod

Diplomová práce se kromě mapování Občanské demokratické aliance zabývá i konzervatismem, jednoho ze tří základních ideových doktrín, který českou politickou scénou hýbe dodnes. Konzervatismus má smysl zkoumat i v současnosti, a to především proto, že v parlamentu nalezneme tři strany, které se k němu hlásí. Aby bylo možno význam konzervatismu pochopit, je nezbytné zabrouzdat do historie, protože stejně jako se mění dobový kontext, mění se i reprezentace konzervatismu. Konzervatismus původně vznikl jako reakce proti nově vzniklé politické situaci, která se dle konzervativců vymykala kontrole. Dodnes ho lze vnímat jako životní postoj či jako prostředek k utlumení vlivu rostoucích ideologií, kterým se v českém politickém prostředí inspirovali různé osobnosti reagující právě na tuto situaci. V tomto kontextu bude stěžejní se Občanskou demokratickou aliancí zaobírat.

Občanská demokratická aliance byla jedním z hlavních aktérů porevolučního a poměrně bouřlivě vyvíjejícího se období, které sice nezabírá široký časový úsek, ale slet událostí v něm se zapsal do československých, později českých dějin. Země si za poměrně krátký časový úsek prošla transformací, na níž se ODA z velké části podílela, a to především v socioekonomické oblasti. Primárním cílem bude sledovat její vývoj, se zaměřením se na formu vzniku a způsob, kterým se ve vládě stabilizovala. Mým osobním cílem je proto rozluštit dvě výzkumné otázky, a sice, jak se konzervativní ideologie v evropském a českém prostředí formovala a co bylo jejím hlavním cílem. Druhá výzkumná otázka se snaží nastínit, jaké byly parametry etablování ODA v systému, které vysvětlují, proč se v něm neudržela.

Výzkumné otázky:

1. Jak se formovala konzervativní ideologie v evropském a českém prostředí a co bylo hlavním cílem?
2. Jaké byly parametry etablování ODA v systému, které vysvětlují, proč se v něm neudržela?

Než se k zásadnímu aktérovi dostanu, bude stručně nastíněna teorie politických stran a stranických systémů, zaměřující se na programové a ideové hodnoty, protože právě ty byly ohniskem sporu i v případě Občanské demokratické aliance, když se rozdělila na dvě křídla. Pozornost bude věnována i konzervatismu s liberalismem, jakožto základním idejím „moderní“ politiky. Definuji vztah mezi nimi, jejich stěžejní hodnoty a zaměřím se na jejich vývoj v evropském prostředí, neboť jsou to právě historické zkušenosti, jež se v dobovém kontextu, kterým se nejméně do poloviny této diplomové práce budu zaobírat, odrážely. Ač kořeny konzervatismu sahají po 18. století, těžko ho v tuto dobu jako moderní ideologii definovat, protože jeho význam se vyvíjel a měnil časem, nicméně v určitých směrech by se dalo říci, že jeho základní principy

se zachovaly dodnes. Aby bylo pochopeno, jak se mezi sebou jednotlivé ideologie prolínají, v čem se shodují a jaké jsou naopak rozpory, budou vymezeny i základní principy, které se v průběhu dějin a s nimi i štěpením jednotlivých proudů měnily.

Druhý blok bude spočívat v roli Občanské demokratické aliance jakožto aktérovi, jenž se dokázal komunistickému režimu postavit čelem a odstranit myšlenku demokracie pouze v socialistickém pojetí. Nejdříve se zaměřím vůbec na první představu, na jejímž základě se začala pravicová politika formovat a jaké rizika to s sebou v „levicové“ politické praxi neslo. České konzervativní a pravicové smýšlení se tehdy v komunistickém prostředí zdálo být něco naprosto nepředstavitelného. Vzhledem k jednačtyřicetileté existenci komunistické strany jakožto jediné vedoucí síly společnosti by se totalitní období dalo považovat za brzdu konzervatismu. Zlomový okamžik na československé scéně, který ovlivnil převážnou část oblastí lidského života a s ní i vnímání politických stran nastal během událostí v osmdesátých letech, které v roce 1989 vygradovaly v sametovou revoluci. Kromě obnovování starých konzervativních stran z první republiky vznikaly i nové. Ač se diplomová práce zaměřuje především na Občanskou demokratickou alianci, je nutno mít na paměti, že v devadesátých letech z hlediska celé společnosti nelze mluvit o působení pouze jedné strany. Pozornost proto bude soustředěna i na roli disidentů ještě před založením Občanské demokratické aliance, kteří se před revolucí angažovali v politických uskupeních, v Občanském fóru především. V devadesátých letech pak strana působila jako člen vládní koalice, tudíž s ostatními politickými stranami spolupracovala.

Ve třetím bloku bude vyličen, za jakých podmínek Občanská demokratická aliance vznikala a jakým způsobem se jí podařilo ve vládě prosadit, protože oproti jiným středopravicovým stranám si zakládala na mírně odlišných politických hodnotách. Aby totiž bylo možno formovat originální projekty a čelit tak probíhajícím politickým a ekonomickým posunům, bylo třeba tradici jakožto jeden ze základních konzervativních pilířů zkombinovat i s trochou spontánnosti. V českém prostředí by se dal konzervatismus pojmout spíše jako reakce na nově vzniklou situaci, na kterou bylo třeba rozhodovat se uvážlivě. K těmto procesům byla ale potřeba i zapojení osobností, na nichž strana stavěla. Jednotlivé kroky Občanské demokratické aliance proto budou vyličeny v časových etapách, a to od jejího založení, role ve stranickém systému až po její oficiální zánik, protože stejně jako se v rámci dobového kontextu mění přínos informací, mění se i fungování stran. Právě na základě časových os, zahrnující úspěchy i selhání, bude čtenář schopen pochopit, proč se Občanská demokratická aliance nedokázala oproti konkurentům v politickém systému dlouhodobě ukotvit.

Metodologie a členění práce

Práce je vyhotovena pomocí obsahové a diskurzivní analýzy a celkem je rozdělena na tři bloky. Text čerpá z důvěryhodných, nanejvýš renomovaných zdrojů, jako jsou *Political Parties in Western Democracies* od Klause von Beymeho nebo *Politické ideologie* od Andrew Heywooda. Ty jsou obsaženy v prvním bloku od teoretického rámce až po čtvrtou kapitolu, kde se k nim přidává Hloušek a Kopeček s knihou *Politické strany: Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Jak bylo zmíněno výše, konzervatismus by se dal považovat spíše za životní postoj než ideologii. S podobným vyjádřením pak přichází Edmund Burke považovaný za zakladatele konzervatismu s dílem *Úvahy o revoluci ve Francii*.

Od druhého bloku je práce inspirována knihou *Komunismus v České republice* od Petra Fialy, přičemž s příchodem konzervatismu a pravicové politiky na českou scénu se práce inspiruje i Václavem Havlem a jeho dílem *Moc bezmocných*. Kromě deskriptivní metody využívá i osobních rozhovorů se samotným zakladatelem Danielem Kroupou, který je nepostradatelnou součástí prakticky po celou dobu práce. Kromě cenných informací, které mi byly poskytnuty a ke kterým bych se jinak nedostala, bylo mým cílem kromě těchto faktů se pokusit vyjádřit i slet emocí, který se uvnitř jedinců ve snaze jít proti komunistickému režimu odehrával.

A konečně, k vyhotovení třetího bloku mapující Občanskou demokratickou alianci velmi napomohla *Kronika ODA: 10 let na straně svobody z let 1989-1999* od Petra Dimuna a Milana Hamerského, tehdejších členů ODA. Důležitým dílem byl také *Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998* od Pavla Pšeji, který dokázal okolnosti v časovém úseku pro mě důležitých ve stranickém systému velmi dobře vylíčit. Kromě rozhovorů s Danielem Kroupou bylo užitečné i jeho dílo *Svoboda a řád*. Mezi nápomocné spisy pak patří *Budování státu: přehledy čs. politiky v letech 1990-1996*, pro mě stěžejní období nebo interní dokumenty, jako je *Alternativa*, *Revue pro nezávislou politiku* *Hnutí za občanskou svobodu 1989/2* od Pavla Bratinky, Rudolfa Battěka, Pavla Naumana, Pavla Šimečky a dalších.

2 Teoretický rámec

2.1 Politické strany

Aby bylo možno pochopit funkci politické strany, je nutno vysvětlit, co strana vlastně znamená a jaké vlastnosti jsou pro ni typické. Způsobů, jak politickou stranu definovat je mnoho. Obecně platí, že jsou nepostradatelným prvkem moderního státu, proto politika často bývá označována jako stranická, na což lze navázat definicí od významného italského politologa Giovanni Sartoriho. Podle něho mají politické strany zárodky v 19. století a je pro ně typický růst politického, společenského a kulturního pluralismu. Politickou stranu vnímá jako politickou skupinu představující se ve volbách, ve kterých své kandidáty umisťuje do veřejného úřadu. Identifikací je její oficiální název.

I přesto, že se věda fenoménem politických stran zabývá po celá staletí, nedošla k její univerzální definici. Jedním z faktorů může být dobový kontext, na jehož základě se význam politické strany měnil. Její základy ale zůstaly zachovány. Příkladem může být myšlenka britského konzervativního politika Edmunda Burkeho, který stranu definoval jako organizovaný celek lidí, jehož společným cílem je prosazovat národní zájem společným úsilím (Sartori, 2005, s. 24-72). Oproti tomu Peter Mair, irský politolog, je názoru, že politické strany čím dál tím méně zaujímají roli reprezentanta a zastávají roli procedurální. Jinými slovy neprezentují společenské zájmy tolik, jako formulují veřejné politiky. Z toho tak trochu vyplývá, že hlavním cílem politických stran je získávat moc a podporu.

Zkoumání politických stran zaujímá mnoho přístupů a proměnných, a to od jejich funkcí, programatiky, ideologie, organizace, volební soutěže až po jejich postavení (Montero et al., 2002, s. 16.). Faktorů je opravdu hodně, přičemž v této kapitole pro mě bude stěžejní ideologie neboli myšlenkový základ politických stran, na jehož principu se jednotlivé strany prezentují. Od ní se pak odvíjí programatika, prostřednictvím které si strany získávají potencionální voliče. Ti se ve většině případů názorově orientují dle pravo-levého spektra využívaného především v ekonomické sféře. Zatímco pravicové strany spoléhají na samovolné fungování tržní ekonomiky, levicové mají potřebu ekonomiku regulovat pravidelnými zásahy (Heywood, 2005, s. 33).

2.1.1 Typy a ideologie politických stran

Stejně jako není univerzální definice toho, co politická strana vlastně je, neexistuje ani univerzální muštr pro jednotlivé typy stran. Jsou děleny dle různých kritérií, mezi něž patří například velikost členské základny nebo organizační struktura. Na tu se v padesátých letech specializoval francouzský politolog Maurice Duverger. Strany rozdělil na strany kádrů a mas, které v podstatě stojí na opačných základech. Zatímco strany mas staví na velké členské základně a spoléhají

na členské příspěvky, strany kádrů namísto masivní členské základny staví na osobnostech, které jim pomohou získat volební hlasy a poskytnou finanční zabezpečení. Příkladem kádrové strany v českém prostředí je Občanská demokratická aliance, masové pak ODS. Později bylo toto rozdělení rozšířeno o další typ, a sice catch-all strany, které se snaží vyčnívat prostřednictvím vyhraněných názorů (Novák et al., 2011, s. 556).

2.1.2 Stranické rodiny dle Klause von Beymeho

Dalším, pro mě stěžejním představitelem, byl německý politolog Klaus Von Beyme. Ten vytvořil jednu z nejslavnějších typologií, v níž dělí strany v souvislosti s historickým kontextem do devíti stranických rodin dle ideologie. Tyto rodiny, které nazývá duchovními, se utvářely zejména ve 20. století v Evropě. Patří mezi ně liberální a radikální strany, konzervativní strany, socialistické a sociálně demokratické strany, křesťansko-demokratické strany, komunistické strany, rolnické strany, regionální a etnické strany, krajně pravicové strany a ekologické strany.

Jeho typologie vyplývá ze společenského dění v určitém časovém období. Jedním z kritérií je genetický původ stran, které vznikaly v podobných historických podmínkách a dokázaly se etablovat dle potřeby, resp. dle společných zájmů (Hloušek et al., 2004, s. 16). Každá z nich vyznává různou politiku v rámci svého politického systému, který se v evropském prostředí podle státu liší (Beyme, 1985, s. 29). Pojmem stranická rodina se strana řadí k dané ideologické a programové bázi. Z těchto ideologických principů Beyme těžil především v době, kdy se rozrůstaly masové a catch-all strany, které již nemohly být pro společnost jediným segmentem, protože ideologicky zaujímaly podobná stanoviska (Hloušek et al., 2004, s. 16).

2.2 Konzervatismus

Konzervatismus jakožto odpůrce Francouzské revoluce

Konzervatismus vznikl v roce 1820 jakožto opozice vůči ohroženým principům tradicionalismu. Nesl se v duchu Francouzské revoluce, která při jeho vzniku sehrála nejdůležitější roli. Formoval se na základě rychle rostoucích politických, ekonomických a sociálních změn způsobených revolucí. Reagoval tím tak trochu na liberalismus a radikalismus, jež vnímal jako hrozbu. V politickém slova smyslu se pojem konzervativní začal používat ve Velké Británii ve 30. letech 19. století. Konzervatismus tam byl po Velkém reformním zákonu v roce 1832 považován za jakousi transmutaci starých Toryů. Postupně byl nahrazován pojmem toryovský, názvem politické strany, jež byla oponentem liberalistických Whigů (Beyme, 1985, s. 46-47).

Velká část populace se váže na historické zkušenosti nebo způsoby jednání. Na tomto politickém základě stojí i konzervatismus (Chamberlain, 2021, s. 57). Jednu z prvních konzervativních teorií

Ize připisovat britskému politikovi Edmundu Burkeovi, který ve svém díle *Úvahy o revoluci ve Francii* lituje revolučního výpadu proti ancien régime, společenskému a politickému uspořádání, které vzniklo rok před jeho zpracováním. V 19. století byly západní země na úkor industrializace vystaveny tlaku rostoucího liberalismu, socialismu a nacionalismu hlásajících reformy, s nimiž konzervativní ideologie nesouhlasila. Snažila se proto o zachování tradičního společenského uspořádání (Heywood, 2005, s. 79).

Většina konzervativních názorů spadá do jedné ze dvou širokých kategorií. Těmi je klasický konzervatismus a moderní konzervatismus. Je to univerzálnost, intelektuální skromnost a nevázáni se na žádné vymezené ideje, které konzervatismu napomohly k vytrvalosti. Spolu s univerzálností konzervatismu je třeba mít na paměti ještě jednu důležitou skutečnost. Mezi konzervativci panuje taková nejednotnost, že je obtížné určit soubor ideálů či hodnot, který je společný všem konzervativcům. Součástí povahy konzervatismu je, že se v každém státě bude lišit. Zachování konkrétní tradice, o kterou se konzervativní hnutí bude snažit, závisí na daných politických tradicích. Proto se například americký konzervatismus často liší od konzervatismu kanadského, protože se konzervativci v každé zemi snaží zachovat jiné tradice a instituce (Chamberlain, 2021, s. 57).

Na západním kontinentu se konzervatismus zformoval na základě francouzské revoluce. Vzhledem k existenci autokratických monarchií v evropských zemích se formovala autoritářšší podoba konzervatismu obhajující monarchii a principy autokracie. Britský klasický konzervatismus hlásal myšlenky Burkeho, který prosazoval změnu pouze s podmínkou, že určité tradice budou zachovány. Tento přístup ovlivnil i ostatní země Commonwealthu. Zlom nastal koncem druhé světové války, kdy se politické uspořádání pozměnilo. Byla přijata demokracie, docházelo k sociálním reformám a zakládaly se demokratické konzervativní strany (zejména v Německu a v Itálii). Oproti tomu ve Spojených státech zůstaly zakořeněny spíše liberální hodnoty, politika dvou stran (Republikánské a Demokratické), které se konzervatismu stranily a nakloněny byly spíše procesu modernizace. Určité konzervativní smýšlení se objevilo až v 60. letech 20. století ze strany jižních demokratů (Heywood, 2005, s. 80).

V 70. letech 20. století se k moci dostala pravicová politika, později nazývána jako Nová pravice. Byla nastolena radikálnější a ideologičtější konzervativní ideologie. Za klíčové události vzniku této pravice by se dala považovat vláda Margaret Thatcherové ve Spojeném království a administrativa Ronalda Reagana ve Spojených státech. Moderní pravice praktikovala ve větší míře ekonomiku volného trhu, čímž byly narušovány tradiční hodnoty konzervatismu. Přesto ale tvoří jejich součást, protože principy, jako je víra v řád, autorita nebo kázeň zůstaly zachovány a v určitých směrech byly ještě posíleny. Ekonomikou volného trhu byly některé

konzervativní hodnoty trochu proměněny v liberální a rozděleny na více proudů. Zatímco v rozvojových zemích autoritářsko-populistická forma konzervatismu ve většině případů přetrvala, ve vyspělých západních zemích ve 20. století došlo k rozštěpení konzervativců na dva proudy. Jedna část prosazovala paternalistické státní zásahy, druhá pak liberální volný trh, přičemž snahou Nové pravice bylo přinutit oba proudy k libertariánské straně (Chamberlain, 2021, s. 64).

Ideologie nebo postoj?

Leckdy může být konzervatismus líčen jako politický postoj, protože to byla snaha o ochranu statu quo, která byla příčinou jeho vzniku. Faktem zůstává, že konzervativní je právě proto, že se opakovaně staví proti změně, kterou obhajuje jiným způsobem, než ostatní ideologie a přesně toto specifikum ho odlišuje. Sami konzervativci se ale spíše drží zdravého rozumu, než že by sami sebe považovali za stoupence ideologie. Důkazem takového tvrzení může být například člen Sněmovny lordů Hugh Cecil, který v roce 1912 konzervatismus vylíčil jako přirozenou dispozici lidského intelektu (Heywood, 2005, s. 81). Jiní představitelé tvrdili, že je pro konzervatismus stěžejní klást důraz na historii, zkušenost a odpor vůči racionálnímu smýšlení. V očích protivníků byl konzervatismus pouhou obhajobou zájmů vládnoucí elity. Je ale opomíjena skutečnost, že konzervativci své myšlení staví na historii a zkušenostech, nýbrž na abstraktních principech. Nelze ho považovat ani za pragmatismus, ani oportunistus, protože se opírá o určitý soubor politických názorů na jedince, společnost, na prostředí kolem nich a o podstatu určitého souboru jasně vymezených politických hodnot (Heywood, 2005, s. 82).

Tradice

Jedním z nejdůležitějších znaků konzervatismu je význam tradičních postupů, principů a institucí, které by měly zůstat zachovány, protože pokud obstály zkoušku času, není důvod je měnit. Příkladem může být monarchie, která fungovala po generace a počítá se to tedy jako bod v její prospěch, především ve Spojeném království. Takové uvažování je zčásti utvářeno náboženskou vírou konzervativců navazujících na myšlenky Edmunda Burka. Ten tvrdil, že společnost je formována přirozeným zákonem, resp. někým, kdo jí stvořil – v tomto případě Bůh. Snaha změnit svět pak může být rozporuplná s boží vůlí (Heywood, 2005, s. 82).

Neznamená to ale, že konzervativci v obhajování tradic odkazují pouze na náboženskou víru. Edmund Burke psal o partnerství mezi živými, mrtvými a těmi, co se narodí. Poukazoval tím na tradiční historické procesy, které se svým přetrváním osvědčily a měly by proto být prospěšné nejen živým, ale i budoucí generaci. Nedá se říci, že by konzervativci vnímali každou novou myšlenku jako špatnou, ale pakliže má být změna či politická reforma provedena,

je to přijatelné pouze tehdy, vycházejí-li nové myšlenky z dlouhodobých postupů a norem, které společnost zformovaly. Ve většině případů jsou totiž nové myšlenky spíše unáhlenou změnou, než že přirozeně a systematicky vyplynou z něčeho, co bylo řečeno již dříve (Chamberlain, 2021, s. 59).

Lidská nedokonalost

Konzervatismus je oproti jiným politickým směrům, které věří v dokonalou společnost, méně ideologický (Chamberlain, 2021, s. 62). Jisté zvyky a normy vyvolávají v lidech pocit přináležitosti, protože předurčují pevnost, a tím spíš, pokud se vážou na minulost. Jednotlivec se nejvíce obává nestability a tíhne k bezpečí ve smyslu jistoty, že někam patří. Za záruku takové stability ve světě plné nejistot je považován společenský řád, hierarchie a nedůvěřivost vůči vábení svobody, která může nabádat k unáhlenému rozhodování a z něho plynoucí změně. Mělo by být přirozeným aktem svobodu obětovat, protože má zčásti na svědomí protiprávní chování, které tkví v jedinci, ne ve společnosti. V tomto směru konzervativci navazují na názory britského politického myslitele, Thomase Hobbesa, dle kterého jsou jedinci odjakživa hamižní a nenasytní, což vzbuzuje touhu po čím dál větší moci. Jakékoli hříchy člověk spáchá nejsou příčinou sociálního prostředí, jako se domnívají liberálové, ale přirozenými lidskými pudy. Vůči těm je nejlepším obranným mechanismem razantní vláda a jasně dané trestní právo zajišťující řád. (Heywood, 2005, s. 84).

Konzervativci přistupují ke světu pragmaticky. Upřednostňují tradici, historii, zkušenosti, a naopak se vyhýbají hodnotám jako je rovnost a spravedlnost, protože ty mohou nabádat k reformám. V očích konzervativců jsou tudíž hrozbou (Heywood, 2005, s. 85). Jinými slovy zastávají odpor vůči politickému racionalismu. I sebelépe navrhované zákony a politické instituce by v reálném světě v souvislosti s lidským charakterem nefungovaly. Na rozdíl od představ jasně stanoveného politického řádu jiných ideologií, lidé v konzervativním světě kromě abstraktních principů jednají i na základě komunitní loajality, zvyklostí a sobeckých zájmů. Aby měl soubor zákonů naději na udržení míru a pořádku, musí brát v úvahu celou škálu lidských vlastností. Racionalismus, resp. racionální principy spravedlnosti jsou v jiných politických filozofiích srozumitelné a přijatelné pro každého, kdo je schopen dobře uplatnit svůj individuální rozum. Tento politický přístup předpokládá existenci jednoho souboru všeobecně platných principů spravedlnosti a každý stát, který jej neuplatňuje v praxi, jedná nespravedlivě a porušuje práva svých občanů. Přesně to je dle konzervativců kámen úrazu, protože přístup nevěnuje dostatečnou pozornost riziku nestability, která vzniká vždy, když se politické uspořádání poměřuje s idealistickou vizí spravedlnosti. Žádný politický systém této vize nemůže nikdy nedosáhnout a snaha o její naplnění může napáchat více škody než užítku (Chamberlain, 2021, s. 62-63).

Organická společnost a stát

Klasičtí konzervativci uvažují o státu jako o živém organismu. Politická společnost může být zdravá i nemocná, stejně jako živé organismy. Zachování společenského zdraví je pro konzervativce nanejvýš důležité. Lidské bytosti nejsou stvořeny od toho, aby byly soběstačné a odříznuté od společnosti, ale aby společensky zapadaly. Musí proto cítit přirozenou loajalitu ke svému společenství, což v politickém systému udržovaném mocí nebo nátlakem nelze očekávat, protože je nezdravý a šance na jeho přežití je téměř nulová. Dalo by se říci, že uvažování o potřebě nerovného rozdělení je jednou z důležitých konzervativních hodnot. Stejně jako lidské tělo funguje díky orgánům, jež jsou mu přiděleny, by takto měl fungovat i stát s ním politický systém, protože jedině poté může vzkvétat. Takového názoru se lze dočíst již v antickém díle *Ústava* od Platóna, ve kterém město přirovnává k lidské duši, složené z několika částí. Město, které částem duše odpovídá, by mělo spravedlivě, jako to lidské tělo, plnit svou funkci.

Podobně je v očích konzervativců vnímána i svoboda. Její princip spočívá v přijímání společenských norem a plnění určitých povinností vůči sociální soudržnosti. Nemá být prostředím, ve kterém jedinci objevují svůj potenciál, protože pak nedodržují jasně stanovená práva. Společnost se pak stává atomistickou. Organické pojetí společnosti s sebou však nese určité důsledky, protože pokud lze společnost formovat dle liberálního či socialistického pojetí (na základě jedinců uplatňujících své vlastní zájmy), znamená to, že společnost lze zdokonalit. K tomu je ale potřeba experimentů, jež vyžadují změny či politické reformy. Pakliže je změna potřebná, musí být postupná a důkladně promyšlena, protože v případě náhlé a radikální změny nebo zavedení nových principů vládnutí pravděpodobně nebude většinou občanů vnímána jako legitimní. To může mít škodlivý vliv na sociální soudržnost a politickou stabilitu (Chamberlain, 2021, s. 61). Politické instituce přetrvávají právě z toho důvodu, že přispívají k fungování společnosti a zachování určitého státního celku. Jakoukoli reformou je tento chod likvidován (Heywood, 2005, s. 89). Politická reforma, pakliže je žádoucí, musí vycházet ze společensky fungujících principů a zděděných tradic. I biologické organismy se mění, ale mění se pomalu a v souladu s vnitřními principy (se svou genetickou strukturou). V konzervatismu je takovýto růst ideálním modelem společenské a politické změny (Chamberlain, 2021, s. 61).

Hierarchie, řád a autorita

Konzervativci kladou důraz na zachování společenského řádu a stability. Respektování tradic je k jeho udržení primární. Společenská rovnost je v očích konzervativců nemožná, protože ať už se jedná o majetek, postavení nebo moc, mají společné to, že jsou přerozdělovány nerovně (Heywood, 2005, s. 89). Hierarchie je přirozená a má proto v organické společnosti danou

sociální stupňovitost, protože společenský řád si vyžaduje určitou stratifikaci. Na nejzákladnější úrovni musí existovat někteří členové společnosti, kteří mají větší sociální nebo politickou moc než ostatní (Chamberlain, 2021, s. 60). Stejně jako liberálové jsou konzervativci přesvědčeni, že každý se rodí s jinými kvalitami. Nicméně v konzervativním světě je nerovnost způsobena hlubšími rozdíly, ne schopnostmi jedince (Heywood, 2005, s. 89). Klasičtí konzervativci zastávají názor Burkeho, který tvrdil, že samotná abstraktní přirozená práva nemohou být základem politického řádu. Protichůdně se ale domníval, že nejlepší zárukou politické svobody je zachování přirozené aristokracie. Tím měl na mysli, že systém hierarchie a autority drží pohromadě pocit legitimacy a loajality. Určitá míra nerovnosti však existuje a mezi určitými skupinami existovat musí (politici a občané, zaměstnavatelé a zaměstnanci, rodiče a děti) (Chamberlain, 2021, s. 60). I to je důvodem, proč se v tradičním konzervatismu projevují sklony k paternalismu.

Autorita, stejně jako hierarchie, je něčím přirozeným (Heywood, 2005, s. 90). Má-li sociální pouto mezi politickými členy přetrvat, musí být ve společnosti udržováno legitimně. Občané, zaměstnanci a děti by měli respektovat legitimní autoritu nadřízených; jejich nadřízení však musí přirozeně cítit svou autoritu zrovna tak (Chamberlain, 2021, s. 60). Uvedeme-li to na příkladu, dítě nemůže určovat pravidla rodiči či učiteli, protože neví, co je pro něj dobré. Autorita jednoduše musí fungovat shora, aby to mělo smysl. Každého je potřeba svým způsobem řídit. Proto je dle konzervativců autorita nezbytná a prospěšná, protože má napomoci jedinci určit, kam patří a co se od něho očekává. V tomto slova smyslu hovoříme o určité kázni a vůdčovství, které je konzervatismu velmi blízké. Je ale potřeba brát v potaz, že i legitimní autorita se může zvrtnout v pouhou nelegitimní moc (například když zaměstnavatelé vykořisťují své zaměstnance). Klasický konzervatismus je výrazně proti takovému zneužívání autority, protože i ta by měla mít své hranice. Je to trochu paradox, protože takové hranice většinou určují jakési právní předpisy a smlouvy. V tomto případě jde pouze o přirozenou odpovědnost, která by měla být automatická. To je jeden z důvodů, proč je pro konzervativce důležitá rodinná jednotka. Pro mnohé z nás je rodina první zkušeností s legitimní hierarchickou autoritou. Rodiny jsou základem společenství, protože rodinná věrnost pomáhá vytvářet širší vazby věrnosti a legitimacy, které zdravý společenský řád vyžaduje (Heywood, 2005, s. 90).

2.3 Liberalismus

Liberalismus z vývojového hlediska

Pojem liberální se objevil ve 14. století, kdy byl spojován s otevřeností a třídou svobodných v souvislosti se společenskými postoji (Heywood, 2005, s. 41). V politickém slova smyslu se začal objevovat v 19. století, konkrétně v roce 1812 ve Španělsku. Kolem roku 1840 se proslavil po celé Evropě a rozuměly se jím určité ideje svobody. Ve Spojeném království

se pojem politicky formoval od roku 1852. Politické seskupení, Whigové, kteří zahrnovali liberály, radikály a bývalé konzervativce bylo sice považováno za liberální již od 30. let 19. století, ale přes lásku ke svobodě se monarchie nebyli schopni vzdát (Beyme, 1985, s. 32). Změna nastala v roce 1868, kdy se k moci dostala první řádně zformovaná liberální vláda v čele s premiérem Williamem Gladstonem (Heywood, 2003, s. 41).

Ve většině evropských zemí získal pojem liberální skutečný význam až díky postoji stranických uskupení k francouzské a americké revoluci, které s sebou nesly poměrně viditelné prvky liberalismu. Neznamená to ale, že ač liberálové byli součástí revoluční strany, nebyli nekritickými stoupenci revoluce. Byli odpůrci absolutní moci monarchie, politických a ekonomických privilegií pozemkové aristokracie. Odsuzovali fakt, že společenské postavení v rámci feudalismu je možné získat pouze narozením se do vyšší vrstvy a snažili se prosadit konstituční/reprezentativní vládu (Beyme, 1985, s. 31-33). Další formou, kterou vnímali jako společenské omezení, byla náboženská konformita a podporovali proto hnutí za svobodu svědomí (Minogue et al., 1998).

Pro rozvoj liberalismu bylo klíčovým obdobím 19. století, kdy se vznik průmyslového kapitalismu ve Spojených státech postupně rozšířil po celé Evropě. Kapitalistický systém, který národům umožnil mezi sebou volně obchodovat, byl pro vznik liberálních demokracií pevnou půdou. Liberální hodnoty a ideje svobody se zakořenily takovým způsobem, že se západní systémy začaly nazývat liberálními (konstitučními) demokraciemi, opírající se o kapitalistické principy se snahou zredukovat moc státu, a naopak upřednostňovat občanskou svobodu.

Liberální ideologie byla ale pojmána v očích mnoha autorů velmi rozdílně. Dle marxistů byly liberální ideje ekonomickým zájmem vládnoucí třídy, dle obhájců klasického liberalismu a stoupenců Friedricha Hayeka ekonomickou svobodou (ve smyslu libovolného nakládání s majetkem) a stěžejním bodem k politické svobodě (Heywood, 2005, s. 42). Liberalismus se postupně proměňoval spíše v ideologii konzervativní (Beyme, 1985, s. 43). Snaha udržet stávající instituce a myšlenky měla totiž na svědomí jakousi stagnaci, a touhou po změně se liberalismus rozdělil na klasický a moderní proud (Heywood, 2005, s. 43). Zatímco dle klasického liberalismu by se stát do občanského žití měl vměšovat co nejméně, dle moderního liberalismu tomu bylo přesně naopak (Heywood, 2005, s. 74). Liberalismus začal být vnímán za ideologii vnitřně rozporuplnou a od 20. století čelí i jiným politickým proudům vysazených na liberální hodnoty (Heywood, 2005, s. 76).

Liberálové a základní hodnoty

Rozmach liberálních idejí, jež prošly politickým, ekonomickým a kulturním rozvojem byl v Západní části natolik intenzivní, že je jejich vliv poměrně náročné vymezit. V počátcích,

kdy se liberalismus těšil velkému rozkvětu, by se dal charakterizovat jako univerzalistický s cílem prosazovat liberální principy a určité základní hodnoty, jako jsou kvality jedince (Heywood, 2005, s. 43). Snažil se o vybudování takového politického systému, který občanům zaručí maximální míru svobody volby, jednání jednotlivce v souladu s efektivní vládou a zachováním společenské harmonie (Minogue et al., 1998). Postupem času se začal jevit jako morálně indiferentní. Jinými slovy dával přednost „správnému“ před „dobrým“ se snahou nastolit takové podmínky, ve kterých si každý jedinec může se svým životem nakládat jak sám uzná za vhodné. Často se uchyluje k oddanosti určitého souboru hodnot a názorů. Lze ho tedy charakterizovat i na základě silného morálního apelu (Heywood, 2005, s. 43-44). Základním ideologickým postojem je optimistická víra v člověka, rozum a individuální svobodu jedince (Beyme, 1985, s. 32).

Individualismus

Jedná se o přesvědčení důležitosti jednotlivce před jakoukoli jinou společenskou skupinou nebo kolektivním uskupením. Na základě odlišných kvalit je jedinec považován za unikát. Svoboda, život a majetek definují dle Johna Lockeho talent každého jednotlivce na základě přirozených práv. Podobnou víru a důstojnost sdílel i Immanuel Kant, jenž jedince vnímal jako klíčového aktéra stojícího v centru liberalismu, nikoli jako prostředek sloužící k naplnění zájmů jiných (Heywood, 2005, s. 44). Optimistická víra v člověka rozvíjí nejen jeho samotného, ale i společnost jako takovou (Beyme, 1985, s. 32).

Racionalismus

Svět má racionální strukturu, kterou lze odhalit pomocí lidského rozumu a kritického zkoumání (Teehanke, 2005, s. 4). Kořeny nalezneme především v 18. století v osvícenství, jež znamenalo převrat ve vývoji evropského myšlení a s ním i liberalismu. Vzniku racionálního liberalismu napomohli i hlavní myslitelé jako je Immanuel Kant, Jean-Jacques Rousseau či Adam Smith, kteří podstatu individua, rozumu a svobody posílili novým způsobem myšlení. Liberálové věří, že ochranným štítem rozumu je paternalismus, díky kterému jsou jedinci schopni předvídat, co je pro ně dobré a v případě selhání jsou schopni se poučit z vlastních chyb (Heywood, 2005, s. 47). Osvícenský racionalismus poskytoval neobyčejnou podporu i vědě, na jejímž základě ho jedinci mohou díky svým kvalitám nejen lépe chápat, ale i zlepšit. Stěžejním nástrojem osobnosti je vzdělávat se a rozšiřovat své znalosti. Vzdělání je neodmyslitelným nástrojem k dosažení společenského pokroku. K dokonalosti jedinec může dojít nejen zvyšováním objemu lidských vědomostí, ale i pomocí diskuzí a výměny názorů. Víra v racionalismus je na jednu stranu sice optimistická, ale na druhou stranu to může být právě rozum, který je spouštěčem egoismu a sobectví. Na základě těchto vlastností pak může přítomnost konkurence a zisků jedinců vyústit

v konflikt. Spory a násilí situaci nevyřeší, proto je v očích liberálů agrese vnímána jako selhání rozumu. Určité vyjednávání či diskuze jsou daleko efektivnější způsob, jak konfliktům předejít, či je při nejmenším urovnat (Heywood, 2005, s. 48).

Svoboda

Vzhledem k tomu, že je individuální svoboda pro liberály považována za přirozené právo a podstatu lidské existence, je zároveň nejzákladnější hodnotou liberálů a leckdy i sjednocovacím prvkem liberální ideologie (Heywood, 2005, s. 45). Spočívá ve schopnosti jedinců myslet nebo jednat dle vlastního uvážení a sebeurčení (Teehankee, 2005, s. 4). Lze ji chápat jako prostředí, které umožňuje rozvíjet dovednosti a zprostředkovat tak svůj potenciál. Neznamená to ale absolutní právo na svobodu (ač jsou omezení minimální), stále je zde riziko, že ji jedinci mohou zneužívat na úkor jiných ve prospěch svých vlastních zájmů. Jeden z nejvýznamnějších liberálních filozofů, oddaných důležitosti individuálního života, John Stuart Mill, jehož dílo *O svobodě* výrazně ovlivnilo vývoj liberalismu, nesouhlasil s žádnými omezeními v rámci svobody, protože by mohla zabránit jedincům v rozvoji a tím napáchat škodu (Heywood, 2005, s. 45).

Spravedlnost a odpovědnost

Každý dostane, co si zaslouží. Spravedlnost je morálně ospravedlnitelné rozdělování odměn a trestů (Teehankee, 2005, s. 4). Odměny mohou být chápány i v materiálním slova smyslu (mzdy, lékařská péče, bydlení atd). Spravedlnost byla doplněna ještě další hodnotou a tou je rovnost (Heywood, 2005, s. 48). Znamená to, že lidské bytosti jsou si rovni. Každý má stejnou morální hodnotu, která se propisuje do přirozených a lidských práv. Nejdůležitějšími formami rovnosti jsou politické a právní, zdůrazňující rovnost před zákonem. Dále politická rovnost, která je vyjádřena pravidlem, že jeden člověk, jeden hlas, jedna hodnota = oddanost k demokracii. Zároveň je kladen důraz i na rovnost příležitosti. Podmínky pro rozvoj potenciálu by měly být pro každého jedince stejné, protože pouze tehdy se projeví různé schopnosti, talent a pracovitost, které jsou u každého jiné. Takový přístup úzce hraničí s meritokracií, kde jsou jedinci posuzováni dle dovedností (Heywood, 2005, s. 49). Každý by měl být zodpovědný sám za sebe, své ekonomické a sociální poměry (Teehankee, 2005, s. 4). Taková by měla být dle liberálů i sociální rovnost; neškatulkovat na základě rasy, pohlaví, původu nebo náboženství, nýbrž schopností. Pakliže je pracovitost v sociální rovině hlavním měřítkem a ekonomická nerovnost motivuje jedince k lepšímu výkonu, mohou se bohatší stát bohatšími a chudí mají šanci na lepší živobytí. Tato teorie byla formulována v 17. století Johnem Lockem a v současnosti je propagována i neoliberály. K názorovému rozkolu pak dochází mezi klasickými liberály, kteří jsou zastánci této teorie a moderními liberály, kteří tvrdí, že ničím neomezený kapitalismus měl na svědomí upřednostňování některých jedinců, zatímco ostatní zvyhodňuje (Heywood, 2005, s.49).

Tolerance a pluralismus

Tolerance je pro liberály etickým a společenským principem, který spočívá ve shovívavosti a ochotě akceptovat názory a činy s nimiž člověk nesouhlasí nebo je neschvaluje (Teehankee, 2005, s. 4). Umění spočívá v tom, aby k sobě lidé vzájemně přistupovali s úctou, respektem a zůstala tak zachována vlastní autonomie jedince. Tolerance by se dala charakterizovat jako vzor etiky, a i v případě že s výrokem nesouhlasíme, bychom ho měli při nejmenším přijmout. Podobným způsobem ho takto pojal i francouzský spisovatel Voltaire. Tolerance je důležitým faktorem nejen pro jedince. Každá bytost či skupina směřuje své zájmy jinam a názory jsou pak logicky rozmanitější. I přesto by ale měla být zachována určitá harmonie, která vede k vyvážené společnosti (Heywood, 2005, s. 50-51).

Liberální stát a demokracie

I přesto, jaký důraz liberálové na harmonickou společnost kladou, jsou si vědomi, že se sama nevytvoří. Věří ve svrchovaný stát, protože jedině ten zabraňuje možným rizikům a svobodu jednotlivce ochraňuje. Příliš svobodní jedinci by mohli začít vykořisťovat ostatní nebo porušovat státem uzavřené smlouvy (Heywood, 2005, s. 52). Jedinci jsou považováni za chamtivé bytosti, tudíž by bezvládní neboli přirozený stav dle Hobbesa či Lockeho pravděpodobně neměl jiného konce než vyústění ve válku všech proti všem. Stát má jedince chránit a víra v rozum má napomoci pořádku v zemi (například podepsáním smluv, které zajistí stabilní režim). Společně se svrchovanou vládou položí základy právního řádu a zajistí tak bezpečí každého jedince, a tím i jeho svobody. Stát je v tomto směru jakýmsi sluhou pro jednotlivce, kterými je vytvářen k naplnění veškerých potřeb (Heywood, 2005, s. 53).

Liberální demokracie se dá charakterizovat také jako hybridní. Je „složena“ ze dvou částí, přičemž v té liberální se vyznává omezená vláda, naopak v demokratické se klade důraz na vládu lidu. Jedná se o politický režim založený na nepřímé a zastupitelské demokracii, prosazující politickou rovnost s pravidelně konajícími se volbami. Uznává vládu většiny a je založena na voličském výběru. Oproti klasické demokracii se snaží hledat míru pozornosti i vůči těm proudům, které v daném období u politické moci nejsou nebo menšinám, které si své zájmy nemohou prosadit. Jinými slovy zde dominuje politický pluralismus a tolerance širokého spektra názorů, jež si konkurují. Rozlišuje tedy mezi státem a občanskou společností a státní moc reguluje, což do jisté míry může být rizikem vzniku napětí ze strany většinové společnosti. Liberální demokracie je v tomto ohledu rozporuplná, protože má obavy z kolektivní moci, ale zároveň usiluje o zachování politické rovnosti. Čistě demokratického systému, ve kterém vládou pouze masy opírající se o princip většiny a kde hrozí ztráta individuální svobody, se obávali již myslitelé filozofie, Platón a Aristoteles. Na tuto myšlenku pak navázal i francouzský politik

Alexis de Tocqueville, který demokratický řád vnímal jako potlačování svobody na úkor rovnosti a lidu. Nazval ho jako tyranii většiny. Podobného názoru byl i americký politik James Madison, podle jehož názoru je nejlepším obranným mechanismem vůči této tyranii soustava brzd a vyvážení. Ta vládu nutí věnovat pozornost i požadavkům konkurujících jí menšin. Liberálové byli ostražití nejen k dominanci většinové vlády, ale i vůči jejímu složení. Nevzdělaní jedinci se budou řídit třídními zájmy a následně dle nich jednat, zatímco vzdělanější mohou využívat k dobru a aplikovat svou moudrost tam, kde je potřeba (Heywood, 2005, s. 56).

2.4 Konzervatismus vs. liberalismus

Oba směry na své nejdůležitější hodnoty pohlížejí obdobně. Tak, jako je neodmyslitelným liberálním principem svoboda, je konzervativním tradice. Samozřejmě vzhledem k odlišnému vnímání společnosti, státu a institucí, je třeba brát to s nadsázkou, protože dle liberálů jsou přirozená práva jedince samozřejmostí a jsou to především politické instituce, které by je měly chránit před ohrožením. Liberální ideologie je tedy univerzální bez ohledu na původ člověka. V tomto smyslu je liberální tradicí svoboda, která může být v klasickém konzervatismu vytvořena leda v souvislosti s filozofickými idejemi, protože v praxi je konzervatismus silně pragmatický a vázán ke konkrétnímu místu a společnosti. Za markantní rozdíl je zrovna tak považována minimalizace státu liberály, protože konzervativci dávají přednost společenským zájmům před individuálními.

Pakliže bych měla vyličit, v čem se tyto dvě ideologie shodují, ač velmi úzce, hovořila bych o náboženském směru. Náboženská orientace je společnou hodnotou, která je ale zároveň vnímána z různých úhlů pohledu. Klasický konzervatismus je v rámci morálky mnohem striktnější než liberalismus, proto lze tvrdit, že v čem se v rámci náboženství rozcházejí, je míra tolerance. Důkazem společných rysů je především ekonomická oblast, protože je to právě liberální konzervatismus, který akceptuje jisté liberální prvky, a to především volný trh. V tomto směru pak přikládají důležitý význam i rodině.

3 Kam sahají kořeny evropského konzervativního myšlení

Jak již bylo zmíněno výše, konzervatismus vznikl jakožto opozice vůči ohroženým principům tradicionalismu (Beyme, 1985, s. 47). Je to tedy 18. století, ve kterém se s konzervatismem setkáváme jako s politickou ideologií, nicméně myšlenky konzervatismu jsou daleko starší. Lze je nalézt již u starořeckého Platóna, kdy ale nebyl konzervatismus zdaleka zformován. Šlo spíše o zárodky konzervativních myšlenek, jako je důraz na autoritu, v tomto případě hlavu státu (Chamberlain, 2021, s. 61). Později se přidala důležitost silného státu a společenského řádu, propagovaného britským osvícencem Thomasem Hobbesem (Heywood, 2005, s. 84). Za otce konzervatismu je považován Edmund Burke, který obavy z Francouzské revoluce líčí ve své knize *Úvahy o revoluci ve Francii*. Na základě odporu k Francouzské revoluci a snaze o zachování předrevolučního režimu se jako protichůdná tendence vůči progresivním prvkům revoluce zrodil konzervatismus (Heywood, 2005, s. 79).

Počátkem 19. století v rámci konzervatismu hrála největší roli šlechta a církve. Myšlenky se postupně rozšiřovaly i mezi střední vrstvu, která co nevidět začala prosazovat své názory v politické sféře (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 188). V souvislosti s politickými stranami jako první přijali myšlenky Edmunda Burka britští Toryové ve 30. letech, kteří i navzdory měnícím se podmínkám dokázali konzervativní principy zachovat (Beyme, 1985, s. 49). V jiných zemích nastal rozmach masových konzervativních stran až ve 20. letech 19. století.

Povaha konzervativních stran se začala měnit v 60. letech na základě společenských změn. Strany byly schopny se adaptovat podmínkám jednotlivých zemí a postupně se začínaly prezentovat jako catch-all strany. V důsledku odklonu od tradičního konzervatismu se strany přikláněly spíše k modelu sociálního státu a hledaly určitý společenský kompromis. V souvislosti s ekonomickou sférou kladly odpor k racionalismu a v souvislosti s britskou administrativou Margaret Thatcherové v 80. letech postupně akceptovaly neoliberalistické principy. Ke kolektivismu začaly přistupovat pozitivně a individualismus se stal stěžejní politickou hodnotou. V posledních desetiletích 20. století konzervativní strany získávaly více hlasů než jejich rivalové (například u křesťanské demokracie počet voličů klesal). Z globálního hlediska 80. léta znamenala pro konzervativce boom (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 185-186).

V rámci středoevropského prostoru byl konzervatismus ovlivněn kontinentálním konzervativním myšlením a byl propojen s aristokracií, která začala ustupovat až s rozmachem volebního práva. Do té doby, za Rakouska-Uherska, měla abnormálně vysokou společenskou podporu a vzhledem k odmítání demokratizace byly i sebemenší pokusy o jakékoli politické konzervativní uspořádání marné (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 188). Je důležité zmínit, že se zánikem Habsburské monarchie

se vývoj jednotlivých středoevropských zemí poměrně lišil. Zatímco na Slovensku k žádné konzervativní formaci nedošlo, v České republice byla založena strana Národní demokracie, která byla do příchodu nacionalistických a fašistických stran a následného Národního sjednocení vcelku vlivným aktérem. V Polsku konzervativní národně demokratická strana vydržela pouze do doby, než se z Polska vyklubal autokratický stát. Poté byla potlačena. Během Druhé republiky hrála významnou roli Strana národního sjednocení charakteristická spíše autoritářsky než konzervativně. Návrat konzervativního myšlení nastal až po sametové revoluci (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 190-192).

3.1 Tradice konzervativního myšlení

Během historického vývoje se úvahy o konzervatismu formovaly celkem ve tři tradice. Ač nemají poukazovat na principy a nejsou majetkem vyložené jednoho národa, jsou mezi nimi výrazné rozdíly. Tyto tři tradice se navzájem mísí a ovlivňují. Nelze říci, že jedna by byla lepší, než druhá nebo určit jaká je oproti ostatním tou správnější alternativou. Nejlepším způsobem, jak rozdíl mezi tradicemi vylíčit, je objasnit stanovisko, ze kterého jednotlivé varianty rozvíjely ideologické teorie napětí (Miller et al., 2003, s. 220).

3.1.1 Anglosaská tradice

Jasným rysem britského konzervativního myšlení byl skepticismus, který se promítal v ideálu smíšené ústavy. Koncem druhé světové války se v rámci ostrých debat rozštěpil na dva tábory, přičemž prvním byli stoupcí intervencionismu a druhým obhájci neomezeného kapitalistického řádu, zaměření na ekonomický trh a laissez faire. V 19. století pak vznikl paternalistický konzervatismus (Cabada a Kubát, 2007, s. 132-139).

Edmund Burke (1702-1770)

Edmund Burke, britský politik a dlouholetý poslanec výše zmíněných Whigů čerpal z rozsáhlého repertoáru myšlenek, především v tradici společenské smlouvy Thomase Hobbesa, Johna Locka nebo Davida Huma a jeho skeptickém konvencionalismu. Prostředí konstituční monarchie ho inspirovalo k sepsání díla *Úvahy o revoluci* ve Francii v roce 1790, jímž chtěl varovat před důsledky revolučních principů, které mohou rozvrátit vládu. Francouzskou revoluci vnímal v negativním slova smyslu jako nejvíce ohromující událost světových dějin. „*Mohu snad nyní gratulovat francouzskému národu k jeho svobodě? Mám vážně blahopřát někomu, kdo uprchl z ochranného zajištění a k jeho návratu do radosti ze světla a svobody jenom proto, že svoboda může být čistě teoreticky zařazena mezi požehnání lidstva?*“ (Burke, 1997, s. 23). „*To, co vaši politikové pokládají za známky rozhodného genia, jsou pouze doklady žalostné neschopnosti. Sám Rousseau Humemu prozradil tajemství principů své tvorby. Měl za to, že upoutat a zaujmout veřejnost mohou*

jen věci zázračné, objevované v životě, mravech, neobyčejných situacích, dávajícím vzniknout novým a nečekaným úhozům na strunu politiky a morálky... věřím, že kdyby byl Rousseau naživu, byl by otřesen šíleným chováním svých žáků, projevujících slepou víru.“ (Burke, 1997, s. 176-177).

Vyjadřoval svým způsobem lítost a nechápal, jak staré tradice mohou být nadobro svrženy a nahrazeny něčím novým, zcela nejistým, aniž by byly zachovány jisté historické návaznosti. Politická společnost není dle Burke rozpustitelná na základě požadavků současné generace. V tomto směru se odkazoval na přirozené právo, které se v souvislosti s francouzskými revolucionáři ve Francii neslučuje se skutečným politickým právem. Následovat přírodní zákony nemá být výzvou ke společenské vzpouře, ale příkazem přijmout svou druhou přirozenost jakožto člen historicky dosaženého politického řádu (Science Encyclopedia, © 2023). Z tohoto hlediska zároveň odkazuje na nevýhody konzervativce vůči jiným politickým ideologiím. Konzervatismus se projevuje spíše v každodenním životě a oproti liberalismu či socialismu není od základu jasně vymezen, což pak způsobuje, že konzervativci nejsou natolik oddaní, jako právě socialisté či liberálové (Burke, 1997, s. 45). Protože jsou dějiny součástí historické zkušenosti a praktické poznání jejich výsledkem, jsou zároveň ukazatelem, jak politickou činnost provádět. Na základě tohoto empirického předpokladu Burke navrhuje, aby opatrnost, okolnosti, užitečnost a respekt k řádu poskytovaly vhodné podmínky pro svobodu, protože abstraktní vzorce jsou hrozbou "racionálního despotismu".

Burka a některé příznivce konzervatismu to nasměrovalo vnímat společnost jako organickou. Interpretaci organické společnosti jsem již zmínila výše, ale v tomto případě se podstata organické ukrývá hlouběji. Ústava dle něho předpokládá uspořádání, v němž se řád a svoboda vzájemně mísí. Jednotlivec je součástí společenského řádu, jistých tříd a má v něm svůj význam, přičemž stát v tomto společenském řádu zaujímá autoritativní roli. Menší skupiny jsou zde bezprostřední identitou pro zajištění stability, protože jejich lokální a sociální oddanost tvoří základ vlastenectví. To může být na jednu stranu paradoxní, vzhledem k tomu, že jejich existence závisí na státu, který má povinnost je zabezpečit, ale zároveň by neměl chránit pouze práva jednotlivců. Burke hájí reálný život britského státu; monarchický, aristokratický a ústavní. Zatímco v revoluční politice není lid s tradičními principy vládních struktur slučitelný, v myšlenkách paradigmatického konzervativního myšlení je to samozřejmostí. V případě Spojeného království se převážná část Burkeho předpokladů potvrdila. Schopnost politického řádu zajistila autoritu i navzdory ekonomickým a sociálním změnám. Ukázalo se, že stát, jež nedisponuje reformními prostředky, nemá pak ani prostředky na zachování vlastního státu. Dále se projevilo, že abstraktní práva nejsou cestou k civilizačnímu pokroku a stabilitě. Při provádění reform je stěžejním aktérem kontinuita a jasná strategie, protože reformy, stejně jako tradice, nikdy nebudou kompletně zastaralé, ani zcela nové (Science Encyclopedia, © 2023).

Paternalistický konzervatismus

Byl to právě Burke, který byl zastáncem názoru, že pokud státní zřízení není schopné změny, není pak schopné se ani udržet. Samozřejmě k veškerým změnám přistupoval obezřetně a s rozmyslem. Reakční konzervatismus totiž může napáchat více škody než užítku, protože konzervativní hodnoty, jako je tradice, řád nebo majetek by mohly s unáhlenou radikální změnou zaniknout (Heywood, 2005, s. 93). Vzhledem k pružnosti paternalistického konzervatismu v anglosaském prostředí došlo k jeho rozštěpení na dva proudy. Prvním je konzervatismus jednoho národa, druhým křesťanská demokracie (Heywood, 2005, s. 94).

Konzervatismus jednoho národa

Paternalistický konzervatismus je často spojován s britským premiérem Benjaminem Disraelem, který ve svých románech *Sybil a Coningsby* klade důraz na sociální zodpovědnost spornou s krajním individualismem, tenkrát hlavním aktérem politického establishmentu. Na základě blížící se revoluce si byl vědom, že největším rizikem je společenské rozdělení na bohaté a chudé, především v souvislosti s utlačovanou dělnickou třídou. Hájí morální hodnoty, protože ze společenského hlediska vyšší sociální vrstvy svým způsobem nesou zodpovědnost za ty chudší. Byl tedy stoupencem organické společnosti navazující na feudální principy a s nimi i na noblesse oblige (princip zavazující se k povinnostem a ušlechtilému jednání vyšších vrstev). Z Disraeliho nakloněnosti k sociálním reformám, které v době svého premiérského postavení ve vyspěle průmyslových zemích provedl, rozšířil volební právo i na dělnickou třídu. Umožnil tak lepší životní podmínky a vznikl pojem jeden národ (Heywood, 2005, s. 94). Ve Spojeném království jsou tyto konzervativní myšlenky jednoho národa základním zdrojem pro příznivce dodnes. Někteří se označují jako Toryové, čímž odkazují na věrnost paternalismu.

Konzervatismus jednoho národa je často spojován s modelem keynesiánské sociální demokracie. Po rozmachu v 60. letech byla totiž ve Spojeném království ekonomika používána jako nástroj ke snížení nezaměstnanosti a rozšíření sociálního zabezpečení. Tento konzervativní směr dával přednost zlaté střední cestě mezi extrémním liberalismem a socialistickým státním plánováním před vírou v rovnost či svobodu, jako tomu bylo v případě moderních socialistů. Snažil se docílit něčeho mezi neřízeným individualismem a povýšeným kolektivismem. Jeho ideje se vázaly především na sociální a ekonomické intervence, prostřednictvím kterých se snaží upevňovat hierarchii a umožnit lepší životní podmínky nižším společenským třídám, protože teprve poté bude řád a pořádek zabezpečen (Heywood, 2005, s. 95).

Křesťanská demokracie

Po druhé světové válce se státní zásahy do hospodářství zmocnily i nově formovaných křesťanskodemokratických stran. Konzervativně křesťanská demokracie se patrně, už dle názvu, poté co šly autoritářské hodnoty stranou, hlásila k politické demokracii. Podobně jako konzervatismus jednoho národa na ni měl vliv paternalistický tradiční katolicismus. Kladla důraz na osobní zodpovědnost, konkurenci a pracovitost. V souvislosti s konkurencí podporovala státní zásahy, jejichž účelem bylo chránit domácí průmysl. Postupně se tak ekonomická sféra formovala v sociálně tržní hospodářství, strukturovaného principy sociálního zabezpečení a veřejných služeb napomáhajících k udržení jednoty společnosti. Trh tedy v tomto případě sloužil jako nástroj k dosažení rozšířených sociálních cílů. Tato myšlenka ovlivnila převážnou část evropských zemí, kde byl zaveden nový kapitalistický model, označován jako socialistický. Pro ten je rozdíl od podnikatelského anglosaského modelu nejdůležitějším principem partnerství a spolupráce.

Mezi nejpodstatnější evropské strany patřila Křesťanskodemokratická unie (CDU) v Západním Německu a italská Křesťanskodemokratická strana (DC). Byla zastáncem organické společnosti a harmonie s orientací na sociální skupiny. V 19. století křesťanské strany podporovaly politickou demokracii v čele s ústavní vládou. I přesto, že papež podporoval autokracii, se sociálním reformám nestránila. Zlom nastal po druhé světové válce, kdy katolická teorie směřovala nově formované křesťanskodemokratické strany na jakousi ideologii v podobě demokratického korporativismu. Tato ideologie upřednostňovala instituce mezi lidem a státem (církvi a odbory), pro něž bylo hlavní ideou sociální partnerství. V porovnání s tradičním apelem na národ byla spíše příznavcem nejnižších institucí, zejména v německém prostředí, které, bylo-li to možné, nechávala rozhodovat. To vedlo k podpoře decentralizace ve formě feudalismu (Heywood, 2005, s. 95-96).

3.1.2 Francouzská tradice

Tato tradice je pevně zakořeněna v monarchii a církvi. Vyznačuje se pesimistickým křesťanským řádem, který je v rámci lidské přirozenosti vyjádřen prvotním hříchem. Pesimismus a morálka sehrála ve francouzském konzervativním přístupu snad největší roli. Vzhledem k silné náboženské orientaci francouzská reakční filozofie směřuje ke snaze nalézt se v konzervativní utopii, jenž je situována v předrevolučního období, ve kterém byly veškeré obavy existence eliminovány. V praxi to znamená, že se tato tradice snaží přiblížit k ideálu konzervativní tradiční omezené politiky, ale protože pro něj neomezený prostor představuje hrozbu a odkazuje se k myšlenkám konzervativní utopie, ideál tím dříve nebo později zlikviduje (Heywood, 2004, s. 66).

Joseph de Maistre (1753-1821)

Jedním z významných myslitelů francouzského konzervativního myšlení je francouzský diplomat Joseph de Maistre, ovlivněn myšlením Burkeho. Francouzskou revoluci vnímal jako boží odplatu za hříchy bezbožného osvícenství a rouhání se po celá staletí, přičemž důsledkem tohoto rouhání je racionalistický omyl spojený s vytvořením psané ústavy. Skutečnou ústavu nenajdeme v dokumentu, ale ve veřejném duchu, který by ji měl oživovat. Ústava má božský původ a jednání člověka může být užitečné pouze v tehdy, jedná-li v souladu s Bohem. V opačném případě je jejich jednání destruktivní (Science Encyclopedia, © 2023). Dějiny pro něj byly morální silou, místem hromadění zkušeností a nástrojem k odhalení podstaty lidstva. V rámci historie zastával názor, že sociální a psychologické aspekty mohou být předmětem filozofických a politických sporů. Ve svých spisech vysvětloval, že dějiny jsou měřítkem sociální, politické a morální pravdy, a že tuto pravdu lze vyjádřit historickými podmínkami, protože dějiny se na základě daných etap a příčin vyvíjejí dobrým směrem. Počátkem 19. století založil vlastní křídlo extrémního konzervatismu, později označovaného jako latinský konzervatismus (Armenteros, 2011). Zatímco Burkeův konzervatismus byl evoluční, jeho byl kontrarevoluční. Oba dávali přednost tradici před radikálními inovacemi Francouzské revoluce, ale tradice, které upřednostňovali, byly odlišné. Zatímco Burke odmítal revoluci kvůli tradičním svobodám, Maistre kvůli tradiční autoritě církve a hlavy státu. V komparaci s konstitucionalistickým Burkem bývá označován jako reakcionář.

Byly to osvícenecké myšlenky, ke kterým kladl odpor, protože dle jeho názoru měly na svědomí evropské revoluční napětí. Lidské bytosti chápal jako emocionálně založené jedince, ze kterých se, v případě společenského chaosu, může stát démon. Měli by proto být kontrolováni jasně daným společenským řádem a pevnou vládní strukturou. V případě porušení zákona pak jedince čeká "odměna" v podobě mučení či trestu smrti. Francouzské revoluční heslo v podobě volnosti, rovnosti a bratrství, nahradil trůnem a oltářem. Požadoval obnovení francouzské dědičné a absolutní monarchie i přesto, že byla více nábožensky orientována. Jeho přání bylo víceméně zrealizováno v roce 1815 restaurací Bourbonů ve Francii, když se částečně podařilo vytvořit modifikovanou verzi ancien régime podobající se té Maistrehu. Jeho spisy se úplně komparovat s Burkem nedají. Ač ideje rigidního konzervatismu byly v 19. století pro Francii inspirací, zanikly. Oproti tomu evoluční konzervatismus Burkeho se stal nejdůležitějším zdrojem nejen pro odpůrce Francouzské revoluce, ale i pro většinu politických stran západního kontinentu, které oproti revolučním změnám kladou důraz na předem promyšlené změny (Britannica, nedatováno).

Národní konzervatismus

Klasický konzervatismus nepovažuje národ jako takový za stěžejní hodnotu, ovšem pouze v případě, že není organickou entitou sociálních skupin, která se pak váže na historické události. V tomto případě je pak nejdůležitějším zdrojem, jakýmsi pojátkem kolektivní rovnosti a sociální jednoty (Heywood, 2005, s. 172). Obecně vzato je termín národ spojován především s nacionalismem, ve kterém je základním politickým principem (Heywood, 2005, s. 173). Idea národního konzervatismu pak s nacionalismem souvisí, protože oproti jiným konzervativním stoupencům ti národní staví národní identitu výše (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 186). Vznik nacionalismu navíc připisujeme Francouzské revoluci, protože do té doby byly jednotlivé země vnímány jako království. Byli to právě francouzští revolucionáři, kteří tento mýtus proměnili ve francouzský národ, složený z francouzských občanů, nikoli lidu podřízenému králi (Heywood, 2005, s. 155). Konzervatismus může být tedy národním v případě, že staví principy na národní identitě, zájmech a státní suverenitě (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 195).

S klasickým konzervatismem má společné tradiční hodnoty, zejména v souvislosti s rodinou, která je právě pro přežití národa hybnou silou. Národní konzervatismus také apeluje k některým politickým principům křesťanství, mezi které patří již výše zmíněný odpor ke sňatkům stejného pohlaví. Stejně jako klasičtí konzervativci si potrpí na hierarchické strukturu a řádu (Heywood, 2005, s. 171). Národní konzervativní strany se přiklánějí k spíše k centralistické ekonomické politice a daly by se rozdělit do dvou skupin. První z nich bývá pravicově orientována a druhá část pak inklinuje k ekonomickému liberalismu, který se od tradičního konzervatismu odštěpuje (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 195). V tomto ekonomickém směru je dle sira Rogera Scrutona mezi národní lojalitou a nacionalismem tenká hranice. Zatímco národní oddanost je pro demokratický stát stěžejní, nacionalismus ho vzhledem k občasným autoritářským tendencím může narušit (George, 2020).

3.1.3 Německá tradice

Poslední tradicí je německá, ve které má přednost světská dějinná filozofie identifikující organický stát s nástrojem lidského osvobození nad teologickou interpretací člověka (Heywood, 2004, s. 66). Oproti britskému konzervatismu, hájícího kongruenci a francouzskému konzervatismu snažícího se obnovit harmonii mezi společenským a politickým řádem usiloval německý konzervatismus o spojení společenských a politických idejí, kde by měl člověk jednat ve prospěch státu (Science Encyclopedia, © 2023). V teoretické rovině to zní harmonicky, nicméně v praxi byl organický stát narušován nacionalistickou doktrínou. S tou byla ztotožňována svoboda bohužel ve formě rasové segregace (později nacismu), kde byl předpokladem silný byrokratický stát a podmínkou ke svobodnému žití kulturní integrita (Heywood, 2004, s. 66). Původně etatistická filozofie státu

spolu s rasovými prvky vygradovala k agresivnímu nacionalismu. Spojení odkřesťanštěných, odcizených a genocidních tendencí vedlo k nacionálnímu socialismu (Science Encyclopedia, © 2023).

Friedrich Hegel (1770-1831)

Německou idealistickou filozofii ztělesnil Friedrich Hegel, jeden z největších systematických myslitelů v dějinách západní filozofie. Sám o sobě tvrdil, že je jeho filozofický směr rozdělen do více vědních oborů a největším historickým vyvrcholením v dějinách. Někteří považují Hegela za nacionalistického obhájce pruského státu počátkem 19. století, ale jeho význam je mnohem širší. Jádrem Hegelova sociálního a politického myšlení jsou hodnoty, mezi které patří svoboda, rozum, sebeuvědomění a uznání (Duquette, nedatováno). Kromě zde zmíněných hodnot se zabývá problémem modernity neboli ideou pokroku, která byla buďto zahalena, jako v případě Burka anebo popřena, což líčí případ Maistreho. Obezřetnost vůči pokroku podle něho spočívá ve vidině budoucnosti a přehlížení přítomnosti. Touha po změně může být paradoxně brzdou k pokroku, protože je zakořeněna v abstraktním vzorci lidských zkušeností, jež mohou být i negativní. Modernitu nepovažuje za proces, kterému musíme rozumět, ale za projekt, který je třeba realizovat. Z toho vyplývá, že Hegel vnímal Francouzskou revoluci jako politický projekt a zároveň se snažil zmapovat linie moderního státu.

Ve svém díle *Filosofie práva* tvrdí, že vše, co je racionální, je reálné a vše, co je reálné, je racionální. Prostý člověk podle něho jako filozof zaujímá své vlastní stanovisko a je jakýmsi synem své doby. Aby dokázal najít správnou cestu, je potřeba pochopit situaci, ve které se nachází. Za hlavní úkol filozofa pak považoval odhalení zdravého rozumu a intuice člověka. Racionální uvažování Burkeho neuznává, protože se neshoduje s konzervativním tradicionalismem. Podle něho totiž opovrhne pochopením dané instituce, jejíž přežití je jasným důkazem, že je sama o sobě racionální. Navzdory filozofické ambivalenci je Hegelův apel na konzervativce dvojitý. Jeho úvahy jsou uspokojující, pakliže člověk ve svém myšlení nalezne svobodu a pochopí, co je rozum. Zároveň myšlení nespočívá v odkazování se pouze na to, co je platné, protože člověk může vynalézt svobodu právě prostřednictvím svých myšlenek. Podaří-li se mu to, budí to jakousi neklidnou samolibost a teprve poté se myšlenky stanou uspokojujícími. Právě taková emociální uspokojení, spíše než jeho racionální fyzický systém, jsou pro konzervativní myslitele nejpřitažlivější (Science Encyclopedia, © 2023).

Autoritářský konzervatismus

V myšlenkách konzervativce je poměrně těžké vymezit, odkdy se konzervatismus stává autoritářským, protože si to nejenže konzervativce nebude chtít připustit, ale také proto,

že pro každého stoupence konzervatismu je autorita stěžejním principem. I navzdory tomu, že většina z nich si bude namlouvat, že jsou oddaní liberálním demokratickým hodnotám, se zde především v evropském prostředí vyskytoval konzervativní směr inklinující právě k autoritarismu. Za hlavního stoupence autoritářského režimu byl výše zmíněný francouzský reakcionář Joseph de Maistre, kladoucí odpor k sebemenší změně starého režimu. Jeho základní filozofické myšlenky spočívaly v podřízenosti vládnoucího, ochotně i krutého jedince, protože nerespektování autority by mohlo vyústit v mnohem větší utrpení. Jeho jediným cílem bylo právě zachování řádu, což se konzervativcům v evropském prostředí víceméně dařilo, a to především věností k hierarchickým hodnotám autoritářství a straněním se rostoucímu vlivu liberalismu, socialismu a nacionalismu.

Otcem autoritářského konzervatismu by se dalo označit Rusko, protože už za vlády Mikuláše I. v roce 1825 nadřazovalo církve a věnost národa nad volnost a rovnost. Tyto myšlenky zůstaly hlavním zdrojem až do Francouzské revoluce. V německém prostředí tomu bylo podobně, protože za tehdejšího kancléře Bismarcka v roce 1871 ústavní vláda sice vznikla, ale byla naprosto bezprávní. V katolicky orientovaných státech bylo autoritářství stejně vlivné. Ve Vatikánu papež ztratil autoritu a byl utlačován. To v roce 1864 vygradovalo v odsouzení pokrokové liberální, nacionalistické a socialistické ideologie jako doktríny, jež měli dle něho na svědomí ono bídné období. Zanedlouho se tak stalo i v Římě, který byl o papežský stát okraden zrovna tak. Tímto stylem konzervativci v evropském prostředí pohrdali demokratickými reformami až do 20. století, opomínaje tu skutečnost, že v Itálii se v roce 1922 chopil moci Mussolini a v Německu o pár let později Hitler. Mírně rozdílného charakteru nabylo autoritářství ve Francii, kde bylo zavedeno volební právo mužů a nastolena jakási plebiscitní diktatura v čele s Napoleonem III. Ta se mísila autoritarismem a sociálními reformami, které měly napomoci hospodářskému růstu (Heywood, 2005, s. 92-93).

Autoritativní konzervatismus se tedy vyznačuje silnou centralizovanou státní mocí, jež spadá do rukou většinou jednoho člověka a v níž jsou omezena práva zasahování lidu do politické sféry. Protože se autoritativní konzervatismus vztahuje převážně k evropským zemím, kde režimy stmeluje zejména poválečná hyperinflace (přičemž v českém prostředí před přechodem k pravicové politické důležitou roli sehrál komunistický režim), rozhodla jsem se nejen komunismus, ale i nejzákladnější autoritativní režimy v evropských zemích stručně vymežit.

Socialismus a komunismus

Cestou ke společnému státnímu vlastnictví byla evoluční sociální demokracie a revoluční reforma v podobě bolševismu, resp. komunismu. Byla to především dělnická třída, která usilovala o společné vlastnictví. Byla tudíž základním aktérem ve formování internacionalistické

socialistické ideologie. Socialismus hlásá boj dělníků a podnikatelů, aby byla zachována jakási sociální rovnováha mezi méně majetnými a bohatými (Krystlík, 2018). Vzhledem k rovnostářskému společenskému modelu se jak v ekonomické (zvyšováním zdanění a následně přerozdělováním bohatství), tak ve společenské oblasti (omezováním osobní svobody) koncentroval na levicové restriktce, jejichž prostřednictvím se materiální nerovnost snažil odstranit.

Protože byl komunismus ve střeoevropských státech jakousi socialistickou frakcí, staví na podobných principech jako socialisté. Odmítá liberální hodnoty, mezi které lze zařadit náboženskou svobodu, svobodu projevu nebo právo na soukromé vlastnictví. V komparaci se socialismem ale odmítá demokracii. Nejpodstatnější rozdíl spočívá v protichůdném názoru na totalitarismus a anti-totalitarismus. Proti totalitarismu se staví socialisté, protože v první řadě jsou především demokraty a pak až socialisty. Z toho vyplývá, že by měli odmítat nejen totalitarismus a nacismus, ale i komunismus. Protože této charakteristice jejich protitotalitní přístup ve 20. století odpovídal, dalo by se říci, že minimálně v teoretické rovině protikomunističtí opravdu byli (Joch, 2006).

Fašismus

Vznik pojmu fašistický, podporující nacionální socialismus, má na svědomí Sovětský svaz. Než se fašismus formoval, byl občas sověty nazýván nacismem. To se částečně propisuje i do současnosti, protože neonacismus je jakousi novou formou fašismu. I navzdory tomu, že se jedná o levicové hnutí, je v politické sféře západních zemí vnímán jako extrémně pravicový. Pro fašisty byl hnacím motorem stát a profesní stavy, přičemž sám Mussolini dělil národy na dva tábory. Prvním byl proletářský, kam spadá Itálie. Druzí byli kapitalisté, vůči kterým bylo třeba spojit síly a bojovat proti kapitalistickým krádežím. Oproti socialismu klade důraz na jednotu národa, kterého bude dosaženo spojením nejlépe všech sociálních vrstev. O zájmy každého jednotlivce by se měl starat stát, což se skutečně podařilo. Mussolini zavedl jak pro dělníky, tak podnikatele stejná, státu prospěšná práva (Krystlík, 2018).

Nacismus

Zatímco fašismus a komunismus bývá považován spíše za autoritativní režimy, německý nacismus, resp. národní socialismus, by se na základě agrese dal považovat spíše za totalitní režimy. Byla to především válečná porážka, která byla hlavní příčinou vypjatého nacionalismu, rasismu a s ním i nadřazenosti německé árijské rasy. Němci byli toho názoru, že porážku v první světové válce mohl způsobit jedině nepřítel, mezi které spadali právě komunisté a židé, a že jedinou efektivní cestou k německému národnímu nacionalismu je národ stmelit. Vzhledem k válečné situaci vyvodili Němci závěr, že jsou to židé, kteří jsou revolučními iniciátory a zároveň se snaží

ovládat kapitál globálních korporací. Postupně se tak stěžejními hodnotami stala oddanost národu, boj za národní hodnoty a podřízení se vůdci, což jsou prvky pravicového konzervatismu (Krystlík, 2018).

3.2 České konzervativní myšlení v 19. století

S prvním konzervativním myšlením v českém prostředí se setkáváme na gymnáziích, univerzitách a v církevních oborech. Konzervativní základy položil vzdělaný katolicky orientovaný sedlák František Vavák, odpůrce osvícenských reforem, kladoucí důraz na pracovitost a zbožnost. Protože pro něho svoboda neznamenal zrušení původního režimu a společenské hierarchizace, nikoli sociální mobilita (tedy možnost se svobodně rozhodovat), byl kritikem Francouzské revoluce. Ta pro něho byla z důvodu zachování hierarchických stavů jakousi fikcí, resp. lží vůči lidu čerpajícího z představy skutečné svobody (Herrl, 1797, s. 51-69). Ve svém psaní se jako oddaný katolík nejvíce odkazoval na spravedlnost.

Na vzniku a politickém uspořádání české společnosti se na přelomu 18. a 19. století podílel i staročech František Palacký, kterému se podařilo vybudovat novou koncepci české státnosti. Jakožto tehdejší staročech, jinými slovy dnešní konzervativce, měl společně se svým zetěm Františkem Riegrem pozitivní vztah k náboženství, církvím a české šlechtě (Payne.cz, nedatováno). Byla to především buržoazie a rolnictvo, o které se opírali. Kladli důraz na národní historii, která byla pro utváření politiky stěžejní. Obhajovali decentralizaci monarchie, konstitucionalismu a umírněné demokracie. Na tomto principu stavěli během utváření historicko-politických individualit. Později se jim podařilo založit staročeskou konzervativně orientovanou stranu (ABCzech, © 2016-2020).

Průběh 19. století se nesl v duchu šlechtického umírněného konzervatismu prezentujícího společenskou autonomii a čelícího nacionalistickým a socialistickým tendencím zároveň. V souvislosti se šlechtickým konzervatismem a první republikou byl asi nejvýznamnějším představitelem publicista Karel Schwarzenberg, později člen Občanské demokratické aliance. Zmiňují-li první republiku, je na místě si připomenout rok 1918, který s sebou nese jednu z nejvýznamnějších událostí. Jedná se o kontrarevoluci, kdy české vojenské jednotky spojily síly proti Rusku a postavily se bolševikům v pokusu o nastolení sovětského režimu v Maďarsku a Slovensku (Županič, nedatováno).

V souvislosti s českým konzervatismem stojí za zmínku Antonín Švehla a Josef Pekař. Prvním ze zmíněných představitelů, původem sedlák, své selské myšlení přetvořil v ideová východiska. Ve svém díle *Tři úvahy o agrarismu* z roku 1925 klade důraz na vztah člověka a půdy. Půdu pojímá jako určitý bod, jehož prostřednictvím se odvíjí náš vztah ke světu

a to, jak ji obděláváme, vytváří náš život. Rovněž se podílel na utváření politiky v rámci agrárního hnutí a na formování politického orgánu, známého jako systém Pětky, v němž mezi sebou vyjednávající předsedové politických stran vytvářejí dohody zavazující se k dané politické straně. Protože byl specialistou v kompromisu (možná díky svým selským mírumilovným kořenům, které stmelují a podporují demokracii), dokázal své uvažování zprostředkovat nejen ve svůj, ale i ve prospěch českého politického systému. V rámci prosazení pozemkové reformy velkostatky zčásti připadly do rukou maloročníků (Švehla, 1925, s. 7-13). Největším konzervativním kritikem pozemkové reformy byl druhý zmíněný představitel, historik Josef Pekař, který byl, stejně jako Švehla, přední osobností českého politického konservatismu. Intelektuální konzervativní názory a z nich následně zpracované dílo *Omyly a nebezpečí pozemkové reformy* odrážejí jakýsi skepticismus muže, jenž se nechal strhnout novými dobovými proudy. Ani on nebyl stoupencem třídních bojů. Historické mýty, jež ovlivňovaly tehdejší politický směr, vyvracel (Pekař, 1897, s. 149-160).

Jak již bylo zmíněno výše, Druhá republika nevytvořila pro konzervatismus na základě autoritářského režimu příznivé podmínky. Jak agrárně orientovaná hnutí, tak národní demokracie byly na základě podezření ze spolupráce s nacisty zakázány a pravicové myšlení bylo potlačeno Národní levicově orientovanou socialistickou stranou. Kolaborace s nacisty měla na svědomí neschopnost obnovy konzervativních stran i v poválečném období. Návrat konzervatismu, zčásti čerpajícího ze svých původních tradic a zčásti inspirovaného britskými západními hodnotami nastává až po revoluci v roce 1989 (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 194).

Prostředí pokřivené komunismem bylo pro znovuoživení českých konzervativních stran takřka nemožné, protože neměly co konzervovat. Změna byla nutná téměř ve všech oblastech, a to co nejdříve. Vzhledem k obezřetnosti konzervativců vůči reformám pro ně ale bylo náročné nějakou vlastní identitu vůbec nalézt. Pojem konzervativní byl navíc v porevolučním období tabu, protože byl již obsažen v jedné z linií Komunistické strany Československa. Konzervativci se proto rozhodli prezentovat jako stoupenci ekonomických a politických transformací, které měly líčit nikoli postoj k vlastní minulosti, jak je u konzervatismu známo, ale vírou v lepší budoucnost a postupem času v hlubší rozvoj (Fiala a Mikš, 2000, s. 126). Největší érou konzervativní politiky byl rok 1991, kdy byly přijaty zákony pro pravicový směr (Fiala a Mikš, 2000, s. 127-143). Zároveň došlo k rozštěpení nejsilnějšího politického uspořádání, Občanského fóra. Moci se chopila Občanská demokratická strana v koalici s Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou a s liberálně konzervativní Občanskou demokratickou aliancí (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 195).

4 Směry konzervatismu jakožto základní idea moderní politiky

Klasický konzervatismus pojímá společnost, stát a ideové hodnoty cyničtěji než jiné politické směry. Klasičtí konzervativci v praxi považují tradiční zvyky a politické instituce za nejlepší dostupnou záruku míru a stability. Postupná snaha o spravedlivější společenské uspořádání v souladu se souborem racionálních, liberálních, socialistických či jiných principů je podle klasických konzervativců slepou uličkou nejen proto, že jsou principy samy o sobě špatné, ale i proto, že omezení lidské přirozenosti a práv zabrání jejich realizaci ve společenských dějinách. Upřednostňuje obezřetnost před dokonalostí a společenský řád před rizikem nestability. Jeden z významných konzervativních britských politologů Roger Scruton dokonce tvrdil, že v konzervativní politice neexistuje správnější cíl než pokračování společenského života, k němuž by měla politika směřovat (Chamberlain, 2021, s. 62). Společenské vztahy a komunitní vazby konzervatismus udržují, a proto o něm někteří klasičtí konzervativci uvažují spíše jako o životním postoji, než jako o ideologii (Chamberlain, 2021, s. 63).

Určité konzervativní hodnoty, jako je tradicionalismus a pragmatismus nástupem moderního konzervatismu zesláblly (Heywood, 2005, s. 99). Neznamená to ale, že i navzdory mnoha změnám byly tradice klasického konzervatismu zcela vymýceny. Příkladem může být obhajoba rodiny jakožto důležitá společenská hodnota vycházející z klasických konzervativních premis dodnes (Chamberlain, 2021, s. 63). Je ale důležité mít na paměti, že neexistuje jedna forma konzervatismu. Přestože disponují určitými společnými rysy, najdeme zde široké politické rozdíly. Ne všechny formy jsou pravicově orientovány, protože myšlenky některých současných konzervativců jednak balancují mezi levicí a pravicí, a jednak se formují ve vyspělých demokratických zemích, což ovlivňuje politický diskurz (Chamberlain, 2021, s. 68).

4.1 Moderní konzervatismus aneb Nová pravice

Po druhé světové válce politické myšlení prošlo drastickou změnou. Odklon od pragmatismu a paternalismu měl v 19. století na svědomí přijetí sociální demokracie (Heywood, 2005, s. 99). Na základě revoluce Ronalda Reagana a Margaret Thatcherové měly zpočátku nové ideje největší vliv v USA a ve Spojeném království. Postupně se rozšiřovaly i do evropského prostředí a konzervativci se začali přiklánět k volnému trhu, deregulaci a ke státnímu řízení orientovaného na podnikání. Většina politických problémů byla chápána jako důsledek nadměrné státní regulace a činnosti, takže hlavním politickým cílem vlád Thatcherové a Reagana bylo uvolnit soukromé tržní síly do oblastí, které dříve spadaly pod státní dohled. Prezident Reagan ve svém prvním inauguračním projevu 20. ledna 1981 dokonale vystihl filozofii vládnutí Reaganovy a Thatcherové revoluce. „*Vláda není řešením našeho problému, vláda je problém.*“ (Chamberlain, 2021, s. 64).

Vznik Nové pravice měly na svědomí historické události v 70. letech, které zapříčinily vysokou nezaměstnanost a míru inflace. Proto ten odklon od tradičních hodnot a přesun k volnému trhu. Moderní konzervatismus ale ovlivnily i faktory sociální a mezinárodní, které podpořily nacionalistické rozdíly mezi konzervativci. Narůstala také mocenská politika. Zatímco v USA byla hrozbou vojenská síla Sovětského svazu, v Evropě, konkrétně ve Spojeném království, šlo v určitých zlomových okamžicích o obavy ze ztráty mocenské pozice. Od 80. let pak probíhala evropská integrace týkající se národní svrchovanosti.

V rámci Nové pravice existuje více perspektiv, ale stěžejní je její vznik sjednocením dvou protichůdných ideologických proudů. Prvním je libertarianismus neboli liberální ekonomie vyznávající ekonomii Adama Smitha a praktikující zásahy do politiky s ekonomikou volného trhu. Nazývá se také neoliberalismus. Druhým proudem je konzervativní Nová pravice neboli neokonzervatismus, zastávající tradiční konzervativní hodnoty jako je hierarchie a autorita. Moderní konzervatismus je kombinací liberální ekonomiky a státně společenského autoritarismu, tudíž se zde mísí radikální principy s tradicionalistickými prvky klasického liberalismu s důrazem na omezení státních zásahů do ekonomických záležitostí (Heywood, 2005, s. 99-100).

4.2 Libertarianismus; Liberální Nová pravice

Liberální pravice má kořeny v neoliberalismu. Snaží se obhajovat minimální stát, takže je svým způsobem protistátní. Neznamená to, že se úplně staví proti existenci státu jako takového, ale vyžaduje, aby nezasahoval do života občanů, protože ho vnímá spíše jako jednotku, která omezuje svobodu a poškozuje společnost. Snaží se o to, aby stát namísto vynucování v rámci právních předpisů umožnil rozhodování jednotlivců dle jejich vlastní vůle (Chamberlain, 2021, s. 65). Přijímá ideály volného trhu a malé vlády ostatních konzervativců. Vnímá ho jako mechanismus, který v případě individuálních rozhodnutí povede ku prospěchu (Heywood, 2005, s. 100). Libertarianismus je soubor filozofických tvrzení o nadřazenosti práv jednotlivce a náležitém omezení toho, co mohou vlády spravedlivě činit svým občanům. Skládá se tedy z univerzálně platných tvrzení o právech jednotlivce a správné roli vlády, která by měla platit všude. To ostře kontrastuje s klasickým konzervativním důrazem na práci v rámci stávajících tradic s cílem provést reformy, které jsou vhodné pro danou společnost (Chamberlain, 2021, s. 66).

Předtím, než v 70. letech byla vložena důvěra do idejí volného trhu, nastal v prvních desetiletích 20. století odklon od volného trhu k idejím keynesiánství. V těchto idejích byl kladen důraz na poptávku ekonomiky, protože to byla dle britského ekonomy Johna Keynesa agregátní poptávka, která určovala ekonomickou stabilitu. Byl zastáncem názoru, že poptávka by měla být usměrňována státním rozpočtem, tzn. vkládat do ekonomiky více peněz než z ní odčerpat daněmi. Opačného názoru byl americký ekonom Milton Friedman, který tvrdil, že určitá míra nezaměstnanosti

je přirozená a že ekonomickou úroveň nezaměstnaností nelze ovlivnit, a už vůbec ne keynesiánskou strategií, protože ta může situaci ještě zhoršit. Věřili, že klasická ekonomie Adama Smitha a Davida Ricarda převzata rakouským ekonomem Friedrichem Hayekem a Miltonem Friedmanem plných recesí ekonomiku vzkřísí. Dle klasické ekonomie nezaměstnanost a inflaci měly na svědomí centrálně plánované ekonomiky Sovětského svazu, protože zdroje nemohly být rozmístěny rovnoměrně dle potřeby. Podílela se na ní i vláda, která k ekonomickým problémům přistupovala laxně. Tím je zčásti sama vytvářela (Heywood, 2005, s. 101).

Administrativa Thatcherové a Reagana v 80. letech věřila, že růst nezaměstnanosti a vysokou míru inflace vyřeší trh omezením státních výdajů a kontrolou růstu. Vznikaly ekonomiky složených jak z veřejného sektoru spadajícího do rukou státu, tak soukromého sektoru. Privatizace se pak ze Spojeného království postupně rozšiřovala i do západních zemí a v 90. letech nabírala na intenzitě. V postkomunistických zemích měla na svědomí zánik smíšených a zkollektivizovaných ekonomik, protože všechny doposud veřejné podniky připadly do rukou soukromým vlastníkům. Jediným důvodem, proč privatizaci liberální konzervatismus toleruje, jsou daňové poplatky. Vysoké daně ale byly překážkou pro rozvoj podnikatelských struktur propagujících nabídku (vyšší produkci než konzumaci), což se projevilo i v ekonomické politice Reagana, který extrémně snížil daně fyzickým osobám a realizoval deregulaci. Tím poklesly finanční obnosy.

Mezi klasickým a liberálním konzervatismem se objevuje také rozdíl v oddanosti svobodě jedince, kterou hájí proti podřizování se kolektivismu. Jinými slovy, svoboda, kterou libertariánské a liberální stoupenci Nové pravice obhajují, je svobodou odstrašující, protože likviduje vše, co zevnějšku jednotlivce omezuje. Kolektivní moc státu je pro jedince hrozbou, a proto by měla být funkce státu regulována, resp. zmenšena (Heywood, 2005, s. 103-104). Libertariánský konzervatismus přijímá malé vlády ostatních konzervativců, ale ne vždy souhlasí se sociálním konzervatismem, zejména pokud se snaží dosáhnout spravedlností omezováním osobní svobody. Moderní konzervatismus rozlišuje mezi rovností příležitostí a výsledků. Podporuje právní rovnost, protože každý jedinec má stejná práva realizovat životní projekty a stát se bohatým. Odmítá ale státem přerozdělované bohatství, protože tím se nerovnosti neodstraní (Chamberlain, 2021, s. 65).

Sociální konzervatismus

Sociální konzervatismus je mnohostranným souborem politických zájmů souvisejících s cílem chránit společnost před hrozbami různých podob. Může se jednat o určité morální společenské hrozby (pornografie, vulgarismy nebo násilí v kinematografii), proti nimž by vláda měla zakročit.

Některé hrozby mohou být i kulturní povahy. K zachování kultury slouží vzdělávací systém, který vštěpuje každé nové generaci hodnoty politického společenství. Mezi kulturní hrozby patří i některé konzervativní námitky vůči přistěhovalectví. Může se jednat i o obecné ohrožení sociální soudržnosti a komunitní loajality, kdy se někteří konzervativci obávají, že vzestup individualismu by mohl oslabit sociální vazby a smysl pro komunitu, který je nutný k udržení sociálního zdraví. Pocit vzájemné loajality mezi bohatými a chudými může oslabit také vysoká ekonomická nerovnost. Sociální konzervatismus může být motivován i náboženskými zájmy, protože většina současných sociálně konzervativních hnutí jsou nábožensky orientována (například v odporu mnoha náboženských skupin vůči potratům a sňatkům osob stejného pohlaví). V obecném slova smyslu sociální konzervatismus není vyloženě nábožensky založen.

Většina současného konzervativního diskurzu a tvorby politiky se jen málo podobá klasickému konzervatismu. Po druhé světové válce se konzervativní politické myšlení drasticky změnilo. Reaganova a Thatcherova revoluce znamenala obzvláště výrazný odklon od klasického konzervatismu. Klasický konzervatismus by se dal nazvat sociálně konzervativním v tom smyslu, že upřednostňoval ochranu společnosti před ohrožením dlouhodobě fungujících institucí a zvyklostí. Klasičtí konzervativci se obecně nebránili státním zásahům do ekonomiky, kdykoli takové zásahy mohly posílit společenské vazby a podpořit obecné blaho (Chamberlain, 2021, s. 64-65).

4.3 Neokonzervatismus; konzervativní Nová pravice

Neokonzervatismus je politické hnutí, které má své kořeny ve 40. letech 20. století. Za kmotra neokonzervatismu je považován americký novinář Irving Kristol. Hnutí bylo v tu dobu antikomunistické a mělo vliv zejména v americké a kanadské politice. Vítězství Spojených států ve druhé světové válce nad fašismem u neokonzervativců vyvolalo příznivý dojem o americké morální roli a světové moci, především z důvodu demokratického zřízení a politické svobody. Spojením vznikl jakýsi politický postoj, který nebyl libertariánský, ani klasicky konzervativní. Právě to vyvolalo velkou kritiku, protože na globální politiku je pohlíženo optikou přátel a nepřátel. Takové vnímání může být způsobeno studenou válkou, kde byl svět rozdělen na mezi sebou soupeřící bloky, a v níž se neokonzervatismus formoval. Po skončení studené války se neokonzervativci stali hnutím, které radikální islám stejně jako sovětský komunismus vykreslil jako globální hrozbu. Neokonzervativci si drží odstup od mezinárodních organizací, protože by mohly ohrozit jejich zájmy (Chamberlain, 2021, s. 67).

Kořeny neokonzervatismu lze nalézt i v klasickém konzervatismu, protože ke společnosti přistupuje podobně, tedy organicky. Staví proti liberálním reformám, které měly na svědomí fragmentaci společnosti. Dává si za cíl společnost tmelit a ukazovat lidem, kam patří. Vyvolává také obavy

z oslabených morálních principů, jak může být autorita ve společnosti narušována a zároveň na hrozby reaguje. Rozdílem je přístup k solidaritě, která se dle klasického konzervatismu tím lépe buduje, čím více je omezována chudoba a snižují se tak materialistické nerovnosti. Oproti tomu neokonzervatismus pro posilování pospolitosti vyžaduje autoritu a společenský řád, z čehož logicky vyplývá, že stěžejními hodnotami je právo a pořádek, veřejné morální principy a státní identita (Heywood, 2005, s. 104). Vyznává jakýsi sociální autoritarismus, protože přílišná tolerance společenský řád podkopává a nabádá tak k narušování autority. Podobně vnímá rodinu, která by měla mít jistou hierarchii zrovna tak. Je-li rodičovská autorita narušena, bude tak i v případě morálky dítěte. V komparaci s libertariánstvím pak sdílí přístup k volnému trhu, privatizaci a hospodářskému růstu. Přesto mu ale více vyhovuje silný stát v oblastech trestního soudnictví, zahraničních záležitostí a kulturních otázek.

Stejně jako klasičtí konzervativci jsou neokonzervativci přesvědčeni, že jedinec je odjakživa narušený a sobecký. Nejlepším způsobem, jak předejít nezákonnému chování je proto nastolení tvrdého trestu. Pořádkem bude zároveň posílena státní síla a autorita. V 60. letech v poválečném období, které umožnilo dobré životní podmínky, byly narušovány morální a společenské hodnoty, což Nová pravice vnímala jako riziko. Nejen z důvodu narušení stabilní společnosti, ale i proto, že liberální svoboda a permissivní společnost zejména ve Spojeném království za Margaret Thatcherové mohla zapříčinit odklon od morálních hodnot a tím si zvolit zlo. Ve Spojených státech byla nová konzervativní pravice nábožensky orientována. Během 70. let začaly vznikat skupiny a hnutí propagující tradiční hodnoty, z nichž se postupně vytvořila křesťanská Nová pravice, kladoucí odpor k homosexualitě a pornografii. Permissivní, často liberální společnost je v očích neokonzervativců neetická a bez morálních principů. Je to státní identita, která má hodnotu národa a kulturní tradice udržet v rovnováze a čelit rizikům zevnějška. K takovým rizikům patří i multikulturalismus, protože narušuje společenství daného státu a způsobuje rasové a etnické konflikty. Příkladem mohou být 90. léta ve Spojeném království, kdy byl britský konzervatismus vnímán jako euroskeptický, protože k evropské integraci a s ní i měnové unii přistupoval s odporem (Heywood, 2005, s. 105-106).

5 Než se pravicová politika ucelila; politické hodnoty v komunistickém prostředí

Abych mohla vymezit situaci v českém komunistickém prostředí, bude třeba nejdříve vylíčit komunismus v evropském a zčásti ruském kontextu, protože to byl koneckonců Sovětský svaz, který po druhé světové válce v rámci evropského kontinentu sehrál důležitou roli. Československo se muselo vypořádávat se specifickými podmínkami a historickým dědictvím, mezi které po přijetí sovětského modelu ovlivňujícího sociální, ekonomickou i politickou oblast patří i komunistický režim.

Komunistické kořeny se skrývají v bolševickém Rusku, přičemž za otce komunismu je považován německý filozof a revolucionář Karl Marx, který ve svých dílech čerpá z hegelovské filozofie, britské ekonomie a francouzského socialismu. Jeho životní náplní bylo zkoumání historie a budoucnosti. V jeho teoriích je to beztřídní komunismus, ke kterému dějiny v průběhu času spějí, přičemž každou historickou etapu lze vymezit prostřednictvím ekonomických struktur. První etapou v Marxově německé ideologii je primitivní komunismus trpící materiálním nedostatkem, dále otrokářský řád, který ale nebyl oproti třetí etapě, feudalismu, vyznačující se nepřátelstvím mezi vlastníky pozemků a nevolníky, stěžejní. Poslední epochou je potom kapitalismus, který je v rámci ekonomické a politické oblasti nejen zmiňovaným tématem v souvislosti s konzervatismem, ale především největším nepřítelem socialistických radikálů, jež se snažili o jeho vymýcení prostřednictvím buržoazních a proletářských bojů (Heywood, 2005, s. 128).

Bylo to 20. století, do kterého se veškeré evropské komunistické strany stihly formovat a jejich vznik byl způsobem secesí radikálních křídel od socialistických stran. V jednotlivých západních evropských zemích byly mezi komunistickými stranami velké rozdíly. Například ve Velké Británii a Rakousku oproti Německu, Francii nebo Itálii v poválečném období nebyly hlavním politickým činitelem. K úspěchu komunistických stran napomohly i jisté socioekonomické podmínky, zejména podpora dělnické třídy nebo zemědělců. Dalším faktorem byla nestabilní socialistická organizační struktura v meziválečném období, a to především slabá voličská vazba, kterou komunisté využili ve svůj vlastní prospěch (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 55).

V souvislosti s ideologickými a politickými hodnotami komunisté kladli největší důraz na demokratický centralismus odkazující na silnou organizaci a hierarchickou strukturu, ve smyslu podřízení slabých stranických orgánů silným. Demokratický centralismus byl nejvýraznější ve 20. století, kdy prošly bolševizací (stoprocentně se podřídily bolševikům). Orientovaly se marxisticko-leninistickým směrem, kde bylo přizpůsobování se moskevskému

centru striktním pravidlem. Komunistické strany jsou v tomto případě chápány jako křídla Kominterny, což je jedna z unikátních komunistických charakteristik, které oproti jiným stranickým rodinám byly svým způsobem otroky Sovětského svazu (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 56-57).

Komunistická strana Československa

Ve střední Evropě se jednalo pouze o jedinou zemi, a sice Československo, kde byly pro Komunistickou stranu vhodné podmínky pro její fungování. Působila jako legální hráč, a to až do úpadku demokracie do roku 1938. Vzhledem k dobovému kontextu byla ovlivněna internacionalismem, který se ale v souvislosti s jejím působením stal okrajovým aktérem, a naopak úspěchu se koncem první světové války dočkalo sociálnědemokratické křídlo propagující nezávislost Československa. Podporovalo parlamentní demokracii a rok 1920 pro něho byl zlomový. Snaha o reformismus vyústila v konflikt s druhým sociálnědemokratickým křídlem v čele Bohumírem Šmeralem, ovšem napojeným na bolševiky. Téhož roku došlo k rozštěpení sociální demokracie na základě tlaku z moskevského centra, které požadovalo vytvoření komunistické strany a vznik komunistických odnoží národnostními menšinami, orientovanými protičeskoslovensky se snahou získat právo o svobodném rozhodování. Tím získávali podporu komunističtí Maďaři a Poláci žijící v československém prostředí (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 65- 66).

Mezi komunistickými odnoži se v roce 1921 etablovala Komunistická strana Československa, která byla velkým konkurentem národnostních menšinových proudů. Jejím hlavním nástrojem byl nacionalismus, který po nastolení proletářské diktatury využívala nejvíce a hlavně efektivně. V českém prostředí se těšila vysoké podpoře dělnické třídy. V roce 1925 se v parlamentních volbách stala druhou nejsilnější celostátní stranou, ovšem úspěchu se těšila pouze do doby její bolševizace v roce 1929. Zatímco v českém prostředí koncem dvacátých let postupně ztrácela voličskou podporu, na Slovensku mezi venkovskými třídami její podpora rostla. Komunistická strana byla v československém prostředí vlivnou v sociálním a nacionálním protestu, tedy pouze do chvíle, než se v očích voličů objevila zajímavější nacionální varianta (Hloušek a Kopeček, 2010, 66-67).

Zlomovým okamžikem pro komunistickou stranu se stal rok 1989 a s ní přival obrovské manifestační vlny; sametová revoluce znamenal konec komunistického režimu (Gjuričová et al., 2011, s. 19). Neznamenal to, že Komunistická strana Československa zanikla úplně, ale nebyla nadále jedinou stranou ve vládě a rozštěpila se na dvě části. Komunistická strana Čech a Moravy reprezentovala Českou republiku a byla nástupnickou organizací té původní. Na Slovensku působila Strana demokratickej ľavice. Od 90. let její dominance klesala, a to z více důvodů. Tehdejší rezignace komunistů vůči demokratickému centralismu,

jež byl pro její funkci primární, se odrážela v její organizační struktuře pro roce 1989. Jádro komunistické strany nebylo v souladu s její vnější reprezentací, tudíž se nemohla pořádně konsolidovat a podpora ze strany voličů tak postupně klesala (Hloušek a Kopeček, 2010, s. 80-81). Pád komunistického režimu vytvořil příznivé podmínky pro formování nového stranického systému a s ním konzervativní identity (Gjuričová et al., 2011, s. 19).

5.1 Období normalizace a návrat konzervativního myšlení

V prvním, teoretickém bloku byly charakterizovány hlavní politické ideologie, liberalismus a konzervatismus, jež jsou v rámci české pravicové politiky stěžejními aktéry. Ač jsou mezi nimi v teoretické rovině markantní rozdíly, protože liberalismus je změnám otevřený a konzervativci se proti nim opakovaně staví (minimálně do té doby, kdy nemají stoprocentní jistotu, že daná změna přinese úspěch), v českém porevolučním období bylo ale nemožné se změnám vyhnout a spoléhat se na tradiční hodnoty, protože žádné nebyly. Pro konzervativce na našem území to znamenalo ochotu riskovat a připravit se i na nestandardní řešení (Fiala a Mikš, 2000, s. 126). „Společnost si představovala, že komunismus v nějaké podobě je jediným východiskem, protože tehdy nic takového jako pravice na jiných než komunistických principech neexistovalo. Demokracii si tudíž dokázali představit pouze v rámci toho socialismu.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Název strana byl z důvodu Komunistické strany Československa v tu dobu naprosté tabu, protože byl spojován buďto s její tvrdou linií nebo stranami s ní spolupracujícími (Fiala a Mikš, 2000, s. 126). „Proto budoucí Občanská demokratická aliance, jakožto nedílná součást přechodu k demokracii, zvolila název aliance.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

V Československu byla zásadním problémem jednačtyřicetiletá existence totalitního státního zřízení, která se svými rychlými společenskými proměnami podobá liberalismu. Fakt, že nebylo na co navazovat, umožnil české pravici se zcela nově v celé moderní historii politicky definovat (Fiala a Mikš, 2010, s. 69). Aby bylo možno jádro české konzervativní politiky rozlousknout, je třeba popsat konkrétní politická východiska a kroky, které v komunistickém prostředí znamenaly jeden z největších risků vůbec. Otázkou zůstává, odkdy je možné v době komunismu hovořit o nějakých konzervativních hodnotách. Kdy se v českém komunistickém prostředí začaly rodit kořeny konzervativního smýšlení? Pakliže použiji jedno z obecných konzervativních moudr, že minulost je odrazem přítomnosti a budoucnosti (nebo minimálně ji ovlivňuje), v českém prostředí se tím pádem jedná o komunistický režim, který českou společnost nejvíce poznamenal (Fiala a Mikš, 2000, s. 126).

Komunistické období by se dalo rozdělit do tří fází. První bývá označováno za plně totalitní s revolučním charakterem trvající od února 1948. Je považované za komunistický převrat,

kdy byl komunismus jakousi vizí české společnosti. O tom lze hovořit až do roku 1956, kdy KSČ buduje vlastní politickou doktrínu a Sovětský svaz si začíná být vědom zaostalosti vůči západnímu světu. Od 60. let hovoříme o druhé fázi, v níž dochází k reformám uvnitř struktur KSČ a vzrůstá kritika vůči násilným prostředkům totalitního režimu v 50. letech. Nástupem nové komunistické elity společnost věří, že k dosažení ideální společnosti bude užíváno jiných praktik. K prozření dochází ve třetí fázi, začínajíc rokem 1968, nazývané také jako období letargie, kdy na základě nedostatečného počtu vykonavatelů není komunistický systém schopen fungovat. Zatímco KSČ ztrácí mocenský monopol a funguje z jisté setrvačnosti, dochází k demokratizaci společenského a politického života. Jakékoli snahy o budování společných cílů jsou vyloučené a postupně se tak zintenzivňuje odcizení elit a mas, přičemž k úplnému vyvrcholení dochází v roce 1989 erozí komunistické ideologie. Neznamená to, že se nadobro podařilo zbavit všech praktik. Tuto etapu lze nazývat tzv. udržovací diktaturou, kdy alespoň na politických oponentech či jedincích, kteří by vyloženě proti zavedenému systému demonstrovali, nebylo násilí nadále praktikováno.

Na základě rozčlenění komunistického období lze tvrdit, že v první fázi by jakýkoli veřejný projev, který by nebyl v souladu s režimem znamenal odsouzení či smrt. Společnost v podstatě byla až do druhého období komunistickou ideou natolik ovlivněna, že by se horkotěžko našel jedinec, který by svou víru vkládal do jiné politické ideologie. Od 60. let se zde objevovaly myšlenky spíše reformního charakteru, v podobě vzniku nových organizací politického charakteru. Mezi ně patří Klub angažovaných nestraníků (KAN), v němž se sdružovali jedinci mladšího a středního věku bez politické minulosti a Klub bývalých politických vězňů (K 231), zabývající se rehabilitací vězňů, jež byli v 50. letech odsouzeni. Ke zlomu dochází až ve fázi rozčarování, tedy v té poslední, kdy vzdělanější elity střízliví a roste vliv katolicismu. Ač se v tomto období jedná pouze o menšiny, jež jsou protirežimní, lze již hovořit o zárodkách konzervatismu, protože je to církev, která by se dala považovat za přirozeně konzervativní. Apelu nasvědčovalo hned více aspektů. Společnost se nejprve začala angažovat, a to snahou postavit se proti režimu. Dalším faktorem byla migrace, tedy snaha opustit ČSSR a vnitřní emigrace s vizí psaní (naděje, že jakákoli psaná forma by mohla být později k užítku) (Fiala et al., 1999, s. 52-67).

Pouze angažovanost ale nestačila. Aby bylo možno nějakého pokroku reálně docílit, dochází v 70. letech ke vzniku opozičních hnutí. Jak zde již bylo zmíněno, konzervativci odmítají změnu lidské přirozenosti, která je v případě modernismu společně s vírou v pokrok a vzděláním hlavním měřítkem. Paradoxně přesně tyto faktory sehrály při vzniku stěžejního opozičního hnutí, Charty 77, největší roli. Většina představitelů Charty 77 byli bývalí členové KSČ, přičemž touha reformovat byla i nadále spojována s modernistickou vizí, ale už ne v souvislosti s existující KSČ.

Převážná část členů představovala levicově orientované ideology a modernisty z první komunistické etapy, kteří se stavěli proti socialismu. Charta 77 byla tedy opozicí stojící proti KSČ, která vykonávání činnosti sama považovala za legální, ale úřady nikoli. Jednalo se v podstatě o seskupení intelektuálních vrstev toužících po reformě, které byly součástí jiných oficiálních politických či společenských organizací (Blažek, 2005, s. 18-20).

5.1.1 Charta 77

Spíše než konzervativní projekt představovala modernistický, založený na univerzalistických lidských právech. Ta měla dodržovat nejen Charta 77, ale i tehdejší komunistická ČSSR, jež se k těmto právům v roce 1975 zavázala (Otáhal, 2011, s. 124-127). Byla si vědoma, že komunismus je takřka nemožné zcela vymýtit, proto společnou platformou hnutí bylo modernistické vidění světa, ve kterém by se měly dodržovat lidská práva. Ta bylo v určitém slova smyslu poměrně náročné uchopit, a to především v očích jedinců ovlivněných britským konzervativním myšlením, mezi které patřil například bývalý komunista Petr Pithart. Tvrdí, že univerzalita práv je zpochybnitelná, protože v případě absence povinností práva postrádají smysl (Hanák, 2007, 273). „*Tento výrok nepopírám, ale na druhou stranu to byla právě Charta 77, skrz kterou bylo možno vyjádřit občanský nesouhlas a která byla v tu dobu v očích konzervativců vnímána jako určitý kompromis, na něj jsme schopni přistoupit.*“ (Osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

V souvislosti s Chartou 77 bylo sepsáno několik prací popisujících revoluční levicové a modernistické myšlenky představitelů, z jejichž zdrojů čerpali. Stěžejní roli sehrál text Václava Havla, *Moc bezmocných* (1978), ve kterém vnímá svět jako lež. Lež v tomto smyslu znamená socialismus ČSSR, kdy se společnost chová jako fanoušek komunistického režimu a jakoby z toho má nějaký užitek (Havel, 1990, s. 17-24). Opakem této povrchnosti jsou pak chartisté, kteří se, v době vzniku textu, stávají vyvrženci společnosti na úkor toho, že žijí v pravdě. Komunistický režim se snaží případné stoupence odradit a zastrašit. Havel považoval Chartu za hlavního budoucího aktéra v souvislosti s revolucí, která se na komunistickém východě a na demokratickém západě odehraje. V komunismu je podle něho míra represálie poněkud vyšší než na západě. Měla svým způsobem symbolizovat vizi zcela nové organizace, předurčovat existencionální revoluci vedoucí k vymýcení nedokonalého světa a svobodné komunitě, která nebude nadále trpět prázdnotou technické civilizace. Existenciální revoluce v jeho očích neznamena návrat ke křesťanským a tradičním hodnotám, ale zrození nového jedince s nadějí, že tak přetvoří i bývalé komunistické představitele (Havel, 1990, s. 60-62).

V Chartě nalézt i takové jedince, konkrétně Václava Bendu, jednoho ze zakladatelů KDS, jehož text *Paralelní polis* se naopak snaží najít pro Chartu 77 takový program, který půjde vstříc lepší budoucnosti, aniž by u toho byly narušeny konzervativní hodnoty. Ve svém díle zamýšlí vznik paralelních politických struktur a vzdělávacích institucí, a to především v těch sférách, ve kterých komunistický systém omezuje svobodu člověka. Chartu 77 vnímal jako konzervativní uskupení, jež svou vírou, zdravým smýšlením a pohledem na svět utváří katolíci. Právě ti mu pomohou realizovat ideu, a to v podzemní univerzitě v Brně. V tomto seskupení později bude sepsán text, *Idea státu křesťanského*, propagující křesťanské principy, jež se stane stěžejním manifestem konzervatismu. Křesťanství má být dle Bendy přirozenou součástí politické sféry, a ne soukromou záležitostí (Hanák, 2007, s. 276).

Charta 77 by se dala charakterizovat jako uskupení jedinců s odlišnými názory tvořeného z více proudů. Mezi ně patří již zde zmínění bývalí komunisté, lidé z undergroundu zaměřeni na kulturní činnost, radikální socialisté toužící po zpolitizování hnutí nebo katolická církev, která byla v 50. letech jednou z nejpronásledovanějších skupin obyvatelstva (Otáhal, 2005, s. 33). Základním podnětem pro její vznik byla občanská, kulturní a politická práva zakotvena v helsinské konferenci, resp. v jejím závěrečném dokumentu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě (KBSE), který sjednocoval různé opoziční skupiny (Otáhal, 2011, s. 124-127). Ač byly skupiny, které ji nepřijaly a nepronikla do širší veřejnosti, byl záraz, kolik lidí ji i přesto, jaké rizika to obnášelo, podepsalo. Velkou část představovali nejen jedinci, jež byli pronásledováni, ale i lidé hlásící se k dělnické profesi, kteří podepsáním riskovali problémy v zaměstnání, osobním životě a v nějakých případech i zatčení. Jedním ze zatčených případů byl i Václav Havel nebo v té době vlivný profesor Jan Patočka, který krátce po výslechu zemřel. Ač někteří jedinci odešli do zahraničí, většina z nich neustálý tlak ustála a Chartu 77 se nikdy nepodařilo zlikvidovat (Otáhal, 1994, s. 48).

Krutá realita aneb očima Daniela Kroupy

„Charta vytvořila prostor, v němž se daly rozvíjet různé iniciativy. Co ale nebylo možné a bylo to dokonce v určitém rozporu s Chartou byly iniciativy politické. Jakýkoli pokus o vytvoření nějaké politické skupiny s politickým programem znamenal téměř jistotu, že člověk skončí ve vězení. Nemělo smysl se do toho pouštět. Naše politické představy, které jsme měli zformované již před Chartou, nebylo možné realizovat, dokud se neuvolní poměry. Nemohli jsme nic zakládat. Když v roce 1988 Emanuel Mandler, Bohumil Doležal a další založili Demokratickou iniciativu, tak je státní bezpečnost rozprášila a museli to veřejně odvolat. Do toho jsme se dostat nechtěli, ale byla doba to promýšlet, abychom ve chvíli, kdy přijde příležitost věděli, co dělat.“

„Snažil jsem se s režimem nezaplést, a proto jsem volil od počátku dělnické profese. Nakonec jsem ze zdravotních důvodů musel vzít alespoň na pět let úřednické místo jako propagační redaktor,

kde jsem podepsal Chartu 77. Tím se člověk částečně osvobodil od toho, že pro něj může přijít státní bezpečnost, protože to zkrátka v podvědomí přijal. V okamžiku, kdy víte, že je s tím člověk srozuměn, tak úzkost sice nezmizí, ale zároveň vám to dává obrovskou svobodu. Podpisem Charty už to nezáviselo na mě, co udělám, ale jenom na nich, jestli si pro mě přijdou. Už se mohu chovat svobodně. Řekl jsem, že stojím proti režimu, protože dissent nebyl pouze nějaká slabší opozice, ale veřejná opozice (tedy nikoli v politickém smyslu), člověk stál veřejně proti režimu. Tím jsme se lišili od těch, kteří ten režim neměli rádi, ale všelijak se snažili kličkovat a obávali se, že když dělali nějakou protirežimní činnost, tak to praskne. My už jsme se toho obávat nemuseli, my už jsme zkrátka byli, jak se dnes říká, provařeni. Přicházeli si pro nás, kdy je napadlo. Zatykali při státních svátcích, kdy jsem věděl, že je dobré zmizet, aby mě nedostali. Zatykali pod různými záminkami. Zažil jsem ovšem jedno vážné zatčení, a to paradoxně ve věci, ve které jsem nebyl moc angažován a hrozilo mi 4,5 roku vězení. Zastavil to jeden vysoce postavený STB, když obvinili jeho dceru a zetě. Využil tak svého vlivu, případ byl zastaven a já se vyhnul vězení. Měl jsem velkou rodinu, a představa, že mě zatknou, byla děsivá, ale měl jsem kolem sebe velký okruh lidí. Pociťoval jsem tu disidentskou solidaritu a říkal jsem si, že kdyby mě zavřeli, jsou zde lidé, kteří mi pomohou. Dokonce jsem zažil situaci, kdy se mě státní bezpečnost snažila donutit k emigraci, to jsem ale odmítl hned v zárodku. Bohužel ale dost mých přátel podlehlo.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

VONS

Nespravedlivé stíhání lidí a známých disidentů, konkrétně zatčení tří signatářů Charty 77 bylo spouštěčem k vytvoření Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS). Jednalo se o Václava Havla, Pavla Landovského a Jaroslava Kukala, přičemž sdružení mělo velkou zásluhu na jejich propuštění. Nejdůležitějšími postavami Výboru byl Václav Benda a Petr Uhl. Organizace čerpala finanční zdroje na pomoc odsouzeným ze zahraničí a rovněž spolupracovala se zahraničními organizacemi, nebo potom s exilovými časopisy vydávané československými exulanty. Cílem bylo publikovat tak, aby se informace dostaly do západních novin, rozhlasů nebo televizí a vzrůstala morální podpora stíhaných. Po roce 1979 se Státní bezpečnost začala koncentrovat na okruh disidentů a zahájila rozsáhlé akce proti hlavním představitelům VONS. Zabavila jim osobní korespondence, časopisy a fotografie. Po následném výslechu některé propustila a na některé bylo podáno trestní oznámení za odpor proti socialistickému státnímu zřízení (Pažout, 2005, s. 104). Mezi odsouzené až do pěti let patřil Václav Havel, Václav Benda nebo Petr Uhl. Ač byla po této události činnost VONS otupena a tlak se v podobě stíhání ze strany STB stupňoval, Výbor díky přibývajícím členům nadále pokračoval (Měchýř, 1999, s. 42-43).

5.1.2 Hnutí za občanskou svobodu a ODA jejím křídlem

V druhé polovině 80. let se nástupem Michaila Gorbačova do čela Sovětského svazu a jeho upuštěním od Brežněvovy doktríny, která určovala vývoj socialismu a vztahy mezi zeměmi východního bloku, začaly režimy těchto zemí uvolňovat (Otáhal, 2011, s. 276). Liberalizace zemí Východního bloku nabízela opozičním hnutím na území Československa nové příležitosti a vzrůstal tak počet nových iniciativ (Otáhal, 2011, s. 328). Někteří disidenti toužili spojit síly s okolními zeměmi usilujícími o demokratizaci, jako bylo Polsko a Maďarsko, přičemž se setkávali i na hranicích, zejména v Krkonoších (Otáhal, 2011, s. 338). Poznámání dosavadním režimem ale přebýlo odvahu protestovat a většina opozičních organizací se do roku 1989 nesjednotila (Suk, 2003, s. 7). Disidenty by v té době bylo možno rozdělit do dvou skupin dle opozičních taktik. První skupina v čele s Václavem Havlem byla umírněnější a své myšlenky a návrhy politických programů se snažila utřídit, dát procesu čas. Oproti tomu druhá, zastoupena Janem Rumlem, se režimu chtěla vzepřít napřímo v podobě pouličních demonstrací (Suk, 2003, s. 10).

Charta 77 byla hlavní opozicí až do roku 1988. Poté nastala stagnace režimu, který nebyl schopen hospodářsky fungovat, zajistit lidem dostatečné množství sociálních potřeb a tím umožnil vznik dalším opozičním skupinám (Měchýř, 1999, s. 42-43). Proto se chartisté rozhodli založit novou organizaci, Hnutí za občanskou svobodu, které bylo reakcí na odpor proti normalizačnímu režimu, nedostatku odvahy a v některých případech i lhostejnosti obyvatelstva (Otáhal, 2011, s. 378). Na HOS od roku 1988 pracoval Rudolf Battěk společně s Václavem Bendou, Jaroslavem Šabatou a dalšími, kteří mu dodávali potřebné podklady. Cílem všech zúčastněných bylo vytvořit organizovanou politickou koncepci pro neorganizovaný protirežimní odpor. Ač formulování odlišných politických názorů způsobilo menší rozpory, v konečné fázi se zakládající shodli, že je nutno rehabilitovat společnost poznamenanou nedemokratickým režimem spjatého s hlubokým mravním, hospodářským a technologickým úpadkem, omezenou národní a státní suverenitou, odpudivým životním prostředím a centrální manipulací (Otáhal, 2011, s. 380). Když konečnou verzi Václav Havel sepsal a celostátní rada ji 7. října téhož roku schvalovala, bylo cílem, aby si politika vybuodovala důvěru lidí a společnost se tak stala hlavním hybatelem politického dění. Tomu měl napomoci manifest Demokracie pro všechny, jehož znění bylo v té době prostřednictvím rozhlasových stanic (Svobodná Evropa) prosazováno (Otáhal, 2011, s. 384).

ODA pod křídlem HOS

Stejně jako Hnutí za občanskou svobodu, se vznik organizační činnosti Občanské demokratické aliance nachází v 70. letech, kdy se mladí intelektuálové v čele s profesorem Janem Patočkou tajně schází na bytových seminářích se snahou vylepšovat svobodného ducha, překročit svůj vlastní stín a diskutovat o tom, jak se zbavit totalitního způsobu vlády. Jejich myšlenkové pochody se postupně

skutečně stávají hlavním prostředkem organizovaného uskupení vyjadřující nesouhlas vůči státněpolitickému zřízení v Československu, později nazývaného jako zde již zmiňovaný disent. Tato vrstva intelektuálů neboli disidentů se opírá o mnohaletou snahu Charty 77, jakožto symbol vzepětí lidské důstojnosti, která kromě občanských práv začala spektrum rozšiřovat i do jiných oblastí, jako je školství, kultura, zdravotnictví a v neposlední řadě ekonomie (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 9). Krátce po Patočkově smrti bylo prostředí uvnitř Charty čím dál více heterogenní, kruh intelektuálů se rozděloval a vyhranil, což vedlo k založení první křesťansko-demokratické skupiny. Na jejím vzniku má podíl i Daniel Kroupa, který poskytoval svůj byt jakožto prostor pro zárodky stran a v roce 1978 založil vlastní seminář Akademie pro mladé filozofy, jehož pravidelným návštěvníkem se stal jeden z dalších členů ODA, Jiří Skalický (Dimún a Hamerský, 1999, s. 9).

„Když jsme se Pavlem Bratinkou setkali k prvnímu osobnímu rozhovoru (do té doby jsem ho znal spíše společensky), zjistil jsem, že jeho názory ohledně demokracie a s ní i tržního hospodářství nejsou póza, ale promyšlený postoj, který mně byl velmi blízký. V politické oblasti to bylo jinými slovy to, co se dnes nazývá liberální demokracií. Vše jsme promýšleli ještě s dalšími představiteli, ale co se trhu týče, tak dokonce i to, co o tom věděl Václav Havel, převzal od Pavla Bratinky. Do té doby jsem se politickým tématům vlastně vyhýbal. Zabýval jsem se tou vysokou teorií, fenomenologií a o politice jsem po osmašedesátém mluvil nerad, protože z té politiky člověk cítil takové zklamání, pachuč. Ale v tom jednášedesátém jsem si díky Pavlovi uvědomil, že to není moc zodpovědný postoj a začali jsme na to téma vést diskuze a postupně se kolem nás začal tvořit jakýsi kroužek. Kdo se později přidal, byl Viktor Dobal, který zastával různé funkce a po revoluci se stal poslancem. Pak do toho uskupení přibyl Jiří Skalický, který ke mně začal chodit jako student, když jsem po Patočkově smrti roce 1977 založil seminář, jehož cílem bylo vzdělávat mladé lidi v tom oboru fenomenologie, aby mohli to Patočkovu dílo nějak zpracovat. Ti studenti se mimořádně vydařili. Od toho roku 1978, zhruba za 10 let, seminářem prošlo asi 50 lidí. Jirka do našeho okruhu zapadl, postupně přibývali další a když v roce 1988 vzniklo HOS, bylo to již hnutí s politickými cíli. Do té doby vlastně nic jako pravice, resp. pravicové myšlení neexistovalo. Byli lidi, kteří nadávali na komunismus a považovali se za pravici, ale nikdo z nich nepřemýšlel o těch základních principech. Teprve pak, po téhle trojici, Bratinkovi, Bendovi a mně, se přidávali další.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Hnutí za občanskou svobodu, jakožto zastřešující organizace intelektuální vrstvy by se dalo považovat za jakýsi politický základ opozice vůči komunistické straně. Jak již bylo zmíněno výše, hlavní zakladatel HOS, sociolog Rudolf Battěk, bývalý místopředseda Klubu angažovaných nestraníků v období Pražského jara a také jeden ze stíhaných, který bohužel vězení podlehnul dokonce třikrát, viděl hlavní cíle v nahrazení socialismu demokracií (Hlušíčková a Císařová, 1994,

s. 9). „U samotného vzniku HOS jsem byl, protože Rudolf Battěk s Pavlem Naumanem, kteří ho iniciovali, se scházeli u mě v bytě a společně jsme sepisovali manifest *Demokracie pro všechny*. Když jsme to dali dohromady, tak s tím Ruda s Pavlem jeli na hrádeček za Havlem. Ten si to vzal a říkal, že je to hrozně kostrbaté a celé to přepsal. Havlova verze pak už obsahovala politické cíle, ale pouze obecné. Nebyl to program politické strany. Hnutí mělo celkem tři větve; první byla pod vedením Rudy, sociálně demokratická s důrazem na demokratická, druhá křesťansko-demokratická v čele s Václav Bendou, a tu třetí jsme prezentovali my s Bratinkou.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Zpracování prohlášení *Demokracie pro všechny*, podepsané celkem 126 signatáři, mezi které patří nejen všechna výše zmíněná jména, ale i Jaromír Žekglitz nebo Ivan Dejmal (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 31), se opírá celkem o dvanáct oddílů. Těmi je demokracie jako tradice, politický pluralismus, nová demokratická ústava, obnovení právního řádu, záchrana životního prostředí, cesta k hospodářské prosperitě, svobodný duchovní život, svoboda víry, nezávislé odbory, konec militarizaci společnosti, národní svébytnost a Československo jakožto součást Evropy (Battěk et al., 1989).

Poté, co znění a tištěná verze manifestu začala být veřejnosti přístupná, bylo prohlášení komunistickou stranou označeno jako kontrarevoluční hanopis, resp. jako útok na vládnoucí moc (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 11). Následně pak probíhaly diskuze v obcích související s uchopením cílů manifestu, o kterých někteří v rámci paušálního odmítání socialismu pochybovali. Naopak jiní v něm našli inspiraci v hlubších filozofických, ekonomických nebo historických myšlenkách, přičemž některé z nich zaujímaly kontroverznější stanoviska. Uvnitř HOS se tvořila pevná organizační struktura podobající se vlastnostem politické strany. Proto také společně s Demokratickou iniciativou, Obrodou a Nezávislým mírovým sdružením, se kterými se sice i přes snahy neintegrovalo, skutečně představovalo nejvýznamnějšího aktéra politické opozice. Vrcholným představitelem hnutí byl Prozatímní koordinační výbor, jehož zástupci pocházeli z Prahy, Brna, ale i Bratislavy. Patřil mezi ně Pavel Bratinka, Václav Benda nebo Pavel Nauman. Po vytvoření Pražského výboru se rozšířily i do Západočeského, Východočeského a Východoslovenského kraje.

Od února 1989 bylo hlavním tiskovým zdrojem hnutí Zpravodaj HOS a později Alternativa, která ale nebyla pravidelným nositelem informací (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 12). Kromě tiskovin rozšířilo Hnutí za občanskou svobodu své každodenní aktivity v politickém směru, a to od věnování pozornosti všem důležitým událostem až po vydávání dokumentů, kterých do listopadu téhož roku bylo celkem 40. KSC byla ve střehu, a v den, co měl iniciátor Zpravodaje HOS Ladislav Lis přednést projev na Václavském náměstí, byl zadržen Státní bezpečností. Zlom nastal v lednu 1989, kdy se členové HOS přihlásili k odkazu Jana Palacha,

což vygradovalo v podobě dokumentu *Cesta k demokracii*, kde požadovali odstoupení vlády (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 13). Situace vyústila v květnu, kdy se HOS snažil docílit odsouzení za srpnovou invazi v roce 1968 do Československa. Když tuto událost polský parlament odsoudil, předsednictvo Federálního shromáždění ČSSR prohlásilo, že je to zasahování do cizích záležitostí. HOS poslal Českému shromáždění dopis jakožto výsměch (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 183). Koncem června byl vypracován dokument *Několik vět*, jež se nesl v podobném duchu protirežimního zřízení. Během pár dnů ho podepsalo 40 000 lidí, což bylo důkazem nespokojenosti i ze strany obyvatelstva. V říjnu během oslavování výročí vydání manifestu, kdy členové hnutí roznášeli prospekty s jeho pasážemi, Státní bezpečnost zatkla Pavla Naumana a Ivana Maška za provokaci v podobě protistátních publikací (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 16). Na výročí 28. října se konaly na Náměstí Jana Palacha pouliční protesty, které se sice rozlily až na Staroměstské náměstí, ale i tam byly rozeznány bílými helmami a obušky (Sovadina, 2013). Demonstrace nesoucí se v podobném duchu byla Havlem plánována i na prosinec, nicméně vzhledem k listopadovým událostem se nekonala (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 17).

Jeden z oddílů v prohlášení *Demokracie pro všechny* stojí za zmínku. Představitelé HOS vyznávají pluralitní demokracii, a jakožto stoupenci svobody ducha požadují, aby žádný názor nebyl nadřazován nad jiným. Nicméně v souvislosti s vnitřní pluralitní strukturou to vedlo až k přílišné myšlenkové různorodosti a tím i rozpolcenosti hnutí (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 25-30). Zatímco Rudolf Battěk se odštěpil založením Společenství pro sociální demokracii, Václav Benda s dalšími 21 představiteli HOS vytvořil Křesťanskodemokratický klub Hnutí za občanskou svobodu (zárodek budoucí Křesťanské demokratické strany). Původní plán Václava Bendy byl takový, že ke KDS se připojí Pavel Bratinka společně s Danielem Kroupou (Hlušíčková a Císařová, 1994, s. 17). Pro ně ale byly křesťanské hodnoty natolik posvátné, že zatahovat je do politické sféry bylo nemyslitelné. Zkrátka je chápali jako osobní volbu, se kterou by se nemělo veřejně manipulovat. „*Křesťané by se měli snažit vyvodit určité politické zásady ze svého křesťanství, ale rozhodně z křesťanství obecně neplyne žádný politický směr. Křesťanství by se nemělo stávat politickou firmou.*“ Proto v průběhu roku 1989 věnovali pozornost zakládání vlastní strany, z níž se formovala ODA, která i přes odlišný přístup náboženství v souvislosti s politikou byla KDS nejbližší (Dimún a Hamerský, 1999, s. 10).

5.1.3 ODA jakožto hlavní jádro Občanského fóra

V roce 1989, krátce po 17. listopadu, v pražském Činoherním klubu proběhlo jednání bývalých disidentů, jež dalo za vznik Občanskému fóru. Tento okamžik lze považovat za zlomový dějinný moment, protože se odehrál necelých 48 hodin po studentské demonstraci na Národní třídě a stal se tak jednou ze startovacích čar revolučního procesu v Československu. Zároveň to bylo

prostředí uvnitř tohoto hnutí, ve kterém došlo k institucionální formování pravice. To je také jeden z důvodů, proč Občanské fórum od začátku fungovalo jako hlavní politický aktér, jenž prezentoval velkou část společnosti od přechodu československého lidu od komunismu k demokracii. Myšlenka svobodné cesty v podobě Občanského fóra představitelé šířili ve studentských hlídkách po celé zemi, napříč školstvím, podnicích nebo fabrikách se snahou přimět ke změně i ty, kteří se s nástupem nového režimu nemohli smířit. Veřejně byl vznik platformy oznámen 20. listopadu *Provoláním Občanského fóra*, dokumentem o jeho stanovení a potřebách, pod který se podepsala téměř celá disidentská vrstva (Koutská et al., 2009). Mezi ní patří i zakladatelé ODA a KDS. Daniel Kroupa byl přijat do programové sekce OF a do zahraniční sekce OF byl povolán Pavel Bratinka. Členem politické sekce se stal představitel HOS Ivan Mašek, který byl 17. listopadu propuštěn z věznice v Ruzyni. Jiří Skalický s Viktorem Dobalem pak založili klub OF na Praze 5 (Dimún a Hamerský, 1999, s. 11). „*HOS mělo poměrně značný ohlas, a mluvím o tom proto, že z řad tohoto hnutí se potom rekrutovali mnozí zakládající členové ODA. Iniciativa trvala krátce, když to vzniklo v roce 1988, nicméně svůj vliv sehrála v revoluci proto, že tam byla řada praktických lidí, kteří když vzniklo revoluční Občanské fórum, dali prostor těm jedincům z HOS. Ti tomu dali určitý organizační řád, tudíž celou tu praktickou stránku převzali na sebe. Takže díky nim OF mohlo splnit svojí revoluční funkci.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

V následujících dnech bylo pro OF největší prioritou koncentrovat se na přeměnu společenského uspořádání a vnitropolitické situace týkající se především transformace legislativních a exekutivních orgánů v Československu. Ještě než se tak stalo, došlo začátkem prosince ke jmenování „vlády národního porozumění“. Když se 29. prosince 1989 stal prezidentem Václav Havel, začalo OF svou pozornost směřovat jinam. K reformám pak došlo ještě začátkem února o rok později ve Federálním shromáždění a České národní radě, kdy byla většina poslanců nahrazených demokraticky založenými představiteli (Pšeja, 2005, s. 1489). OF se tak soustředilo na svou vnitřní politicko-ideovou strukturu související s heterogenitou zakořeněnou z předchozího období. Ještě v listopadu roku 1989 se schválily první stanovy OF. Ty byly vylíčeny v listině *Vnitřní organizace* Občanského fóra, které strukturu propojením jednotlivých lokálních fór na základě občanské iniciativy a jejich vztahu k pražskému Koordinačnímu centru Občanského fóra, určovaného jeho informačními povinnostmi, formulovaly (Pšeja, 2005, s. 46). O rok později, 6. ledna, byly stanovy rozšířeny. Konečná podoba, v níž bylo OF prohlášeno za hnutí všech občanů (těch, kteří nepatří k žádné politické straně a těch, kteří naopak členem nějaké politické strany jsou, a k volbám přistupují v rámci OF), byla přijata 17. března téhož roku (Honajzer, 1996, s. 63). Povinnosti kolektivních, s OF pracujících členy, mezi které se řadila i ODA, byly tak jasně definovány.

17. prosince 1989 dochází ke zrodu Občanské demokratické aliance, resp. k vypracování jejích stanov, ve kterých se uvádí, že strana bude od svého vzniku nedílnou součástí OF (Pšeja, 2005, s. 122). Touto dobou ODA teprve prochází etapou zrodu, tudíž se nejedná o coby oficiální stranu. Předtím, než došlo k registraci, byli někteří zástupci vybráni do zákonodárných sborů. Za ODA to byl Viktor Dobal, kooptován do výboru pro národnost a komise pro lidská práva v České národní radě v lednu 1990 (Dimún a Hamerský, 1999, s. 12). Za KDS Václav Benda, povolán do Sněmovny lidu Federálního shromáždění 28. listopadu 1989 (Zpravodaj KDS, 1991). Registrace ODA, jakožto politické strany s federální působností, se ministerstvem vnitra uskutečňuje 19. března 1990.

Pár dní před oficiální registrací započaly spory uvnitř stranické struktury, především z důvodu prvních blížících se svobodných voleb. Přípravný výbor ODA, který se schází 13. března, se přejmenovává na Ústřední sněm ODA (ÚS) a dochází v něm k tvorbě vnitřní struktury. Předsedou strany a ÚS se stává Pavel Bratinka. Daniel Kroupa, který získal stejný počet hlasů jako Jiří Skalický, jsou zvoleni jako místopředsedové. Ivan Mašek byl zvolen jako stranický pokladník (Dimún a Hamerský, 1999, s. 12). Na vnitřní organizaci se muselo pracovat intenzivněji, protože v rámci OF se třely dvě rozporuplné tendence. Na KDS, procházející podobným rozvojem jako ODA, měla vnitřní situace v OF větší vliv. OF by se z jednoho úhlu pohledu dalo vnímat jako samostatná politická jednotka, ale zároveň jako rozmanité uskupení složené z různých nových politických stran, v jejichž kompetencích bylo se dle vlastního uvážení od OF odtrhnout. Aby se vnitřnímu pnutí předcházelo, byla koncem prosince 1989 vytvořena politická komise, jejíž povinností bylo akceptovat rozvíjení politického a teoretického smýšlení některých členů OF tak, aby zároveň nedošlo k jeho ohrožení, především v intenzivním revolučním období. Měla také na starost udržovat součinnost mezi jednotlivými politickými skupinami uvnitř a pracovat zároveň na vztazích s jinými politickými proudy mimo OF. Lídrem komise se stal Václav Benda a jejím členem za ODA se stal Ivan Mašek. V lednu 1990 se komise skládala již z osmi politických subjektů, mezi které patřila ODA, KDS, HOS, Obroda, Sociální demokraté, Československá demokratická iniciativa, Panevropská unie Čech a Moravy a Levá alternativa (Bureš, 2007, s. 196).

K dalšímu sporu došlo kvůli podobě kandidátních listin hnutí do parlamentních voleb mezi politickou a volební komisí OF, kdy volební komise žádala o výlučné právo rozhodovat. Požadavkem politické komise bylo zase obsazení alespoň poloviny všech míst na kandidátních listinách OF. Tento požadavek byl snížen na čtvrtinu (zhruba na 30 %). Mezitím došlo k rozepřím u představitelů politických stran v rámci OF. Do Federálního shromáždění bylo vybráno pouhých sedm stranických poslanců, ve kterém se převážné části míst zmocnili zástupci OF z různých regionů. Strany působící v politické komisi OF nakonec došly k závěru, že se budou veřejně podílet

na rozšiřování klasického politického stranického systému. Zástupci OF z regionů představovali v první řadě nezávislé kandidáty, které by dle Bandy v případě vysokého počtu v parlamentu vedly spíše k chaosu. To bylo také hlavním důvodem, proč na KDS měly vnitřní záležitosti větší dopad. V očích Bandy byla Havlova vize o širokosáhlém organizovaném všeobčanském hnutí spíše hrozbou, která by mohla stranický systém spíše potopit (Budování státu, 1990, s. 11). Jednotlivé politické strany OF se začínaly obávat o počet kandidátů v souvislosti s jejich prosazením pro jednotlivé kraje. Do druhého kola se probojovalo pouze pár osobností, mezi které patří Daniel Kroupa (ODA), Václav Benda (KDS), Rudolf Battěk (Sociální demokraté), Petr Uhl (Levá alternativa) a Ladislav His (HOS). Ten si trval na zavedení HOS do většinového volebního systému, který ale nebyl schválen a HOS si tak ve volbách zvolil vlastní cestu. Spor komisemi a následné neschválení o navýšení zástupců politických stran na kandidátkách OF vygradoval natolik, že KDS o OF prohlásila, že k malým stranám nepřistupuje férově a OF nadobro opustila (Fiala et al., 1991, s. 450). Tímto okamžikem dochází k odlišnému vývoji dvou stran, ODA a KDS, jenž byly v rámci OF dítětem doby. ODA se i napříč sporům rozhodla až do voleb zůstat, zatímco KDS v březnu roku 1990 vstupuje do voleb samostatně (Bureš, 2007, s. 199).

5.2 Odkud budoucí strana brala inspiraci

Britský politolog a specialista na českou politiku, Sean Hanley, řadí zakladatele Občanské demokratické aliance mezi neokonzervativce katolicko-konzervativního proudu disidentského hnutí, jehož prioritou je více než morální obroda obnova tržního prostředí (Gjuričová et al., 2011, s. 235). Disent svou podobu formoval v různých uskupeních, přičemž mezi nejznámější se řadí pochopitelně Charta 77. Její zázemí tvořila řada diskuzí nad filozofickými otázkami vytvářejícími vědomí svobody, hodnotu tradice, kritiku a pokoru před fakty. Skupina jedinců s vyhrazenými politickými a filozofickými názory, později „otců zakladatelů“, mezi které patřili právě zakladatelé budoucí ODA, Pavel Bratinka a Daniel Kroupa, se formovala pod dohledem myslitele Jana Patočky. Inspirace vycházela především ze Západu a ryzí demokracie. Nakloněni byli pravicovému myšlení vycházejícího z konzervatismu, ze kterého se ideový základ budoucí strany formoval. V souvislosti s českým prostředím pro ně byla odrazem masarykovská tradice a křesťanství, především v pojetí Erica Voegelina (Dimún a Hamerský, 1999, s. 9-10). „Přišel s ním Pavel Bratinka, který dlouhou dobu, snad už od 70. let, studoval jeho dílo. Voegelin totiž strávil většinu života v Americe, čímž jsme se na počátku 80. let začali systematicky zabývat. Byl pro nás klíčovým filozofem v rámci toho anti-totalitárního myšlení a poskytnul nám k tomu myšlenkové prostředky.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Americký neokonzervatismus byl podle Hanleyho stěžejním nástrojem k odsouzení komunismu, protože nekompromisní politika vůči Sovětskému svazu předcházela dalším útokům na Západ,

čímž východoevropskému disentu vytvářela podmínky k „akci“. Oproti tradičnímu konzervatismu navíc stavěl na idejích demokracie a všeobecných lidských právech, které byly pro disent zásadní. Důležitý byl i neokonzervativní přístup ke kapitalismu, jenž v přítomnosti náboženské morálky a tradičních hodnot vede užítku. Proto byl pro tuto intelektuální vrstvu oporou v odbourávání skepse českého katolického myšlení vůči trhu. Vize demokratického kapitalismu navíc byla v souladu s Masarykovou představou české státnosti jakožto složkou demokratické „světové revoluce“, která zároveň narušovala zakořeněné rovnítko mezi socialismem a demokracií v českém politickém prostředí (Gjuričová et al., 2011, s. 254-255).

Po Patočkově tragické smrti se Daniel Kroupa se ujal situace tím, že v roce 1978 založil vlastní seminář pro mladé filozofy (Dimún a Hamerský, 1999, s. 9). *„V 80. letech nastal příchod zahraničních filozofů. Každý týden jezdil jeden, poté jich jezdilo několik, takže bylo náročné to vše stihnout. Zvláště, když jsem měl třeba dělnickou profesi a přes den jsem musel fyzicky pracovat. Ač se nejednalo o vyčerpávající práci, tak jsem přeci jen byl unaven. Já osobně jsem měl každý týden tři takové semináře. Jeden jsem vedl já, druhý se odehrával u mě v bytě a třetí střídavě na Kampademii a u Havla v bytě. To ale byly pouze pondělní semináře. Kampademie a Havlovy přednášky probíhaly ob týden. Jeden týden u Havlů a druhý týden většinou na Kampademii ve Všehradově mlýně. Po návratu Havla z vězení, který si oblíbil právě Kampademii, nás každý rok zval na hrádeček na týdenní sympóziu, což fakticky končilo ve čtvrtek. Tam jsme filozofovali od rána do večera.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Kromě amerického neokonzervatismu bylo jedním z nejdůležitějších okamžiků i setkání s britským konzervativním filozofem Rogerem Scrutonem. Jeho vliv ale nakonec nebyl příliš intenzivní, protože důraz na letité tradice a autoritářství nemohly být vzhledem k dobovému kontextu s českým politickým diskurzem v souladu (Gjuričová et al., 2011, s. 253-254). *„Lidé tehdy nevěděli, co chtějí, když mluvili o demokracii. Věděli ale velmi dobře, co nechtějí – a to byl komunistický systém. Bylo obtížné se s někým shodnout nebo najít lidi, mezi kterými by mohla vzniknout shoda o politickém programu. V případě budoucí ODA šlo o filozofické povahy, které vycházely ze studia antické pojetí demokracie a ze studia americké demokracie, o kterém jsme toho do 80. let, kromě Pavla Bratinky, věděli poměrně málo. Velmi nám pomohly návštěvy osobních filozofů, s nimiž jsme o těchto tématech mohli diskutovat a kteří navštěvovali filozofické kroužky. Většina z nich se zabývala trochu odlišnými věcmi, ale přesto jsme našli i spojence, protože se jednalo o desítky filozofů. Mezi nimi byla i slavná jména, jako Charles Taylor, praotec kanadského multikulturalismu. Velký vliv na nás měl francouzský křesťanský filozof Paul Ricoeur, jenž je dnes součástí světových dějin filozofie, a i když podle našeho mínění byl stále dosti levicově orientován, byl to můj opravdový přítel. Roger Scruton byl velmi potěšen, že našel lidi konzervativního smýšlení. Z jeho výkladů a přednášek, které měl u nás v bytě, se ale ukázalo,*

že ten anglický konzervatismus je sice inspirativní, ale v mnohém nepoužitelný. Roger v té době nechápal myšlenku lidských práv a považoval ji za levicovou, o čemž jsme se hodně střetávali. “

„Pro mě osobně klíčová byla fenomenologie, jakožto filozofický směr, protože od 60. let jsem v něm spatřoval alternativu k marxistickému chápání a marxistickému myšlení, které postihlo skoro všechny, a postihuje až dodnes. Ti lidé neznají jiné možnosti, jak k věcem přistupovat. K rozchodu, resp. argumenty proti marxismu jsem já čerpal z velmi seriózního zdroje, a sice ze seminářů v roce 1969, které vedl docent Karel Michňák, původně ortodoxní marxista. Tem se koncem 60. let s marxismem zcela rozešel a obrátil se spíše k myšlení Martina Heideggera, německého fenomenologického filozofa. Michňák měl tehdy úžasný seminář o dějinách a dějinnosti, ve kterém ukazoval, jak ten základní marxistický koncept dějin vlastně nutně vede k nějaké formě totalitarismu. Čili to moje poměrně rané formování bylo zcela nezávislé na marxismu, já jsem tím nebyl postižen vlastně nikdy. Už od prvních krůčků, od 16 let, jsem měl jasno v tom, že celý ten způsob uvažování je chybný. Hledal jsem oporu, kterou mi poskytl profesor Patočka, jenž učil fenomenologii. Ten se sice v určitých bodech o raného Marxe také opíral, ale pouze v tom ohledu, že viděl pozitivní v jeho učení primát praxe. “ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Dalším z důležitých představitelů, jímž se ODA inspirovala, a který na ní měl největší vliv, byl rakouský liberální ekonom a konzervativní myslitel Friedrich August von Hayek. Pavel Bratinka, vystudovaný fyzik, který za totality pracoval v kotelně na Palmovce, se zde scházel s liberálně smýšlejícími ekonomy, jejichž ideový kmotr byl právě Hayek. Jeho dílo *The Road to Serfdom* nabývalo v totalitním režimu na rozsahu. Svou kritikou socialismu a socialistické morálky se stalo myšlenkovým protestním vzorem lidí, na které má solidarita dělnické třídy negativní vliv, protože je zbavuje svobody a neumožňuje jim seberealizaci. Na jejím překladu Bratinka společně s Tomášem Ježkem a Romanem Češkou paralelně pracovali. Vytvářely se tak významné kontakty s liberálními ekonomy působícími v Ekonomickém a prognostickém ústavu AV, zastoupeného Ježkem, Češkou, Evou Klvačovou a Karlem Křížem (Dimún a Hamerský, 1999, s. 10). *„V 80. letech se naše pozornost zaměřila právě na Friedricha Von Hayeka, jehož prvním čtenářem u nás a šířitelem byl Pavel Bratinka, který jako první přeložil jeho Cestu do otroctví, obsahující mimo jiné kritiku pojmu sociální spravedlnost. Tu pak rozpracoval v díle Právo, zákonodárství a svoboda, jenž jsme už tehdy před revolucí znali. V 80. letech se tu objevili Hayekovi žáci, kteří se dozvěděli, že to tu zde někdo čte a měli pro nás dosti informativní přednášky. Ty někdy v bytě trvaly i čtyři hodiny. “*

„Co jsme ještě znali z filozofie? Hannu Arendtovou, německou filozofku židovského původu, její dílo Vita aktiva a později Teorie moci. To byly všechno knihy, které nám sem navozili ti filozofové.

Já jsem si k tomu četl ještě některé státoprávní publikace, přičemž největší význam pro mě měl George Jelinek s dílem Státověda, kterou jsem dostal od syna jiného státovědce Zděnka Neubauera, českého křesťana a filozofa. Ta mě upřímně dosti uchvátila, protože představuje sice ne mně úplně blízký směr právního myšlení, ale on byl jeden z těch prvních sociologizujících právních teoretiků. Skutečně je to velkolepé dílo, které stojí za přečtení dodnes. Pomohlo mi to vytvořit si základ představ o uspořádání státu, proto jsem po revoluci chtěl do komise pro přípravu listiny základních práv a svobod, a do komisi pro ústavu. Nejprve do federální komise k Čěškovi, která byla neúspěšná a pak do vládní komise, která připravovala českou ústavu.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Nejednalo se ale pouze o ideje týkající se uspořádání státu, o demokratický právní stát nebo tržní ekonomiku. ODA se kromě důrazu na lidská práva koncentrovala i na vlastnická, především v souvislosti s ekonomickou a sociální oblastí. „Považovali jsme za samozřejmé obnovit vlastnická práva a vnímali jsme na rozdíl od Václava Klause a jeho ekonomů institucionální stránku tržní ekonomiky. Klaus se zabýval jedním ekonomickým oborem a všechny ostatní ekonomické obory podceňoval. Hayeka on neznal, největším znalcem Hayeka mezi ekonomy byl Tomáš Ježek, který patřil k nám a patřil vlastně už i k té zakládající skupině. Klaus se věnoval Miltonu Friedmanovi a pokud jsem v té době s Klausem mluvil o té teorii ekonomické, tak si nejvíce považoval Ludvíka von Misesa a jeho lidské jednání. Dodám, že k našemu konzervativnímu pojetí patřilo také pojetí sociální oblasti, kde nám nevyhovoval pojem sociální spravedlnost, tak jsme prosazovali pojem sociální odpovědnost. Důvody byly dosti hluboké a filozoficky zdůvodněné. Co se týče životního prostředí, vnímali jsme s velkou samozřejmostí potřebu jeho ochrany, proto později do ODA přišli lidé, kteří předtím byli aktivisté v oblasti životního prostředí. Za všechny zmíním Ivana Dejmalu, který byl později ministr životního prostředí a považoval se také za konzervativce. Cesta ke svobodné společnosti zahrnovala celou tuto škálu.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

6 Vznik a hodnoty ODA

6.1 ODA nedílnou součástí sametové revoluce

Krise komunistických režimů se koncem 80. let rozšířila napříč celým východním blokem. Československo, jakožto okupovaný stát, se reforem mohlo chopit pouze v případě, nastanou-li v Sovětském svazu (Bureš, 2012, s. 20). To se sice s nástupem Michaila Gorbačova splnilo, nicméně český politický systém byl koncem 80. let natolik rozkolísaný, že se reformní duch v Československu stal spíše frází ukolébávající občanskou společnost. Zlom nastal na přelomu roku 1988-89, nesoucí se ve vzpomínkách řady výročí, které se od roku 1968 odehrály. Ať už se jednalo o připomínání si vzniku samostatného Československa nebo přijetí Deklarace lidských práv, je důležité zmínit, že se nesly v násilném duchu, stejně jako Palachův týden v roce 1989, který se na protest proti sovětské okupaci upálil. Zásahy v tomto případě byly ještě brutálnější. Manifestační vlna narůstala především na základě zahraničních událostí a odpor gradoval (Bureš, 2012, s. 23).

Hlavním hybatelem destrukce komunistického režimu se stala studentská, otřesně rozehnaná demonstrace 17. listopadu 1989 na Národní třídě v Praze. Tento moment znamenal začátek konce normalizačního režimu a během necelých osmačtyřiceti hodin se Československo řadí mezi země Sovětského bloku ve střední Evropě, ve kterých dochází ke zhroucení totalitního režimu (Koutská et al., 2009). Následná změna politických poměrů v listopadu téhož roku, mezi něž patří především transformační proces, s sebou přináší řadu nových zvrátů. Patří mezi ně boj s komunistickou minulostí v souvislosti se zločiny komunismem napáchanými, vypořádání se s existencí stávající komunistické strany a v neposlední řadě se zakořeněným vlivem komunismu jako takového (Fiala a Míků, 2000, s. 70). Za úplný zárodek nového politického systému, směřující k pluralitě a demokracii se považuje založení již zde zmíněného Občanského fóra se snahou vnutit antikomunistické myšlenky těm, kteří změnu nechtěli přijmout. Z počátku ale samotní představitelé OF neměli jasno, jak se s komunistickou mocí vyrovnat. Zlomovým okamžikem byl zásah studentů Pohotovostního pluku Veřejné bezpečnosti a školního pohotovostního oddílu, z jejichž původně plánovaného nekompromisního jednání se nakonec vyklubala diskuze s komunistickými představiteli, která se zapisuje do historie předáním moci formou „sametové revoluce“. Zvítězilo vyjednávání nad radikalismem a byly tak stanoveny stručně vymezené politické limity (Koutská et al., 2009).

V listopadovém manifestačním duchu se nesl i prosinec. Představitelé někdejšího disentu vyžadovali konec vlády jedné strany, v tomto případě KSČ, politickou pluralitu založenou na kombinaci přímé a zastupitelské demokracie a s ní i svobodné volby, probíhající za aktivní občanské účasti. Začal se tak postupně plnit sen o spravedlivém národu a demokratickém právním

státu. Ze socialistické ústavy z roku 1960 byl vystřížen pouze jeden oddíl, a sice článek o vedoucí pozici KSČ ve společenském a politickém systému Národní fronty. Nová ústava měla být vypracována parlamentem ustanoveným svobodnými volbami. Na přelomu ledna a února byla v roce 1990 obnovena parlamentní demokracie. Do zákonodárných sborů, tedy Federálního shromáždění České a Slovenské národní rady byli kooptováni noví poslanci. V březnu téhož roku byly uskutečněny kooptace do všech okresních národních výborů v zemi, ve kterých oproti národním výborům, parlamentu a vládě komunisté od většiny ustoupili (Gjuričová et al., 2011, s. 21). Vytvoření OF, na kterém se ODA a ostatní politické skupiny formující českou občanskou pravici podílely, mělo sloužit jako dostatečně silná protiváha vůči KSČ (Fiala a Mikš, 2000, s. 380).

Překážky ale nastaly ve chvíli, kdy zástupci pravicových hnutí nebyli v rozhodujících záležitostech OF relevantně reprezentováni. Protože bylo prostředí OF tvořeno i reformními komunisty, byla založena tzv. vláda národního porozumění, jež nahrávala do karet možná spíše komunistické straně, a to hned z více důvodů (Fiala a Mikš, 2000, s. 381). Vláda národního porozumění byla jmenována 10. prosince prezidentem Gustavem Husákem a měla sloužit pouze jako dočasné shromáždění na úkor neúspěchu dosavadního premiéra Ladislava Adamce, který selhal v rámci sestavování konsensuálního kabinetu. Na jeho místo Husák jmenoval slovenského komunistu Mariána Čalfu (v souvislosti s ODA v ní zastával ministerský post Vladimír Dlouhý, budoucí člen ODA) (Dimún a Hamerský, 1999, s. 11). Došlo také k restrukturalizaci republikových kabinetů a 12. prosince byla jmenována nová vláda SSR pod vedením komunisty Milana Čiče. V ČSR tuto pozici zaujímal premiér František Pitra, kterého v únoru nahradil premiér za OF Petr Pithart. V tomtéž měsíci došlo k rezignaci některých poslanců Federálního shromáždění a jejich pozic se zmocnili zástupci z řad OF, mezi které patří například Libor Kudláček, pozdější člen ODA (Dimún a Hamerský, 1999, s. 12). Koncem prosince byl komunistickým Federálním shromážděním jako prezident zvolen Václav Havel. Otázkou zůstává, byl-li tento postup již předem řízeným procesem komunistického aparátu (Fiala a Mikš, 2000, s. 381).

6.2 Formování ODA

Z hlediska politiky dějin byla ODA dítětem doby (Dimún a Hamerský, 1999, s. 9). Patří mezi klíčové aktéry, kteří svou vlastní minulostí udávají tón nedávné historii, především bojem proti komunismu (Gjuričová et al., 2011, s. 251). Její vznik se formoval už na počátku 80. let v prostředí Charty 77 a Hnutí za občanskou svobodu, kdy uskupení jejich budoucích zakladatelů později vypracovalo program *Cesta ke svobodné společnosti*. Ten usiluje o přeměnu normalizační společnosti s vidinou řízeného hospodářství a funkční ekonomiky založené na soukromém vlastnictví (Dimún a Hamerský, 1999, s. 9-10). „První iniciativa ODA vznikla v roce 1971, seznámením s Pavlem Bratinkou, který od samého

počátku o těchto záležitostech hovořil a měl v nich skutečně jasno. Druhý byl Václav Benda, který se ale vydal trochu jiným směrem, více demokraticko-křesťanským. Pavel se v tu dobu lidem jevil jako naprostý exot, protože říkal věci, které tehdy už ta mládež formována komunismem nebyla schopna pochopit. Bylo proto obtížné se s někým shodnout nebo najít lidi, mezi kterými by mohla vzniknout shoda o politickém programu. Pavel jako jediný mluvil o tržním hospodářství a měl velmi jasnou znalost, jak tržní hospodářství funguje, což pro nás byl v souvislosti s pozdější ekonomickou transformací takový odrazový můstek (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Ke vzniku strany došlo 17. prosince 1989, když se v bytě Pavla Bratinky sešlo 15 členů tvořící přípravný výbor pro její založení. Pod podpisem *Oznámení o vzniku politické strany* se k Pavlu Bratinkovi, Danielovi Kroupovi a Romanu Češkovi přidalo dalších deset představitelů, jimiž byl Viktor Dobal, Tomáš Ježek, Jiří Skalický, Jaromír Žegklitz, Jiří Kabele, Eva Klvačová, Petr Malý, Ivan Mašek, Jan Payne a Josef Reichman. Původním cílem zakladatelů ODA, Pavla Bratinky a Daniela Kroupy nebylo stranu vyloženě zakládat. Iniciátorem v této záležitosti byl Roman Česka, který za Bratinkou v červnu s tímto návrhem přišel (Dimún a Hamerský, 1999, s. 11). Jak sám Daniel Kroupa (2022) líčí: *„Neměl jsem ambice zakládat politickou stranu, ale chtěl jsem, aby taková strana existovala. Diskutovalo se o tom, jaká by měla být a jak by měla být organizována, a ještě před revolucí jsme se spolu s Václavem Bendou a řadou dalších sešli u nás v bytě a uvažovali o založení.“* Během schvalování strany došlo k ideovému sporu o její povahu. *„Na jedné straně stál Václav Benda, který odmítal jakýkoli program té politické strany a prohlašoval, že křesťanské hodnoty zcela postačují. Já s Pavlem jsme odmítali se odvolávat na křesťanské hodnoty jakožto programu politické strany, resp. ty hodnoty chápat jako program. Na základě našeho pohybování se v katolickém prostředí mezi kněžími, kteří měli zkušenost z 50. let, prošli kriminály, což pročistilo jejich katolické smýšlení, jsme se naučili vnímat křesťanství trochu z jiného úhlu pohledu. Jednak z pohledu velmi ekumenického, to znamená otevřeného vůči evangelíkům, židům a dalším, a za druhé jsme se uvědomili velké neštěstí, které vedlo k tomu, když se církev spojovala s nějakými mocenskými strukturami. Spojenectví trůnu a oltáře nám bylo protivné jako činže, resp. když se církev přímo angažovala v politice. Proto jsme my, alespoň s Pavlem Bratinkou, chtěli toto oddělit. Byl to nakonec také důvod, proč jsme se s Václavem Bendou nemohli spojit. Trvali jsme na tom, že strana musí být občanského typu. Tehdy jsme vymysleli spojení Občanská demokracie, které se používalo za první republiky pro politologické označení určitých stran. V tomto případě nám ale bylo jasné, že nemáme na koho navazovat. Zpětně viděno bychom se snad mohli odvolat na národní demokraty, ale tam nám vadilo to národní. Od počátku jsme uvažovali o politickém národu. Byli jsme si vědomi, že Československo je přinejmenším dvou, nebo více národnostní stát a že na jakékoli nacionální ideji není možné budovat politickou stranu, a proto jsme chtěli, aby ten výraz občanská, tak říkajíc*

bránila tomu, aby do té demokracie vnikaly podobné tendence sociální a křesťanské demokracie. Měla to být ryze občanská svoboda. A vůči ideji bylo určité pojetí svobody, které jsme prosazovali. Šlo nám o to konzervovat určité pojetí svobody. Označení liberální konzervatismus, které jsme nevymysleli, nám nejvíce odpovídalo.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Proč název aliance?

„V roce 1989 slovo strana bylo sprosté slovo, protože existovaly strany v jiném smyslu. Lidé vnímali strany negativně, jako strany národní fronty, tzn. strany kolaborující s tím komunistickým systémem. V tu chvíli to slovo bylo nepřijatelné, samotný název by předem odpudil lidi. Uvažovali jsme o unii, a nakonec se nám nejvíc líbilo aliance, protože i ta zkratka ODA měla určitou lahodnost. V turečtině to znamená pokoj (v hotelu). Daly by se najít i negativní, řekněme konotace, ale víceméně převažovala ta jednoduchost. Měl jsem jakožto bývalý konotační redaktor zkušenost s prací se slogany. Ty musely být snadno zapamatovatelné, stejně jako název. Více než tři písmena už by byly špatně. Občanská demokratická měla taktéž význam. Od začátku jsme ji koncipovali jako politickou stranu, a popravdě tady byla i věc, která se tehdy dala najít u Václava Havla. Byla jí obava z toho, že instituce, jsou-li příliš institucemi, začínají žít vlastním životem a zapomínají na své ideové základy. Této otázce se Havel věnoval docela systematicky a jeho odpor k těm institucionalizovaným politickým stranám, resp. k nebezpečí, které je provází, tak byl docela značný. Není ale pravda, že byl odpůrcem politických stran, jak to podsouvají jeho odpůrci, kteří vytvořili mýtus Havlovské nepolitické politiky. Havel se totiž radoval, když jsme stranu založili a stěžoval si, že Rudolf Battěk chtěl obnovit sociální demokracii, a že to ještě neudělal.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

6.3 Původní organizace vs. její realizace

Se vznikem strany souvisí i představa její původní organizace, navržené tehdy Pavlem Bratinkou. Původní stanovy aliance, které byly vypracovány Jaromírem Žegklitzem a Ivanem Maškem hned po jejím založení umožnily rychlé zaregistrování nového politického subjektu ministerstvem vnitra, byly po roce 1990 změněny (Dimún a Hamerský, 1999, s. 11).

Revize stanov rozbourala původní představu o tom, jak má strana vypadat. Měli ji řídit volení představitelé, členstvo mělo být angažováno i v dalších aktivitách, přípravě dalších kandidátek a podobně. *„Základ strany měli tvořit volení členové, co získali mandát od voličů, tzn. především poslanci, zastupitelé a podobně. Ten stranický aparát měl být ryze profesionální, racionálně organizovaný. Tak, aby mohl provádět kampaně, zkrátka administrovat finanční příspěvky a měl být striktně oddělen od chodu té strany. Stát pouze na úřednictvu a měl být tvořen*

profesionály bez nějaké vlastní stranické pozice, které plní zadané úkoly. Členství mělo být původně volné, tzn. že členové měli být podporovatelé tohoto politického směru. Rozhodně to nemělo být tak, že by to členstvo žilo vlastním životem a mělo rozhodující vliv na politiku té strany. Mělo se tedy zabývat přípravou kandidátek a schvalováním programu pro další období. To by tomu členstvu pak ale zůstalo dost práce, v souvislosti s celkovým hlídáním zaměření té strany.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Změnou stanov ODA byl také zahájen proces posilování vlivu regionálních organizací na regionální politiku. *„Mělo to pozitiva i negativa. Ty regiony, krajské organizace, v roce 1992 byly totiž ještě slabé a v následujících letech tak centrální politiku více ovlivňovaly. Některé z nich usilovaly o vlastní autonomii, zejména co se týče hospodaření. Regionální organizace chtěly mít vlastní zdroje a vymknout se jakékoli kontrole z centra, čehož se centrum obávalo, protože by to mohlo vést k tomu, že jednotlivé regiony budou ovládány místními sponzory.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).*

I po revizi stanov ODA směřovala na členskou základnu, v níž se prezentovala jako strana volebního typu. Neusilovala o masivní členskou základnu, která souvisela zejména s historickou zkušeností (s odporem lidí ke členství v politické straně). ODA se proto rozhodla pro dvě varianty členství, jímž bylo klasické členství s možností se na politice podílet aktivně, a evidované členství, skrz které jedinci straně vyjadřují náklonnost a podporu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 13). *„Já se dnes narozdíl od Bratinky domnívám, že ta politická strana, jak se také ukázalo, tvoří určitý živý lidský organismus, určitý živel lidského společenství. Něco jako ten stranický život existuje a ti lidé, kteří tvoří členskou základnu, mají zkrátka mít vliv na to rozhodování. Po dobu mandátu musí být zajištěno, aby ti volení představitelé mohli ten mandát vykonávat nezávisle na členské základně. A ta členská základna vůči nim z mého pohledu má mít roli poradní, nikoli direktivní. I to má své problémy, protože nakonec ti, kteří volí kandidáty na kandidátky, tak jsou členové. Proto ODA ve svých původních stanovách měla dvojí typ členství – registrované členství, což byli členové v plném slova smyslu a evidovaní členové, kteří se toho stranického života neúčastní, ale stranu podporují a hlásí se k ní. Pouze nechtěli mít stranickou legitimaci, ale i tihle i lidé měli být přizváni k tomu chodu té strany.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).*

Ve výsledku mělo úspěch spíše to klasické členství, tedy zapálení pro stranu naplno. Členství bylo přístupné jakémukoli občanovi České republiky, který dovršil 18 let a není členem žádné jiné politické strany. Oproti tomu jedincům, kteří neprošli prověrkou vymezenou lustračním zákonem, bývalým reprezentantům komunistické strany a jedincům vyloučených z ODA vstup do strany zpřístupněn nebyl. Avšak mohly nastat výjimečné situace, jenž komunistickou minulost

nebo vyloučení z aliance prominuly. Největší nárůst členů, 2892 lidí, ODA zaznamenala v září v roce 1996 (Dimún a Hamerský, 1999, s. 324).

V souvislosti se strukturou byly základní organizační jednotkou místní kluby, které se mohly družít do okresních organizací ODA. Nad nimi pak stála oblastní organizace sdružující jednotlivé okresní organizace a místní kluby, které nebyly jejich členy anebo naopak jednotlivé představitele strany nezastoupené v žádném místním klubu. O základní činnosti strany rozhodoval nejvyšší orgán, celostátní konference, svolávána minimálně jednou do roka. Jakékoli její rozhodnutí bylo závazné. V kompetencích konference byla volba předsedy strany, místopředsedy, členy ústředního sněmu a členy ústřední kontrolní, revizní nebo rozhodčí komise. Zvenku měl veškeré oblasti působnosti ODA na starost předseda strany, který zároveň spravoval činnosti politické rady. Předsedu pak mohli zastoupit tři zvolení místopředsedové, a to ve všech případech. Z předsedy, místopředsedů a předsedů parlamentních klubů byla sestavena politická rada koordinující politiku ODA. Nejvyšším orgánem v meziobdobí celostátních konferencí byl ústřední sněm ODA, formován členy politické rady a čtyřiceti členy volenými na celostátní konferenci. Významným orgánem bylo také politické grémium prosazující volební program ODA a řídicí naplňování její politické činnosti v parlamentu a ve vládě. Bylo tvořeno poslanci, senátory a ministry za ODA, členy politické rady nebo jinými osobami, jež byli ústředním sněmem zvolené (Dimún a Hamerský, 1999, s. 326-330). Uvnitř ODA vznikly také vnitřní organizace, mezi které patří Pravá frakce a Názorové sdružení v roce 1997. To vyčítalo vedení nedodržování liberálního ekonomického programu a stagnaci v souvislosti s transformací (Gjuričová et al., 2011, s. 282-283). Vydávání knih a jiných publikací měl na starost Občanský institut (Dimún a Hamerský, 1999, s. 12).

6.4 Plán hry a Cesta ke svobodné společnosti

Výjimečnost ODA spočívala v tom, že jako jedna z mála stran měla předem stanovený program shrnutý v dokumentu *Cesta ke svobodné společnosti*, který byl zpracováván před sametovou revolucí za přítomnosti Hnutí za občanskou svobodu. Jeho konečná podoba se datuje k roku 1989, tedy ke vzniku strany (Dimún a Hamerský, 1999, s. 10). Dokument se stal východiskem pro všechny později zpracované programové teze strany. Kromě úvodního textu o představách politického uspořádání státu, společenského řádu a politického stranictví je rozdělen do osmi kapitol. Zakládá si zároveň na jasném právním vymezení hranic mezi suverenitou jedince a prostorem, jenž je zárukou kolektivního jednání společnosti. Jak je řečeno v preambuli, politika má být o prosazování zájmů všech společenských skupin, ne pouze dílčích částí. I to k ní samozřejmě patří a je to chápáno jako zcela legitimní, ale s politikou v pravém slova smyslu to pak nemá mnoho společného. Snaha a moc je v politické sféře zcela běžnou záležitostí,

v tomto případě činností napomáhající sjednotit určité množství lidí, které spojuje společný zájem anebo strach. Podstatou moci je pak pověření daných jedinců jednajících za celou společnost. Ta bývá označována jako pravomoc. Tím, že výkon určité pravomoci získá trvalý charakter a nezávislost na moci, která je tvůrcem pravomoci, jedná se o instituci. Účelem instituce je pak údržba společenského řádu. Soubor institucí se nazývá stát, jehož motivem je plnit zájmy minulé, současné a budoucí generace. Představitelé strany tak vnímají politiku spíše jako boj o pravomoc než o moc. Hledají zájmy všem občanům společné, které se mohou naplňovat i prostřednictvím nalézání programů a koncepcí na řešení dané problematiky, což je úkolem politických stran (Dimún a Hamerský, 1999, s. 257).

První kapitola dokumentu pojednává o lidské svobodě a vzájemnosti. Ty jsou podmínkou k formování svobodné společnosti, která byla na základě filozofických myšlenek o pojetí svobody v evropské tradici ovlivněna neshodami individualismu a kolektivismu. Snahou zakladatelů ODA proto bylo tuto obtížnost vyřešit. Svobodu nevnímali jako zakořeněnou vlastnost jednotlivce nebo společnosti, ale spíše jako podstatu, kterou si lidé vzájemnou komunikací předávají. Dle evropské tradice je jedinec vnímán jako bytost, jejíž důstojnost se odráží ve schopnosti rozpoznat dobro a zlo. V případě této schopnosti je pak člověk, rozhodne-li se svobodně, naplněn nevyčerpatelným zdrojem bohatství v podobě lidského života, zejména v souvislosti s druhými lidmi a lidskou vzájemností. Společnost může být svobodnou pouze tehdy, chrání-li právo jedinců a podílí-li se na maximální vzájemnosti. Dle reprezentantů ODA je existence právního státu hlavním činitelem ke vzniku svobodné společnosti, protože v případě absence institucí, parlamentní demokracie a tržního hospodářství je buďto úplně nemyslitelná nebo velmi nedostatečná. To dokazuje i historická zkušenost. Pokud ale nejsou ve svobodné společnosti přítomny hodnoty, mezi které patří sociální a mravní odpovědnost, instituce pak nejsou schopny její existenci zajistit natrvalo. Proto jsou pro společnost primárními institucemi ty, jenž jsou lůnem pro zrod a obnovu hodnot. Patří mezi ně především výchovné, vzdělávací, vědecké nebo náboženské organizace.

Právní stát a s ním parlamentní demokracie jsou obsaženy v dalších kapitolách, přičemž jediná forma státu, právního, je slučitelná se svobodnou společností (Dimún a Hamerský, 1999, s. 258). Stěžejní rozdíl je mezi soukromým právem, které má negativní dopad na pojetí svobody, ve smyslu donucení a veřejným právem opírajícím se o principy, regulující statuty a pravomoci veřejných institucí, včetně státu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 259). Právní stát je považován za nejsilnější společenskou instituci a pravomoci by v něm měly být rozděleny tak, aby každé z nich bylo přiděleno pole působnosti, způsob výkonu a jasně stanoveny instituce a osoby, kterým jsou odpovědny (Dimún a Hamerský, 1999, s. 258). V tomto státě musí být jasně definovány zákony chránící suverenitu každého občana a vymezeny zákony střežící prostor

pro společné jednání občanů. V demokratickém principu vlády je veškerá pravomoc v posledku odpovědná občanům. Jedná se o historicky ověřený způsob vlády, na jehož základě je parlamentní demokracie postavena na hierarchii zastupitelských těles různých úrovní (Dimún a Hamerský, 1999, s. 259). Pro ODA je nejvhodnější formou vlády demokracie nepřímá, protože má zde jedinec jakožto volič kontrolu nad volenými zástupci. Dále proto, že je založena na svobodných sdělovacích prostředcích. Prvky přímé demokracie pak lze aplikovat v přítomnosti samosprávných obcí, jež jsou základním principem demokratické společnosti. Stále je třeba brát v potaz, že ani demokratická forma vlády nemůže dle zakladatelů ODA plně zabránit zneužití moci vůči menšinám nebo základním lidským právům. Této problematice strana čelí rozšířením a posílením institucionálních záruk. Nejefektivnějším způsobem, jak této situaci předejít, je dle strany návrh na založení samostatného zákonodárského sboru, který se na rozdíl od parlamentu specializuje na soukromé právo a ohlíží se také na všechny další instituce. Mezi ty patří například soudnictví. Další jeho funkce by měla spočívat v užívání jiného volebního systému, než jaký je praktikován do parlamentu. Měl by zároveň vyhlášovat výjimečný stav. V neposlední řadě ODA není podpůrcem příliš úzké vazby zákonodárců v parlamentu na politické strany a jejich spojování s partikulárními zájmy.

Čtvrtou kapitolou je tržní hospodářství, spočívající v uplatnění ideálu svobodné společnosti na hospodářskou oblast. Ta sdružuje a podporuje tak lidskou vzájemnost. Každý je v právu své služby a statky prodávat, nebo naopak kupovat. V tomto směru je stěžejní poptávka, určující, co za jakou cenu se bude vyrábět, a která je ukázkou stále probíhajícího demokratického hlasování o výrobě. Volný pohyb cen v rámci vztahu nabídky a poptávky v kombinaci s volným pohybem kapitálu a pracovních sil pak dokáže, ač nedokonale, uspokojit lidské potřeby na základě daných zdrojů (Dimún a Hamerský, 1999, s. 260). Nicméně i tržní hospodářství se potřebuje opírat o instituce a zákony, a jasně vymezená vlastnická práva jsou základem jeho úspěchu. Aby ho dosáhla, je nezbytná existence institucí, jako je ústřední banka odpovídající za měnu, síť komerčních bank, pojišťovny nebo burza se surovinami a cennými papíry. Tržní hospodářství je pak strůjcem bohatství. V případě nežádoucích sociálních důsledků musí být problém řešen mimo oblast trhu, proto by role státu měla být redukována na kontrolu (například v podobě ekologického zákonodárství) a určování pravidel podnikání. Stát by měl obstarat pouze to, co jinak zajistit nelze. V případě, že není schopen zajistit určité služby ani trh, měly by je zabezpečovat obce různé úrovně či jiné dobrovolné subjekty.

Lidská vzájemnost netkví pouze ve společném rozhodování o věcech veřejných, ale i v odpovědnosti občanů za ostatní lidi kolem. Proto by měla být starost o jedince, kteří potřebují ať už dočasnou nebo trvalou pomoc, samozřejmostí. Tato kapitola pojednává právě o sociální odpovědnosti, jež je záležitostí celé společnosti. Usiluje o vytváření

nejrozmanitějších přístupů v řešení problémů a staví na principech svépomoci, dobročinnosti, soukromých nadací nebo iniciativ. Stát či obce by pak měly pomáhat v případě, že by jejich spontánně vzniklé řešení nestačilo nebo by selhala aktivita. Formou záchrany by v tomto případě byly sociální pojišťovny nebo daňový systém (Dimún a Hamerský, 1999, s. 261). Se sociální odpovědností souvisí mravní odpovědnost, další kapitola, která se prezentuje v podobě společensky zažité náklonosti ke svobodě. Kultivuje se a sílu čerpá v konkrétních institucích (například výchovných, vzdělávacích, kulturních), které jsou založeny na hodnotách jako je pravda, spravedlnost, věrnost nebo láska k bližnímu. Těmto institucím by měly být poskytnuty daňové úlevy a měly by být chráněny zákonem.

Předposlední kapitolou je rodina, která je pro stranu prioritní. Představuje nenahraditelnou formu lidské vzájemnosti, jenž vzniká právě v rodině. Její význam je zakořeněný v dítěti či člověku, kteří nás učí (ač leckdy za neblahých okolností) soužití s druhými jedinci. V opačném případě je rodina jediným zázemím, kde je člověk bezpodmínečně celoživotně akceptován a má vždy možnost úkrytu. Takového naplnění, aby opravdu byla základní sociální jednotkou, může docílit pouze v adekvátních podmínkách, pro které jsou vnější zásahy tabu. Stát by měl proto dohlížet na to, aby byla veškerých manipulací ušetřena a mohla být zárukou solidarity (Dimún a Hamerský, 1999, s. 262).

Ochrana přírody je stejně jako ochrana rodiny prezentována jako obecný zájem, který lze nebrat v potaz pouze v případě smrtelného ohrožení celé společnosti. Poslední kapitola o přírodě se opírá o princip odpovědnosti. Respektuje tradice, zvyklosti nebo kulturní dědictví našich národů podobným způsobem jako při zachování co nejlepších životních podmínek pro naše potomky. V přítomnosti antropocentrismu je životní prostředí likvidováno. Příroda by proto neměla být vnímána jako zásobárna surovin nebo energetických zdrojů, které byly člověku přiděleny proto, aby s nimi nakládal, jak se mu zachce. Aby byla příroda chráněna, musí dojít k prozření apriorního odmítnutí zásahu do přírody do té doby, než bude dokázána jeho relativní neškodnost. Dále je nezbytné z ní učinit ekonomickou hodnotu i pod podmínkou, že by byla vědeckými ústavy prokázána schopnost přírody se s daným zásahem vypořádat (Dimún a Hamerský, 1999, s. 263).

Cesta ke svobodné společnosti se stala východiskem všech nadcházejících programových dokumentů ODA (Dimún a Hamerský, 1999, s. 323). Detailně pak byly propracovány teze volebního programu v roce 1992, který se od původního dokumentu liší tím, že se rozpadlo OF, na jehož kandidátkách ODA dříve hrála podstatnou roli. Nezakládala si na vstupu do masové strany, věřila sama v sebe jakožto ve volební stranu, kterým budoucnost patřila, což dokazovala ve stanovených cílech volebního programu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 264). V jeho první části, *Co jsme dokázali*, jsou krátce vylíčeny dosavadní úspěchy, mezi které patří zrod demokratické

pravice, vyrovnání se s minulostí, koncepce Ústavy, zájem o spolupráci s NATO, privatizace, komunální politika a další. V další části, *Volební program ODA pro všechny, kteří se narodili pro svobodu!* jsou zpracované oblasti, na kterých se strana plánovala podílet v budoucnu. ODA zde vystupuje jako sólo subjekt, přičemž je stále kladen důraz na svobodu jakožto motiv celého jejího fungování. Ten je vyjádřen zájmem o zachování československé federace, podporu územní samosprávy, vznik vyšších územně správních celků, sociální pojištění (jakožto hlavní téma sociální politiky), boj proti organizovanému zločinu v oddílu bezpečnosti, ale i o soukromé právo, smluvní a tržní svobodu. Hospodářství zde čerpá z konzervatismu a evropské liberální tradice (Dimún a Hamerský, 1999, s. 264-288). Dalším programovým prohlášením je teze komunálního volebního programu z roku 1994, postupně zveřejňovaným v periodikách ODA, zejména ve Zpravodaji. Ten se zabývá jednotlivými problémovými oblastmi (zdravotnictvím, bezpečností, kulturou, sociální politikou, ochranou životního prostředí, vzděláním) zaměřenými na komunální politiku (Dimún a Hamerský, 1999, s. 289-297). Propracovaným dokumentem byl volební program ODA od roku 1996 do roku 2000, *Dál na cestě ke svobodné společnosti*, jehož první část spočívá na pěti zásadách, na nichž si politika ODA zakládá. Patří sem témata, ze kterých ODA čerpala během působení ve vládě a parlamentu. V ostatních kapitolách jsou rozebrána dílčí témata, přičemž každé z nich je definováno pomocí bodů, *co vidíme, co chceme, jak toho dosáhneme*. Stěžejními oblastmi je zde decentralizace státu a vznik krajů, dokončení restitucí a privatizace, vstup do NATO a EU nebo systém sociálního zabezpečení (Dimún a Hamerský, 1999, s. 300-319). Dalším programem byla *Občanská demokratická aliance – Nová šance* dokončena v roce 1998. Soustředila se na program s důrazem na národní sebeúctu a odpovědnost. V právním státu pak bylo stěžejní respektovat zákony a Ústavu. Hospodářská oblast se zabírala snížením daní, podporou podnikatelů a získáním výhodnějších úvěrů na rekonstrukce. Tento program se soustředil na méně oblastí než předchozí programy a na základě nekandidování ODA nebyl veřejnosti ani odhalen (Dimún a Hamerský, 1999, s. 319-322).

6.5 Vývoj ODA v rámci stranického systému do rozpadu OF

Ve chvíli, co se ODA rozhodla zůstat kolektivním členem Občanského fóra bylo jasné, že výsledek prvních svobodných voleb v roce 1990 bude záviset na veřejnosti, resp. že jejich výsledek bude v režii občanů Československa. Hlavním kandidátem, o jehož budoucnosti se rozhodovalo, bylo právě OF (Kroupa, 1996, s. 29). 16. května krátce před volbami se z důvodu zřízení stranického sekretariátu a Občanského institutu (jehož cílem byla publikační, překladatelská, propagační a zahraničně-obchodní činnost napomáhající plnění programů ODA), sešel podruhé Ústřední sněm. Do čela sekretariátu bylo ustanoveno 4-5 zaměstnanců. ÚS byl rozšířen na 17 členů. Byl také založen statut evidovaného členství, s vizí rozšíření potencionální voličské základny (Dimún a Hamerský, 1999, s. 13).

„Rozdílem bylo, že oproti řádnému členství se v něm nemohlo kandidovat na stranické funkce.“ (Kroupa, 1996, s. 29). V následných volbách se ODA rozhodla kandidovat na společných kandidátkách OF. Chtěla tím zabránit nejen štěpení OF, které ohlas získalo hlavně jako celek, ale především jejímu zániku: *„Ve volbách v devadesátém roce stála ODA na kandidátkách OF jako koaliční partner. Všichni členové aliance měli za jménem politickou totožnost.“* (Kroupa, 1996, s. 29).

O měsíc později se prvních svobodných voleb, konajících se mezi 8. a 9. červnem 1990 v rámci OF zúčastnilo celkem 579 kandidátů. 91 ze stranických kolektivních členů OF se na místech kandidátek vyšplhali nejvýše (Kunc, 2000, s. 203). Z ODA jich bylo celkem 7, což byl, vzhledem k tomu, že měla v tu dobu pouhých 70 členů, poměrně slušný výkon (Dimún a Hamerský, 1999, s. 14). Mezi kandidáty zvolenými do Federálního shromáždění (FS) byl Daniel Kroupa, Pavel Bratinka a Jiří Skalický. Poslanci České národní rady (ČNR) se stal Ivan Mašek, Viktor Dobal, Čestmír Hofhanzl a Tomáš Ježek, který se zároveň stal ministrem privatizace. Ministrem hospodářství a místopředsdou vlády byl po volbách zvolen budoucí důležitý člen ODA, Vladimír Dlouhý. Po volbách, které pro OF dopadly velmi úspěšně, se dá říci, že na jednu stranu své poslání stát se revolučním a opozičním hnutím schopným postavit se proti komunistickému režimu, splnilo. V rámci FS obsadilo ve Sněmovně lidu 68 z 99 českých křesel a ve Sněmovně národů 50 ze 75 českých křesel. Z celkového počtu mandátů, kterých bylo 200, získalo ČNR 126. Na druhou stranu ale zisk absolutní většiny v zákonodárných sborech šel jakoby ke ztrátě jeho identity. Jednu část OF tvořili představitelé z regionů, kteří si ve volbách vedli úspěšně. Těmito představiteli byla většina poslanců, která se třela s druhou částí, již bylo KC. Přesně to, čemu chtěla ODA zabránit, se stalo. Dualita uvnitř OF vedla k jeho následnému štěpení do několika frakcí a měla tak dopad na celou politickou scénu (Kunc, 2000, s. 203).

Vnitřní fragmentaci napomohla i otázka týkající se ekonomické transformace, resp. jejího provedení, kolem které se shromažďoval ne jeden názor. Poté, co se stal Václav Klaus (k němuž se hlásila ta část OF zastávajících radikální způsob ekonomické transformace, především v souvislosti s vlastnickými vztahy) federálním ministrem financí, nastaly parlamentní prázdniny, během kterých si většina představitelů chtěla od politiky oddechnout. To se ale Klause, který jejich absence využil, netýkalo. Osvojil si totiž koncepci ekonomické reformy a obrátil na svou stranu většinu regionálních představitelů OF. Ve chvíli, kdy si Klaus získal i podporu prezidenta Havla byla zažehnána i snaha oponentů Klause vysokým postavením do centrální banky politicky neutralizovat. V rámci OF se tak stal prakticky nejmocnějším. Tímto okamžikem započalo období jeho výrazné kariéry. Snažil se udělat z OF klasickou politickou stranu, což ale nebylo ze strany oponentů podporováno. Na sněmu OF, který se konal 13. října 1990 v Hostivaři, se Klausova vize mobilizovat „členskou“ základnu OF ve svůj vlastní prospěch jevila

jako rozhodující, protože se na sněmu stal předsedou hnutí. To vedlo k vzrůstajícímu štěpení nejen mezi zástupci OF v obou parlamentních sborech, ale i k rychlejší fragmentaci uvnitř OF. Za nejsilnější hnací motor těchto změn se považují pravicově orientovaní poslanci (primárně ODA), jejichž iniciativa se projevila založením Meziparlamentního klubu demokratické pravice (MKDP) 12. října 1990. MKDP byl složen z 66 zákonodárců, přičemž z celkového počtu jich bylo jak ve FS, tak ČNR, 33 (Honajzer, 1996, s. 27). Postupem času číslo vzrostlo až na 208. Ve FS jich tak bylo 118 a v ČNR 90 (Bureš, 2007, s. 259). MKDP se přikláněl, co se návrhu ekonomické transformace týče, na stranu federální vlády, přičemž předsedy za MKDP se stali představitelé ODA. Ve FS byl zvolen Daniel Kroupa, místopředseda ODA a v ČNR Jan Kalvoda (Pšeja, 2005, s. 123).

První celostátní konference ODA

Píše se 20. října 1990 a v Praze se schází první Celostátní konference ODA. Ta touto dobou měla zhruba 100 členů, za to ale jednoho ministra, Tomáše Ježka a 7 poslanců ve vládě. Přibližně polovina byla účastníky říjnového zasedání, jehož primárním cílem bylo nasměrovat politickou linii ODA, protože někteří z členů již nabrali v politické praxi zkušenosti (Dimún a Hamerský, 1999, s. 22). Snahou bylo také určit identitu strany, která zde byla vyličená jako mix ekonomického neoliberalismu a západního neokonzervatismu (Pšeja, 2005, s. 123). Proto se také hlavním tématem stal přechod k tržnímu hospodářství. V neposlední řadě bylo motivem vyrovnání se s minulostí (ve smyslu definitivního rozchodu s komunismem) s cílem potrestat elity komunistického režimu. To ve FS prosazoval především Pavel Bratinka. Důraz byl kladen i na životní prostředí, konkrétně na ekologickou stránku a politiku udržitelného rozvoje (Dimún a Hamerský, 1999, s. 22).

7 Stabilizace ODA ve stranickém systému

Začátkem ledna roku 1991 se konal v Hostivaři další sněm OF, kde se diskutovalo o jeho budoucnosti. V případě, že by se stalo politickou stranou, byli by členové ODA nuceni ho opustit, protože byli jeho kolektivními členy. Touto dobou vznikl i Liberální klub OF, který měl být tak trochu konkurencí MKDP. Možná proto i přes snahy ODA udržet OF pohromadě alespoň do voleb 1992 bylo jasné, že na základě vnitřního pnutí není OF dlouhodobě udržitelným. V únoru téhož roku zaniklo, což pro ODA znamenalo zásadní zlom v jejím dosavadním působení. Byla si vědoma, že nezíská stejně velkou členskou základnu a voličskou podporu jako ODS, natož v době rozpadu OF jako nově vzniklá strana. Protože se jednalo o dvě nejpravicovější strany na české politické scéně, byla s ní do jisté míry ODA schopna spolupracovat. K jednomu z podstatných momentů, co napomohl ODA k růstu ekonomického rozměru, bylo připojení nových členů do strany. Mezi ně patřil Jan Kalvoda a Vladimír Dlouhý, bývalý člen KSČ, díky čemuž v dubnu v roce 1991 vznikl i poslanecký klub ODA. Ten sdružoval především liberální ekonomy, kteří se v budoucnu nazývali „pragmatickým křídlem“ (Pšeja, 2005, s. 124). Tím se strana jakožto samostatný subjekt hlásící se k pravé části ve vznikajícím českém stranicko-politickém spektru lépe etablovala.

Navazování spolupráce

Následná spolupráce s pravicovými subjekty na přelomu roku 1990 a 1991 byla zahájena rozhovory mezi představiteli ODA a Klubu angažovaných nestraníků (KAN). Ti společně vydali v lednu 1991 prohlášení zakládající si na radikální transformaci ekonomiky, sociální politice jakožto nenarušujícího elementu tržního hospodářství a vyrovnání se s minulostí. V březnu pak byla podepsána alianční dohoda, jejíž prostřednictvím byl ustanoven postup v řešení důležitých politických otázek, tvorba společných klubů v celé federaci a volební programy vycházející ze společných programů. Kromě dohody mělo dojít i k jejich integraci, nicméně kvůli neshodám v programových záležitostech k ní nedošlo. Tato situace, ve smyslu spolupráce ODA s jinými politickými subjekty v souvislosti s rozpadem OF v České a Slovenské republice (což zdůrazňovala účast zástupců slovenského občanského politického hnutí Verejnost' proti násiliu) se řešila na II. Celostátní konferenci ODA 20. dubna 1991 v Praze (Dimún a Hamerský, 1999, s. 38). Primárním adeptem na spolupráci byla ODS, která si v ideové rovině a politickém programu byla s ODA nejbližší. To potvrzovaly i vztahy mezi lídry ODS, jako byl Klaus nebo Kočárník a ODA, zejména Dlouhý nebo Ježek. Ježek byl ale narozdíl od Klause a jeho klasické ekonomické teorii orientován spíše na filozofické otázky spojené s neoliberální koncepcí. V čem se strany markantně lišily byl původ a členská základna, protože zatímco ODA se prezentovala spíše jako volební strana a zaměřovala se na intelektuální

okruh, ODS byla především stranou masovou, upřednostňující zájmy ekonomických elit a regionální politiku. Rozdíly a pnutí mezi stranami se prohloubily v září téhož roku, když byl zastupiteli ODS odvolán Jaroslav Kořán, pražský primátor hlásící se k ODA. Na jeho post byl dosazen zástupce ODS Milan Kondr. I přes protesty ze strany ODA mezi sebou strany v listopadu uzavřely dohodu o vzájemné toleranci a neútočení, ale další spolupráce již nepřipadala v úvahu (Pšeja, 2005, s. 124).

Po ne zrovna úspěšných pokusech o spolupráci s ODS navázala ODA kontakt s Liberálně demokratickou stranou (LDS), liberálně orientovanou, která ve svých začátcích fungovala na podobném principu jako ODA (Dimún a Hamerský, 1999, s. 36). *„Předvolební koaliční jednání s dalšími malými stranami KDS a LDS nedopadly úspěšně. KDS se totiž domluvila s ODS a vytvořily koalici. LDS ale změnila vedení za Viktorii Hradskou s představou Emanuela Mandlera, že bude plnit jeho pokyny. To se ale nestalo a Hradská se obrátila na nás se žádostí o spojenectví. Obě strany měly disidentské pozadí. LDS byla dědičkou Občanské demokratické iniciativy potlačené státní bezpečností. Lidé byli ale věrní a stranu nadále podporovali.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Prvních svobodných voleb se LDS v roce 1990 v rámci OF zúčastnila, ale chvíli, kdy se Emanuel Mandler a Bohumil Doležal jakožto poslanci LDS postavili proti programovému prohlášení vlády Mariána Čalfy, se stala spíše opozičním subjektem. Strana se dostala do finančních nesnází, protože poté, co se liberální agendy, Svobodné demokratické strany (FDP), na které byla finančně závislá, zmocnilo levicově orientované Občanské hnutí (OH) Jiřího Dienstbiera, musela strana hledat „oporu“ jinde. Část jejího vedení, ve kterém se v listopadu 1991 namísto Mandlera postavila Viktorie Hradská, schválilo v březnu roku 1992 integraci do ODA (Dimún a Hamerský, 1999, s. 36). *„Já nejdříve hlasoval proti, ale o rozhodnutí byl pověřen Jiří Skalický, který se rozhodl opačně a strany splynuly.“* (osobní rozhovor s D. Kroupou, 2022). Členská základna ODA narostla o 207 členů LDS, pro které byl zřízen status ODA-liberálové (Dimún a Hamerský, 1999, s. 36). *„Tímto spojenectvím ODA doplnila, ač ne všechna, chybějící místa, kde dosud neměla organizace.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

7.1 Zemědělská reforma

Na základě zemědělské reformy došlo mezi předsedou české vlády a členem OH Petrem Pithartem a ministrem zemědělství Bohumilem Kubátem ke sporu. Kubát problematiku s reformou zemědělství dával za vinu bývalým strukturám. Protože nesouhlasil s návrhem vlády v souvislosti s uchopením reformy zemědělství (která byla založena na mírnější transformaci zemědělských družstev) a podporoval soukromé zemědělství, čelil v roce 1991 pokusům o jeho odvolání z funkce nejen ze strany premiéra, ale i ODS. Kubátova reakce na odvolání proběhla připojením se do ODA

v červnu 1991. Ta se za něj postavila natolik, že sám Pavel Bratinka varoval Pitharta, že jakékoli další snahy o jeho sesazení mohou vést až k hlasování o důvěře k premiérovi. Kubát později označil Pitharta za ochránce komunistů, což mu bylo vyčteno i vedením ODA. Vztahy mezi premiérem a vedením ODA se poté o to více pokazily, a Kubát se po volbách v roce 1992 z úřadu vytratil. V očích ODA byl jeho přístup jedním z důvodů horších volebních výsledků (Dimún a Hamerský, 1999, s. 29-32).

7.2 Návrh na ústavu

V lednu 1992 se ODA snažila o zachování československé federace vytvořením návrhu nové federální ústavy jakožto důkazu o profederálním přesvědčení. V něm měl být prezident volen na 7 let a zároveň měla být posílena moc parlamentu složeného ze dvou orgánů, jimiž byla Poslanecká sněmovna v Praze a Senát v Bratislavě (Dimún a Hamerský, 1999, s. 34). *„Před revolucí jsme byli skromní a vědomi si svých neznalostí, proto jsme se moc neprosazovali. V tu dobu nás informovali, že kdosi pracuje na přípravě ústavy, a tak jsme to nechávali na nich. Když jsme ale po revoluci ty ústavní právníky poznali osobně, zjistili jsme, že pro ně neexistuje jiný svět než marxistická teorie práva. Pustili jsme se do toho tedy s plnou silou. Až do takové míry, že jsme do vládní komise nechtěli nikoho z expertů, který byl tímto přímo poznamenán. To vyvolalo hrozně zlé krve, protože právě ti ústavní právníci byli reformní komunisté, kteří zde dominovali a cítili se vyloučení. Byli to stejní lidé, co připravovali komunistickou ústavu v 60. letech a kteří dělali v roce 1968 ústavní zákon o federaci. Zkrátka chtěli být u všeho. Nepřizvali jsme je. Díky koalici jsme byli již v přesile, vláda si to mohla ustanovit, jak chtěla.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Ještě v tomtéž měsíci proběhla III. Celostátní konference ODA, která ale nebyla natolik stěžejní, jako ta nadcházející. Řešily se zde blížící se volby, ve kterých měla podpora voličů stoupat díky známým ministrům za ODA, Tomášovi Ježkovi a Vladimírovi Dlouhému. Zároveň se zde definitivně odhlasovala koalice s LDS (Pšeja, 2005, s. 1539). Začátkem března bylo vydáno *Prohlášení ODA* vyjadřující rizika rozdělení federace. V komparaci s tehdy aktuální situací v Jugoslávii a s ní spojeného nacionalismu by rozdělení mohlo vést k ohrožení demokracie a svobody jedince. Kromě těchto hrozeb Prohlášení obsahovalo i nutná opatření, kdyby k rozpadu federace došlo. To se bohužel proti ODA otočilo. Ač to bylo v rozporu s jejími idejemi, na základě sepsaných opatření začala být vnímána jako protifederální strana (Dimún a Hamerský, 1999, s. 35).

Tohoto tématu se pak týká IV. Celostátní konference ODA, probíhající koncem března téhož roku, tedy v období již rozjetých sporů o československou federaci. ODA využila nové významné osobnosti, které byli součástí strany. Jan Kalvoda, právník a poslanec, který se stal populárním

mediálním zastáncem této záležitosti, představoval vlivného aktéra v postoji ODA k československé federaci. ODA zároveň doufala ve vylepšení své pozice v předvolebním vývoji, a když Kalvoda kandidoval do čela strany, získal podporu i od předsedy Pavla Bratinky. Vladimír Dlouhý pronesl, že změna ve vedení ODA není příčinou mocenských konfliktů, ale odrazem schopnosti jednotlivců svou funkci vykonávat (Dimún a Hamerský, 1999, s. 42). „*Kalvoda se v době probíhajících státoprávních československých jednání stal jednou z nejvýraznějších postav, díky čemuž ODA ve volbách uspěla.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Je důležité brát v potaz, že jedna část strany vedení (zejména Bratinka a Kroupa) tíhla spíše ke konzervativnímu postoji, zatímco druhá v čele s Vladimírem Dlouhým byla liberální. Volba Kalvody mohla být tak určitým kompromisem mezi nimi. Tak či tak, Bratinka byl poté zvolen prvním místopředsedou a na postu místopředsedy se udržel i Kroupa (Pšeja, 2005, s. 1539).

7.3 Volby do Federálního shromáždění 1992

Situace před červnovými volbami do federálního shromáždění a národních rad v roce 1992 vzhledem k finanční krizi a korupčním kauzám ministra Ježka pro ODA moc slibně nevypadala. Dle volebních preferencí neměla zrovna naděje na získání poslaneckých mandátů. Uzavřela proto dva úvěry u ČSOB a Živnobanky ve výši 45 milionů korun (Dimún a Hamerský, 1999, s. 43). „*ODA zjistila, že nemá v tu dobu na volby peníze, jako měla ODS, a při přípravě předvolební kampaně jsme se rozhodli vzít bankovní úvěr. Já byl proti, měl jsem obavy z jeho splacení... ptal jsem se ministra Dlouhého, jak to splatíme a on říkal, že má domluvenou restrukturalizaci dluhu po volbách, resp. prodloužený splátkový kalendář se zajištěným sponzorským krytím. Když došlo na podpis dohody o půjčce, Dlouhý se nedostavil. Každopádně půjčku jsme přijali a rozjela se kampaň. V té bylo zjevné, že ODA má i s touto půjčkou méně finančních prostředků a svým soupeřům nestačí. Kdosi zařídil další půjčku.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Obě půjčky měly být splaceny do března roku 1993. Vzhledem k vysokému úroku namísto toho započala kauza s nesplácením dluhu, který ODA poměrně dlouhou dobu doprovázel (Dimún a Hamerský, 1999, s. 43).

Výsledek do FS zůstal pro ODA jen tak tak pod hranicí volitelnosti. Ve Sněmovně lidu FS skončila se 4,98 % a ve Sněmovně národů FS se 4,08 %. Volební výsledky do parlamentu pro ODA byly jistým zklamáním. Podpora ze strany voličů dle průzkumu činila zhruba 10% podporu. Například dle Kroupy to bylo ale realistické očekávání (Pšeja, 2005, s. 124). „*V roce 1992 se ODA objevovala v průzkumech veřejného mínění minimálně. Bylo přijato rozhodnutí, že se to musí změnit. Asi pro deset nejnámějších politiků ODA se zformovaly výjezdy, což probíhalo tři měsíce, i víkendy. Byli jsme vyčerpaní. Nicméně to přineslo výsledky a ODA se vyšvihla přes 4 %.*“

(osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze 2022). Do ČNR se tedy podařilo překonat alespoň potřebné kvorum 5,93 % a alianci se tak podařilo v českém parlamentu získat 15 poslaneckých křesel. Do nich usedl Jan Kalvoda, Ivan Mašek, Viktor Dobal, Tomáš Ježek, Karel Ledvinka, Čestmír Hofhanzl, Vladimír Šuman, Jiří Stadler, Josef Effenberger, Oldřich Kužilek, Miroslav Čerbák, Radim Špaček, Dušan Kulka, René Hába a Kateřina Lojdová (Dimún a Hamerský, 1999, s. 47). Na federální úrovni bylo vítězem ODS a slovenská Lidová strana – Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS). Když se Klaus na základě pověření Havlem ujal složení federální vlády, znamenalo to, že dojde k rozdělení, protože Klaus ani slovenský premiér Vladimír Mečiar Československo jakožto společný stát nepodporovali (Dimún a Hamerský, 1999, s. 45). Paradoxně to byl právě blízký rozpad československé federace, který ODA umožnil stát se vlivnou stranou v českém parlamentu. Tím se ODA postupně i přes neblahé volební výsledky stávala klíčovým stranickým aktérem a v dalším dvouletém období se těšila nárůstu nejen členské základny, ale i voličské náklonnosti.

První povolební spolupráci ODA navázala s Křesťanskou a demokratickou unií – Československou stranou lidovou (KDU-ČSL) v čele s Josefem Luxem. Za až nereálnou věc by se vzhledem k předchozím kauzám dala považovat podpora ODS v jednání s HZDS o vytvoření nové federální vlády. Další byla budoucnost československé federace ze strany ODA a její následné koaliční jednání s ODS, KDS a KDU-ČSL. Mezi ODS, KDS, KDU-ČSL a ODA k uzavření koaliční dohody skutečně došlo. ODA do koalice šla s požadavkem 4 ministerských křesel v nové vládě. Stála si také za postem ministra pro privatizaci, na který byl favoritem již dříve tuto funkci vykonávající Tomáš Ježek. Ten byl bohužel nepřijatelný pro ODS. ODA nakonec na základě koaličního jednání 23. června obdržela 3 ministerská křesla. Místopředsedou vlády pro legislativu se stal Jan Kalvoda a ministrem hospodářství, tedy průmyslu a obchodu Vladimír Dlouhý. Po neúspěšném pokusu o obhájení Tomáše Ježka na post ministra privatizace ho nahradil Jiří Skalický (Dimún a Hamerský, 1999, s. 47). „*Post Skalického znamenal problém. Nejenže byl Ježek zklamán, ale odstartovalo to vnitřní spory ve vedení ODA. Ježek se s tím nemohl smířit, že byl zbaven svého milovaného dítěte – privatizace. Stal se sice předsedou Fondu národního majetku a rozpočtového výboru, což mu mělo tu ministerskou funkci nahradit, ale význam těchto funkcí nebyl v tu dobu ještě tolik doceněn.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). O týden později, 30. června byla uzavřena další dohoda o rozhodnutí, že pravomocí ministrů bude právo veta na konkrétní osobu svého náměstka. Nikterak na stranu, jenž ho nominuje (Dimún a Hamerský, 1999, s. 48).

7.3.1 Československá federace; rozdělit, či nerozdělit?

Hned po volbách byl hlavním tématem rozpad československé federace, ke kterému se ODA zpočátku stavila negativně, ale začátkem roku 1992 se situace s podporou ODS změnila. Její postoj vycházel z prohlášení Politické rady ODA, založeném na ideových principech svobody a konstitucionalismu. Jinými slovy zachování demokracie a občanské společnosti je větší prioritou, než federace a její rozsah, který ještě nutně neznamená, že tyto hodnoty splňuje. Pro ODA hrála stěžejní roli federální ústava, která pro ni představovala něco nedotknutelného. Větší kompetence orgánů znamenala hrozbu, protože rozdrobením federace by byla pravděpodobně suspendována. V souvislosti se slovenskými volbami a případným vítězstvím nacionalistů se i z toho důvodu ODA přikláněla spíše k rozpuštění federace (Dimún a Hamerský, 1999, s. 377-380), která dle Kalvody měla proběhnout prostřednictvím referenda. Skalický pak v souvislosti s druhou kupónovou privatizací zastával myšlenku, že by neměla proběhnout federálně (Dimún a Hamerský, 1999, s. 49).

Slovensko schválilo novou ústavu 1. září. Tím k oddělení ale definitivně nedošlo, spíše to proces, který se v rámci zpracování české ústavy táhnul, urychlilo. Představa české ústavy byl vznik dvoukomorového parlamentu a reprezentativní funkce prezidenta, nicméně ani tento proces se sporům nevyhnul. Pnutí vznikalo ohledně začlenění Listiny práv do nové, budoucí ústavy a koncem srpna proběhlo v Brně jednání o zpracování zákona o rozpuštění federace mezi ODS a HZDS (Dimún a Hamerský, 1999, s. 51). Ze strany ODA byla 15. října zahájena příprava na vznik České republiky jakožto samostatného státu. Návrh deklarace, jež předložila, nebyl ČNR schválen (Dimún a Hamerský, 1999, s. 53). Spory byly také v otázce transformace FS do Parlamentu v nově rodící se republice, načež ODA strašila i vystoupením z vládní koalice. To její Politická rada neschválila z důvodu možného pošpinění jejího jména v očích veřejnosti (Dimún a Hamerský, 1999, s. 58). Verdikt nastal koncem prosince v roce 1992, a to odložením otázky transformace poslaneckých mandátů. 27. září téhož roku se konala V. Celostátní konference ODA. Jejím popudem byly ohlasy z regionů s přáním změnit koncepci ODA jakožto volební strany s nízkou členskou základnou. Na konferenci se ale nakonec řešily volební výsledky, které byly většinou představitelů hodnoceny spíše neutrálně než negativně. Výjimkou byl Vladimír Dlouhý, který neblahé výsledky voleb sváděl na organizační strukturu strany. Po jeho oznámení o odstoupení z funkce předsedy politického sboru byl nahrazen Karlem Ledvinkou (Dimún a Hamerský, 1999, s. 62).

8 Etablování strany; ODA jakožto vládní strana

Vznik samostatné České republiky datující se k 1.1.1993 s sebou přinesl několikero problémů. Patří mezi ně volba prezidenta, která se stala velkým politickým tématem ihned po zrození nového státu a byla příčinou neshod ve vládní koalici. Obecně se předpokládalo, že znovuzvolen bude poslední prezident Československa. Znovuzvolení posledního prezidenta navrhovala i samotná ODA, čímž si zvyšovala popularitu veřejnosti. Strany vládní koalice ale byly proti. KDS stála o vznik horní komory parlamentu České republiky (Senátu). ODA se Senátem nesouhlasila a částečně protestovala tím, že předložila návrh na Havlovu kandidaturu sama. ODS mezitím uvažovala nad kandidaturou Jana Stráského, bývalého předsedy československé vlády. Jediná KDU-ČSL s volbou Havla souhlasila. 18.1.1993 se konalo setkání lídrů s Václavem Havlem, a i přes názorové přestřelky byl celou koalicí navržen a následně zvolen (Dimún a Hamerský, 1999, s. 64). V tomtéž měsíci proběhla také VI. Celostátní konference ODA, na níž došlo nejen k přijetí nových stanov strany, ale i ke vzniku třetího místopředsednického postu obsazeného Vladimírem Dlouhým (Dimún a Hamerský, 1999, s. 84).

8.1 Vznik Senátu

V souvislosti s uchopením vzniku Senátu panovaly spory uvnitř koalice. ODA vyžadovala řádné senátní volby s většinovým systémem, s čímž zbytek koalice, prosazující názor, že poslanci FS by měly být automaticky novými senátory, nesouhlasil. Koncem února byl ustanoven zákon o definitivním zániku mandátů FS a v roce 1994 se měly konat senátní volby. Jejich průběh byl ale problematický, protože v ústavě byl zakořeněn pouze většinový systém bez dalších detailů. SPR-RSČ a ČSSD proto navrhovaly odstranění Senátu z ústavy jakožto variantu, jak problematice předejít. ODA oproti tomu navrhovala volební systém s 27 obvody, přičemž při prvních volbách měli být v každém zvoleni tři senátoři. Kandidát s nejvyšším počtem hlasů by v Senátu působil po dobu šesti let, kandidát na druhém místě čtyři roky a třetí dva roky, čímž by se mandáty v začátcích zkrátily. V roce 1995 došlo ke schválení zákona o volbách do Poslanecké sněmovny a Senátu, přičemž senátní volby se konaly v listopadu o rok později (Kopeček, 2010, s. 184).

8.2 Reforma samosprávy

V lednu 1993 byl také odsouhlasen návrh na reformu samosprávy, týkající se zavedení vyšších územně správních celků s vizí decentralizace, protože porevoluční okresní úřady narozdíl od tvrzení ODS nebyly podle ODA dostačující (Kopeček, 2010 s. 182). „*Mělo to co dočinění i s ústavou. ODA prosazovala krajské zřízení, tehdy bylo slovo kraj sprosté slovo, protože bylo používáno za komunismu. Proto název vyšší územně samosprávních celky. ODS to odmítala připustit, nám se to ale podařilo nakonec prosadit.*“ (osobní rozhovor s Danielem

Kroupou v Praze, 2022). K dohodnutí ohledně počtů krajů ale nedošlo a v červnu téhož roku jich bylo ze strany ODS prosazeno 17, později 8 a 13. Ani s jedním návrhem nesouhlasil parlament. Samotná ODA si přála ne natolik centralizovaný stát (Kopeček, 2010, s. 182). „*ODS přicházela s různými nápady, jako například návrh na 80 celků, což by byly vlastně pouze okresy nebo návrhy na rozdělení Čechy, Morava a Slezsko. To by v budoucnu mohlo posilovat dezintegrační tendence.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). V lednovém návrhu na reformu mělo podle ODA být financování krajů tvořeno dotacemi od státu a podílem na daních, a majetek sloužící k samosprávě měl vyšším územně správním celkům patřit. I přes tvrzení Kalvody, že vyšší územně správní celky by měly být do voleb v roce 1996 zřízeny, aby si vláda nekoledovala o špatnou reputaci, v dubnu většinu koncepcí ODA odsunula ODS (Dimún a Hamerský, 1999, s. 79). Tento scénář se opakoval až do dubna 1996, kdy nebyl schválen ani návrh na založení 9 krajů poslancem ODA, Josefem Ježkem. Reforma se tak octla na bodu mrazu (Kopeček, 2010, s. 182).

8.3 Přístup ODA k restitucím

V souvislosti s restitucemi se ODA těšila velkému úspěchu, protože i přes odpor výrazné části ODS dokázala prosadit vlastní představu tohoto procesu, a to v podobě zákona o mimosoudních rehabilitacích v únoru 1991. Jednalo se o konflikt, jaké datum bude tvořit tlustou čáru za minulostí. V něm ODA se svým datem, 25. únorem 1948 zvítězila nad ODS prosazující 17. listopad 1989. Restituce pro ODA nepředstavovaly součást ekonomické reformy, ale historickou spravedlnost, jež je potřeba učinit i za cenu pomalejšího procesu privatizace. Postoj k restitucím se postupem času v očích ODA změnil. Začala je vnímat jako jednu z nejúspěšnějších metod nalezení odpovědného vlastníka. V počátcích si trvala na omezení restitucí na fyzické osoby s cílem rozšířit okruh oprávněných osob na emigranty (ve smyslu zrušení podmínky občanství) a Židy, které postila arizace. V souvislosti s privatizačním procesem byla ze začátku stejně jako ODS názoru, že bude nejlepší ho co nejméně komplikovat. V roce 1993 ve vládní koalici docházelo ke sblížení názorů obou stran (Gjuričová et al., 2011, s. 276).

V roce 1993 začaly být probíraným tématem církevní restituce, a to především ze strany KDU-ČSL, která si společně s KDS trvala na plošných církevních restitucích. Proti nim se stavěla jak ODA, která je chtěla jen v určitých případech, tak i ODS, stavějící se proti nim kompletně, protože pro ni byla prioritou privatizace. ODA nejdříve vyžadovala odluku církve od státu, aby šly první restituce institucím, ne soukromým osobám. Proto by to bylo v rozporu s rámcem dosavadního jednání. Nicméně Ústřední sněm ODA začátkem února přijal usnesení, v němž církevní restituce jakožto nejrychlejší formu privatizace podporuje. Návrh restitucí v červnu zpracovala i ODS, což bylo reakcí na vysoce poжатé požadavky ze strany KDU-ČSL.

V listopadu došlo k dohodnutí ODA, KDU-ČSL a KDS na společném postupu, ve kterém měl být řešením restituční zákon na výčtové metodě (Dimún a Hamerský, 1999, s. 65).

8.4 Postoj ODA k privatizaci

Jedním ze základních hybatelů v rozchodu s komunismem byla pro ODA privatizace. Vnímala ji jako radikální politický a morální krok zajišťující svobodu soukromého vlastnictví, jehož principu připisovala centrální roli (Gjuričová et al., 2011, s. 270). Praktickou politiku ODA a s ní i otázku privatizace ovlivňoval především zde zmíněný Tomáš Ježek, jeden z autorů ideje kuponové privatizace. Ve vládě prosazoval koncepci rychlé privatizace prostřednictvím kuponové metody Klausova Federálního ministerstva financí (což byla ostatně jediná věc, na které se ODA v rámci privatizace s Klausem pohodla) proti místopředsedovi vlády Františkovi Vlasákovi. Díky Ježkovi se mohla ODA na základě větší odolnosti vůči politickým tlakům na zpomalení ekonomických reforem (a naopak schopnosti vyvíjet tlak, aby Klaus měl, pokud možno, co nejmenší šanci ustupovat) stylizovat do vůdčí a radikální ekonomické pozice (Gjuričová et al., 2011, s. 271).

Představa privatizace byla u zakladatelů ODA nábožensky podložena. Její uskutečnění bylo božím plánem, což Ježek dokazuje několika citáty opírajícími se o Hayekův neoliberalismus, který je v souladu s Biblií. Tržní systém vnímá jako systém uzpůsobený člověku stvořeného Bohem, a naopak státní plánování je potom tvorbou samotného ďábla (Gjuričová et al., 2011, s. 272). Soukromé vlastnictví je jedinou záchranou pro urovnání ekonomických vztahů a vymýcení ekonomické prázdnoty. Váha vlastnictví státu musí být co nejrychleji snížena a následně rozptýlena vlastnická základna mezi velký počet obyvatel, a právě to je smyslem kuponové metody (Gjuričová et al., 2011, s. 273). Byla to varianta, jejíž prostřednictvím bylo možné dostat státní majetek mezi občany, ač na to reálně neměli kapitál. Princip spočíval v možnosti zakoupení kuponové knihy s 10 kupóny o 100 bodech každým občanem starším 18 let. Ten je následně mohl uplatnit v poptávce po vybraných akciích. Pakliže poptávka nebyla vyšší než nabídka, přistály akcie novým majitelům na účtu. V opačném případě šly akcie do druhého kola, v němž bylo rozdělení provedeno stejným způsobem. V případě, že akcie zůstaly nerozdělené, připadly do rukou Fondu národního majetku.

Vznik myšlenky kuponové privatizace sice lze zařadit už do roku 1989, nicméně realizována byla až v roce 1991. Probíhala ve dvou vlnách a k jejímu ukončení došlo v prosinci v roce 1994 (Vejvodová, 2011). Ježek v první polovině roku 1991 však začal být vůči privatizaci mírně kritický, čímž vytvořil prostor pro konkurenční privatizační projekty. Mezi ty patří alternativní postupy vůči kuponové privatizaci, tedy přímý prodej zahraničním investorům nebo ponechání části majetku ve Fondu národního majetku. Role kuponové privatizace tak částečně oslábala,

když byl prosazen Ježkovo malý restituční zákon pár dní po nástupu do funkce a započala malá privatizace, která znatelně ubrala ze státních podniků stanoveným kuponové privatizaci. Schválení zákonů proběhlo téměř na počkání. Klaus donutil ODA, aby Ježek, který se stal předsedou výboru Fondu národního majetku (FNM), rozpočtového výboru a v roce 1994 přestoupil do ODS, byl roku 1992 nahrazen Jiřím Skalickým (Gjuričová et al., 2011, s. 272). Jak potvrdil sám Ježek v rozhovoru s Vojtěchem Bednářem (2017): *„Privatizace jako taková proběhla neuvěřitelně dobře a přesně. Byla tu však jedna hrubá chyba, která potom způsobila všechny ty průšvihy. Příslušný zákon totiž nedokázal zabránit zakladatelům investičních privatizačních fondů nakládat se svěřeným majetkem jako se svým vlastním. Čistě z makroekonomického hlediska se ale prý nic tak zlého nestalo, protože majetek přesto přešel do rukou lidí, kteří s ním dokázali nakládat.“* (Ježek, 2017).

8.5 Komunální volby 1994 a situace před nimi

Před volbami 9. dubna proběhla v Brně již VII. Celostátní konference ODA, ve které byly projednávány politické otázky související se stavem transformace České republiky, bezpečnostní politiky, reformy územně správního uspořádání, školství nebo financování obcí. Předpokladem byla volba orgánů ODA, k níž ale jaksi nedošlo (Dimún a Hamerský, 1999, s. 79-80). Druhý den probíhalo jednání o postupu v blížících se listopadových komunálních volbách. Došlo ke schválení tezí volebního programu a byly vybrány strany, s nimiž bude po volbách vyloučena spolupráce. Jednalo se o KSČM, SPR-RSČ a Moravskou národní stranu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 84). V souvislosti se školstvím stojí za zmínku i květen, kdy se stal novým ministrem školství předseda KDS Ivan Pilip, pro něhož byla transformace školství v rámci kvality a kompaktnosti školského systému prioritou (Budování státu, 1994, s. 6). To samé platilo pro ODA. *„Angažovali jsme se v oblasti školství, přičemž já jsem spoluautorem vysokoškolského zákona a zabýval jsem se dlouhodobě reformou celého školského systému. Dá se říci, že ta reforma probíhala podle našich not, ač ji realizovali sociální demokraté, jmenovitě Petra Buzková, ministryně školství, byl to program ODA.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Díky poslancovi Markovi Bendovi nastala také změna ve volebním zákoně, kdy mohli volit lidé i v zahraničí, v čemž byl velkou podporou i poslanec za ODA, Radim Špaček (Budování státu, 1994, s. 7).

V neposlední řadě předseda ODA Jan Kalvoda podpořil výkonného předsedu FNM Tomáše Ježka, kolem jehož osoby se objevila aféra ohledně chyb při prodeji Čokoládoven. Protože byl FNM autonomní ve vládě i parlamentu, vyjádřilo se politické grémium ODA, že do jeho osobních záležitostí nebude zasahovat. V rámci senátních voleb pak ODA prohlásila, že první volby budou v 81 jednomandátových obvodech a následující budou probíhat v 27 třimandátových obvodech

(Dimún a Hamerský, 1999, s. 81-82). Peprností byla červnová schůzka Václava Bendy s Augustem Pinochetem v Praze, podle něhož byl rozmach hospodářství a odvrácení komunistické expanze v Chile Pinochetova zásluha. Tuto událost tlumočil Daniel Kroupa, který s Bendovo výrokem souhlasil. Zároveň ho ale vnímal jako hrozbu, proto by mu neměla být vyjadřována veřejná podpora z žádné strany. Další kauza byla pak ohledně Vladimíra Dlouhého, jenž budil možná nejvyšší popularitu v ODA, ale neměl v ní žádné zastání (Dimún a Hamerský, 1999, s. 88). V souvislosti s FNM se červen stal osudným pro Tomáše Ježka, který byl z postu předsedy i přes snahu Jana Kalvody a zachránění sporů odvolán (Dimún a Hamerský, 1999, s. 82-83).

Výdaje na předvolební kampaň komunálních voleb se pro ODA vyšplhaly až na 12 milionů korun, nicméně výsledek stál za to (Budování státu, 1994, s. 57). Nejenže přinesl ODA důležité pozice v místní samosprávě, zejména ve velkých městech, ale podařilo se jí získat zastoupení ve 270 obcích, kde získávala převážně okolo 15 % mandátů. Kandidáty ODA mělo příležitost volit přibližně 57 % voličů, přičemž 6,5 % hlasů získala ve volbách do obecních a městských zastupitelstev. Do místních a obvodních se jí podařilo dosáhnout 10,3 % (Dimún a Hamerský, 1999, s. 90).

8.5.1 ODA ve finanční krizi

Na přelomu roku 1994 vypukl jeden z hlavních skandálů, a sice úvěr, který se z předchozího dluhu z roku 1992 i s úvěry vyšplhal na 52 milionů korun. Ač ODA doufala v dobrý volební výsledek, díky kterému bude schopna půjčku splácet, opak se stal pravdou. Bez pomoci bylo nereálné dluh splatit, a proto byl hned po parlamentních volbách převeden na Kreditní a průmyslovou banku, která ji nabídla lepší splátkový kalendář. Poté se obrátila na společnost Marklap, jenž za stranu dluh kompletně uhradila. Jedním z důvodů, proč firma půjčku uhradila, bylo dlouholeté přátelství mezi Kalvodou a majitelem společnosti, advokátem Michalem Mackem. Problém nastal ve chvíli, kdy se zjistilo, že Miroslav Téra, náměstek ministra financí a člen ODA zařídil auditorský posudek, kterým se v podstatě postaral o navýšení základního jmění společnosti Marklap. V březnu roku 1995 byl po policejním vyšetřování shledán vinným Josef Reichman, šéf sekretariátu ODA. Ač byla po půl roce obžaloba stažena, vnější tvář ODA zůstala poškozena. Předseda ODA Jan Kalvoda, který se pravděpodobně snažil odvrátit pozornost, obvinil v lednu 1995 Bezpečností informační službu (BIS) ze sledování aktivity politických stran. Měl plnou podporu v předsedovi KDU-ČSL Josefovi Luxovi. Kritiku vzbudil u Václava Bendy, v jehož očích svým jednáním porušil legislativní postupy. I přes negativní postoj KDS byla zřízena nezávislá komise v čele s Jiřím Skalickým (ODA), Jiřím Němcem (ODS), Františkem Bendou (KDS) a Vilémem Holáňem (KDU-ČSL) k vyšetřování údajně nezákonným akcím BIS, které bylo z důvodu neprokatelnosti co nevidět ukončeno (Pšejja, 2005, s. 125).

ODA ale situaci líčí poměrně odlišně. Nejprve si v roce 1992 vzala půjčku a snažila se jí splácet i přes nevýhodné podmínky u Československé obchodní banky a Živnobanky. S Mackem spolupracovala už předtím, a protože řešení těchto případů bylo jeho pracovní náplní, spojila ho s Kreditní a průmyslovou bankou. Společnost Marklap, vlastníci know-how, které nechala ocenit tím, že jmění navýšila a pod podmínkou získání výhodného úvěru kryla dluh strany, byla i jedním z jeho klientů. Náměstek Téra poté vydal dobrozdání možný zisk obchodního záměru a z důvodu neschopnosti ODA a firmy Marklap uhradit první splátku pak Kreditní a průmyslová banka zaměnila smluvní vztah za směnečný. Směnka ve výši 51,9 milionu korun byla splatná do roku 1996 a úvěr u Kreditní a průmyslové banky tím pádem zaniknul, což naznačil i její majitel Antonín Moravec. Na základě těchto okolností si ODA myslela, že je dluh „anulován“ a ve výroční zprávě pro poslaneckou sněmovnu ho proto nezmínila (Dimún a Hamerský, 1999, s. 408-410).

8.5.2 Kauza BIS a koaliční spory

Další aférou, která měla negativní dopad jak na fungování ve vládní koalici, tak uvnitř ODA, bylo osočení Bezpečnostní informační služby v lednu 1995 ze shromažďování materiálů politických stran a jejich následné zneužívání proti nim. Napjatým vztahům předcházela už srpnový spor v roce 1993 mezi ODA, KDS, KDU-ČSL a ODS o obsazení postu šéfa BIS, kdy ODS stála za prozatímním ředitelem a svým členem Stanislavem Devátým. ODA společně s KDU-ČSL byly proti obsazování významných funkcí v bezpečnostní struktuře reprezentanty jedné politické strany. Na to poukazovali například i v souvislosti s pozicí prezidenta Nejvyššího kontrolního úřadu, na kterou taktéž usedl bývalý člen ODS, Lubomír Voleník. ODA sice zastávala názor, že by do funkce šéfa BIS měl nastoupit nezávislý kandidát, ale zároveň spolu s KDU-ČSL prosazovala člena ODA, Jaroslava Cuhru. KDS pak navrhovala svého předsedu Václava Bendu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 72).

Lednovou kauzu, počínajíc řádnou tiskovou konferencí konající se na základě vyšetřování dluhu aliance vyvolala ODA. Podle Jana Kalvody byl dluh ODA a spolupráce s Kreditní a průmyslovou bankou tím, co ji umožnilo odhalit informace o tom, že BIS ukrývá dokumenty o politických stranách. Stejného názoru byl i Josef Lux, který se na čas od této záležitosti distancoval. Václav Klaus téma odlehčoval, čímž urychlil koaliční konflikty a později byla jmenována vyšetřovací a vládní komise. ODA se ve svém obvinění opírala o osnovu, do které patřilo sledování BIS politických stran, vyzvídání informací od jedinců obviněných a zahrnutých do kauzy, cílený únik informací a kolaborace s jinými bezpečnostními službami za zády vlády (Dimún a Hamerský, 1999, s. 398). Následně ODA plánovala z koalice vystoupit, přičemž iniciátory byl zejména Daniel Kroupa a Vladimír Dlouhý, protože už tak strana neměla

zrovna dobrou vizitku. K jejímu odchodu na přání Havla nakonec nedošlo. Josef Lux se v listopadu před senátními volbami 1996 ke kauze znovu vrátil s informacemi, že BIS byla sledována. Docílilo se tak odvolání Stanislava Devátého z postu ředitele BIS (Dimún a Hamerský, 1999, s. 400).

Předvolební atmosféra

Reputace ODA byla po těchto dvou kauzách poznamenána jak v očích veřejnosti, tak i na české politické scéně, a to v podobě ovlivnění vztahů s koaličními stranami v nadcházejícím období a jejího oslabení před blížícími se parlamentními volbami v roce 1996 (Budování státu, 1994, s. 6). Obě tyto aféry nejprve zapříčinily rozepře uvnitř vládní koalice z důvodu nespokojenosti ODA a KDU-ČSL v souvislosti s kupónovou privatizací, a následně i štěpení uvnitř ODA na několikero frakcí s představou lepšího přenosu informací mezi různými stranickými úrovněmi (Budování státu, 1995, 4-5). Tlak v tomto směru vyvíjel zejména Vladimír Dlouhý, který patřil mezi to pragmatičtější křídlo strany (Pšeja, 2005, s. 1541). V roce 1995 rapidně klesly i volební preference ODA, ale v začátku roku 1996 mírně stouply. Následkem kauz bylo i sblížení KDS s nejsilnější stranou ve vládě, ODS (Budování státu, 1996, s. 4). V roce 1996 došlo k jejich sloučení a 31. března 1996 tak zároveň došlo k ukončení činnosti KDS. Neznamenalo to ale, že KDS se svých křesťanskodemokratických principů vzdá a že její členové nutně vstoupí do ODS (Budování státu, 1995, s. 4-5). Takovým příkladem může být Karel Cejnar, radní města Písku, který se stal členem ODA (Budování státu, 1996, s. 4).

Odrazem událostí 4. března 1995 proběhla VIII. celostátní konference ODA v Hradci Králové. Vedení strany se rozšířilo o Jiřího Skalického jakožto nového místopředsedu namísto Daniela Kroupy. To s Pavlem Bratinkou a Vladimírem Dlouhým tvořilo celkem tři na tomto postu. Předsedou se stal Jan Kalvoda, který se vyjádřil k transformaci České republiky, jejíž průběh nebyl vzhledem k více než čtyřicetiletému komunistického režimu zdaleka u konce (Dimún a Hamerský, 1999, s. 97). Jinými slovy reformu narozdíl od Václava Klause nepovažoval za dokončenou a byl to jeden z projevů, který sloužil jako podklad při přípravě nového volebního programu (Pšeja, 2005, s. 126). Jednalo se také o programu ODA v souvislosti s rozvojem podnikání a nezasahování státu do ekonomiky, nebo pak o mezinárodní bezpečnostní podpoře v rámci členství v NATO (Dimún a Hamerský, 1999, s. 97). Koncem října pak proběhla IX. Celostátní konference ODA, kde se řešily nadcházející parlamentní volby a lhostejnost koaličních stran k otázce decentralizace. Byly schváleny stanovy strany. Třešničkou na dortu byla nabídka výhodného splátkového kalendáře, který byl alianci od České pojišťovny nabídnut (Dimún a Hamerský, 1999, s. 109). X. Celostátní konference ODA, poslední před parlamentními volbami proběhla koncem března 1996, kde předseda strany nesouhlasil s povolební koalicí s ČSSD. Oproti tomu s budoucí

spoluprací s ODS a KDU-ČSL souhlasil. V neposlední řadě došlo ke schválení dokumentu *Dál na cestě ke svobodné společnosti* jakožto volebního programu (Dimún a Hamerský, 1999, s. 120).

8.6 Parlamentní a senátní volby 1996

Volby do parlamentu probíhaly od 31.5 do 1.6.1996. Ač byl výsledek lepší než čtyři roky zpět, dvouciferné číslo v podobě alespoň 10% se nesplnilo. Se ziskem 6,4% (13 mandátů) byl pro představitele ODA zklamáním. I tak se ale podařilo ODA a KDU-ČSL posílit své pozice, zatímco dosavadní vládní koalice obsadila pouze 99 mandátů. Převaha ODS tak klesala (Pšeja, 2005, s. 127) a to i přesto, že se umístila ve volbách na prvním místě se ziskem 29,62 %. Druhá pak byla ČSSD s 26,44%, třetí KSČM s 10,33%, KDU-ČSL skončila s 8,08% na místě čtvrtém a SPR-RSČ získala 8,01% (Dostálová et al., 2017). Výsledky způsobily lehčí rozepře ve vládní koalici a na XI. Celostátní konferenci ODA konající se 7. a 8. září 1996 v Pardubicích se k situaci vyjádřil Jan Kalvoda, který dával povolební pnutí za vinu ODS a její ztrátě soudnosti, přehlížení vlastních chyb, lhostejnost k reformním krokům, ignoranci kritických hlasů a odlišných názorů. V nově vzniklé vládě ODA a KDU-ČSL obsadily čtyři křesla. Jan Kalvoda se stal místopředsedou vlády a ministr spravedlnosti Pavel Bratinka ministrem bez portfeje. Jiří Skalický obsadil post ministra životního prostředí a ministrem průmyslu byl zvolen Vladimír Dlouhý. ODA na základě těchto ministerských postů získala rovnocenný poměr vůči ODS, která jich měla ve vládě pouze osm. Vznik Senátu byl stoprocentní naplněním ústavy, v níž je dvoukomorový parlament ukotven (Dimún a Hamerský, 1999, s. 170). První senátní volby se pak konaly v listopadu 1996, kdy v prvním kole kandidovalo sedm představitelů za ODA, jejichž úspěch byl definitivní v druhém kole. ODA tak obsadila sedm senátorských postů. Volby znamenaly pro ODA úspěch, ale ani ten nedokázal zabránit sporům uvnitř strany. Nastaly konflikty s ODS, které odradily společné kandidátky všech koaličních stran do příštích senátních voleb. ODA po nich jednala především s KDU-ČSL (Pšeja, 2005, s. 127).

8.7 ODA vs. ODS; pohled ODA na dominantu

Mezi ODA a ODS existují spory ohledně politiky dějin, především co se týče otázky restitucí a privatizace. Jedná se ale i o přímé mocenské střety, kdy ODS společně s KAN prosadila odvolání Jaroslava Kořána. Nicméně ani jeden z konfliktů nevedl vyloženě k přímému ideologickému sporu, a jak je výše zmíněno, koncem roku 1991 dokonce došlo k uzavření formální dohody o vzájemném neútočení před volbami. Hlavní impulsem, jenž odstartoval politický obrat ODA vůči ODS byl spor na základě Klausova pronesení, že ekonomickým reformám je konec, protože zásadní reformní kroky již byly v českém prostředí provedeny. V tuto chvíli ODA věděla, že nezbývá než se proti politice ODS postavit, protože se nehodlala spokojit s dosavadním stavem. Naopak v radikální

transformaci společnosti, která byla potřeba i v neekonomických oblastech, pokračovat (Gjuričová et al., 2011, s. 279). ODS se tak z důvodu vnímání ekonomiky jako pouhé základny, nad níž se tvoří nějaká nadstavba, stala terčem kritiky.

ODA odsuzovala falešný liberalismus ODS, jehož cílem byla pouze všemocnost trhu a přehlížení právního rámce privatizace. Z takových stran, jako je ta Klausova, se pak stávají na základě přizpůsobování vládnoucí ideologii rychlokvašky, a to jen za účelem získání moci. Oproti ODS se nikdy ODA nesnažila být masivní stranou, ani co se týče členské, tak voličské základny. Vnímala se jako elita, která nasměřuje. Proto se v jejích očích ODS začínala jevit jako výtah k moci, namísto záruky radikálního rozchodu s komunistickou minulostí. Kritika samotného privatizačního procesu a ekonomické reformy se obecně začala objevovat v polovině devadesátých let, když Jan Kalvoda odsuzoval ztrátu reformní dynamiky. Podle něho ve většině veřejných věcí vládnou tak akorát byrokraté v podobě manažerů v různých vlastnických pletenicích, namísto zvolených politicky odpovědných zástupců (Gjuričová et al., 2011, s. 280).

8.7.1 Daniel Kroupa o ohniskách střetů

Základním principem v souvislosti s ekonomickou oblastí bylo pro ODA vzdělání, protože díky němu se pak ekonomika může stát kreativní aktivitou. Václav Klaus to ale vnímal naprosto opačně a šel v marxistických šlépějích. Jiný směr, než materialistický ho nezajímal. To pro stranu bylo naprosto nepřijatelné. *„Ze začátku jsme se shodovali pouze v potřebě rychlého provedení ekonomické transformace. Rozdílly byly v pojetí privatizace. V mnoha případech šlo o to, že členstvo, poslanci ODS byli na naší straně, ale Klaus proti nám. ODA kladka velký důraz na restituce, resp. na navrácení zabaveného majetku v širokém slova smyslu. Do té doby, než zaujal svůj lhostejný postoj vůči ekonomické transformaci země, spolupráci ODA nevyklučovala.“* (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Bodů, v nichž se tyto dvě strany střetávaly byla celá řada a bylo jasné, že to musí skončit nějakým kompromisem. V jakých oblastech byla ODA úspěšná?

Občanské fórum aneb počátky napětí

„Občanské fórum vzniklo jako nátlaková skupina se snahou přinutit státní orgány k uvolnění některých restrikcí a k propuštění politických vězňů. Ve chvíli, když jsme sepsali dokument o tom, co chceme a obsahující politické cíle, který si přisvojil Václav Klaus, aniž by na něm cokoli odpracoval, tak se Občanské fórum stalo politickým revolučním hnutím. Do té doby to byly jenom petice pro propuštění politických vězňů, svoboda slova a tyhle věci. Jenže během několika dnů se situace natolik změnila, že už jsme měli tu drzost sepsat tenhle program. Hlavním koordinátorem a spoluautorem byl Ivan Havel, bratr Václava Havla,

ale pracovalo nás na tom víc. Když byl dokument hotov, tak Ivan Havel, skromný člověk, říkal, že to na tiskové konferenci nechce prezentovat a papír mu vzal z ruky Klaus. Šel s ním na tiskovou konferenci, protože mu šlo více o sebe prezentaci než ten dokument, na kterém se ani nepodílel. Podílel se na něm profesor Tomáš Ježek a další.“ Napětí probíhalo také ve chvíli, kdy bylo dohodnuto rozpuštění Občanského fóra. „Na jednání jsem poznal, že budoucí strana podle představ Klause má mít dosti odlišné politické zaměření, než ODA a tak jsem odešel. Zjistil jsem, že ty strany jsou prostě politicky neslučitelné. To ODS ale popírala a aby nás překryla, převzala název Občanská demokratická. Při rozpouštění Občanského fóra jsme dohodli pokojný rozchod s tím, že se značka přidělí na nadaci, aby ji nikdo v budoucnu nezneužil. Peníze si rozdělila ODS s Občanským hnutím a ODA vyšla s prázdnou. Od té doby mezi politiky ODA a ODS panovalo určité napětí.“

Model demokracie: „Zprvu byly rozpory v té špičce, ale ne mezi poslanci. ODA prosazovala jiný model fungování demokracie než ODS. Václav Klaus nechtěl připustit nic mezi státní a soukromou sférou a my naopak prosazovali široký vliv občanské společnosti. Tomáš Ježek si přímo vytrucoval, že se udělá fond při privatizaci, ze kterého budou financovány nadace, což Klaus nechtěl připustit. Většina lidí v ODS nechápala, o čem se mluví. Klaus tu svou představu postupně prosadil. Mělo to co dočinění i s ústavou. Prosazovali jsme to krajské zřízení, které Klaus odmítal připustit. To se nám ale nakonec prosadit podařilo. Čili všechny tyto zprostředkovací struktury mezi státem a občanem ODS moc nechtěla, a to se týká i veřejnoprávních médií. Ta měla být dle Klause státní a ODA požadovala veřejnoprávní a soukromá.“

Ekologie a energetika: „V polovině 90. let chtěl Klaus privatizovat rafinerie firmě spojené s Ruskem, Chemapolu, proti čemuž jsme se postavili. Ke střetnutí pak došlo v roce 1996 ohledně privatizace plynu. My jsme chtěli norský, Klaus chtěl ruský. Uvnitř ODA také probíhal velký spor o dostavbu jaderné elektrárny Temelín. Na jedné straně stál Vladimír Dlouhý, prosazující myšlenku dostavby a na druhé Ivan Dejmal, který byl proti ní. Nakonec došlo k tomu, že se ODA přiklonila k té dostavbě. Ivan Dejmal byl mimo jiné v tu dobu jeden z nejvýznamnějších ekologů. Měli jsme proto silný rozměr, který on měl na starosti. V oblasti ekologie jsme se snažili ukázat, že liberálně konzervativní strana není stranou protiekologickou, jak vystupovala ODS. Naopak jsme ji chtěli prosazovat, ale trochu jiným způsobem, než jak to dělají levicové strany. Dejmal vypracoval program obnovy venkova, který byl devastován různými státními statky a JZD. Ekologické zákony byly prosazovány už v Občanském fóru, kde se velmi rychle podařilo prosadit odsíření těch uhelných elektráren. Mělo to naprosto reálné výsledky a životní prostředí se, ač na chvíli, rapidně zlepšilo.“

Školství a kultura: „Na transformaci školství mně velmi záleželo, ač projekt pak realizovala sociální demokracie. Stihnul jsem reformu vysokoškolského vzdělání. Klaus prostě tuto reformu odmítal. Hovořil o tom, že by to vyžadovalo fiskální federalismus, tedy potíže s financováním a že tady tomu kromě něho nikdo nerozumí. Všechny návrhy pak zamítal. Totéž platilo u kultury, kde jsme prosazovali to vícezdrojové financování, které předpokládalo různé nadace. Chtěli jsme daňové úlevy, ODS je odmítala připustit.“

Bytové jednotky: „Co se bydlení týče, ODA prosazovala vznik trhu s byty. Tehdy jsme připravili zákon, jenž měl řešit téma bydlení lidí, kteří na něj nemají dostatek peněz. Prosazovali jsme regulaci nájemného. ODS se prosazovala jako silně protržní strana, byla naopak stranou která regulaci bránila a později se spojila s levicí. Do roku 1998 se nic nezměnilo. Já jako senátor jsem pak dokonce podával ústavní stížnost a ústavní soud nám dal za pravdu v tom, že stát je povinen regulaci provést. Měli jsme na mysli nejen to převedení těch bytů do soukromých rukou a otevření trhu s byty, ale mysleli jsme také na lidi, kteří mohou mít s bydlením problémy.“

Daňová soustava: „Střetávali jsme se i v pohledu daňové soustavy, kdy jsme v počátcích prosazovali tzv. negativní daň. ODS s tím po letech přišla a udělala si z toho programový bod. Dnes se tomu podobá ten zaručený příjem. Každý by dostával nějaké peníze a měl by dostatečný příjem. Naše představa byla, že velká část těch sociálních problémů se prostě vyřeší tím, že tou negativní daní bude stanoven určitý příjem, který musí mít každý. Toho, kdo ho nemá, stát vyplácí. Tomu, kdo ho má, je na nule a ten, kdo tu úroveň překračuje, platí daně. Výhodou je, že se nemusí budovat složitý sociální systém.“

Zahraniční politika: „Konflikty se nacházely v přístupu k EU a NATO. V NATO došlo k velkému sporu, protože Klaus z vládních materiálů svému vlastnímu ministrovi Zieleniecovi vyškrtával vstup do NATO jako prioritu. Ten se na nás obrátil, abychom uspořádali koaliční jednání kvůli zahraniční politice, kde bychom se veřejně shodli. On by tak měl klid a mohl by dle toho následně postupovat. Když jsme to jednání pak vyvolali, tak se Zieleniec zalekl. Nicméně Klausovi jsem jednou v televizní debatě řekl, že zpochybňuje vstup České republiky do NATO. Nepopřel to a pokračoval v tom.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Dle mého názoru se ODA podařilo ze svých cílů mnoho prosadit i přesto, že ODS byla v mnoha ohledech silnějším hráčem, zejména co se volební základny týče. ODS se od počátku orientovala na širší voličskou základnu, čímž by se dala zařadit mezi všelidové strany, zatímco ODA se řadila mezi pravicovější alternativy. Ideologicky se prezentovala jako ta čistší pravice, aniž by stála o masovou členskou základnu. Podobnost byla zčásti dána překrýváním jejich voličských skupin.

9 Úspěchem ku selhání?

ODA od roku 1996 i navzdory úspěchu ve volbách procházela bouřlivým vývojem. Důvody byly různé. Začátkem září roku 1996 se v Pardubicích konala XI. Celostátní konference ODA, jíž se zúčastnil i Josef Lux. ODA s KDU-ČSL totiž zpracovávala kandidátky do senátních voleb, které na konferenci byly schváleny. Tématem byla i hospodářská politika s hlavní prioritou snížit daně a rozpočet na rok 1997. Ten měl být dle ODA vyrovnaný, ale za daných podmínek byla ochotna kompromisu a schválit i rozpočet navrhovaný vládou (Dimún a Hamerský, 1999, s. 136). Pnutí uvnitř strany se zintenzivňovalo spory mezi vedením a některými krajskými organizacemi (Pšeja, 2005, s. 128). Nicméně největší ránou, která nabrala na obrátkách, bylo v podstatě neoprávněné užívání titulu Jana Kalvody a jeho odchod z politiky. Neoprávněnost titulu oznámila na jednání Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky 17. prosince 1996 poslankyně za KDU-ČSL Pavla Jurková. Ta i přes absolvování právnické fakulty nesložila rigorózní zkoušky a užívala tak titul nelegálně (Dimún a Hamerský, 1999, s. 405). Na schůzi měl proslov i ministr Jan Kalvoda s návrhem na reformu justice, nicméně ještě předtím bylo poslancům oznámeno jeho odstoupení ze všech stranických a vládních funkcí. Odstoupení odůvodnil neprávem užívat titul JUDr., což do té doby i přes nesložení rigorózní zkoušky praktikoval. Jeho odchod znamenal posílení pragmatického křídla ODA v čele s ministrem Vladimírem Dlouhým. Je dost možné, že šok, jenž Kalvoda způsobil, byl jedním z okamžiků, který nastartoval politický pád ODA. Strana tak čelila mnoha personálním rozhodnutím. Kalvoda zůstal předsedou strany a místopředsedou vlády do řádné březnové konference, ale bylo třeba za něho začít shánět náhradu. V lednu 1997 se podařilo jeho post ministra spravedlnosti nahradit Vlastou Parkanovou. Na XII. Celostátní konferenci ODA konající se od 22. do 23. března 1997 v Mostě byl překvapivě novým předsedou zvolen Michael Žantovský. Ten byl členem strany jen šest týdnů, ale zároveň představoval určitý kompromis mezi dvěma frakcemi ve straně. Na post místopředsedy usedl opět Jiří Skalický, Pavel Bratinka a Vladimír Dlouhý. Dalšími z nich pak byl Roman Češka a Michal Prokop (Pšeja, 2005, s. 128). Jan Kalvoda se na konferenci vyjádřil k vývoji politického dění, zejména k tomu, že se jak z vládní koalice, tak opoziční ČSSD stává boj o moc a je tak podryvána důvěra občanů. V souvislosti s ODA pak kritizoval neschopnost realizovat programová prohlášení a zevnější rozporuplnou prezentaci s nejasným cílem, což taktéž odrazuje veřejnost (Dimún a Hamerský, 1999, s. 405).

Namísto toho, aby nástup nového vedení napomohl k vnitřnímu sjednocování uvnitř strany, se situace po dubnovém vytvoření tzv. pravé frakce ODA iniciativou Ivana Maška a Čestmíra Hofhanzla vyhrotila. Pravá frakce vydala 5. května prohlášení Krize odpovědnosti, hovořící o opuštění liberálního ekonomického programu politickými představiteli, na jehož konto nebyla dokončena transformace a neproběhlo dostatečné vyrovnání se s komunistickou minulostí.

Prohlášení zároveň vysvětluje, že strana byla mnoha jedinci využita pouze v jejich vlastní prospěch a získání moci, a to především z důvodu lhostejnosti k řešení problémů. Oproti tomu prioritou pravé frakce je pravicová vláda fungující jako zastřešující seskupení na základě obav posunu na levou stranu spektra. Slova v ní odpovídají činům (Dimún a Hamerský, 1999, s. 164-166). V červenci roku 1997 se pak konalo jednání ÚS ODA, kde byla pravá frakce vnímána jako projev vnitřní názorové plurality a vedením ODA byla označena za účelovou frakci (Dimún a Hamerský, 1999, s. 173).

Napjatá atmosféra uvnitř strany se odehrávala současně v době, kdy vláda Václava Klause čelila hospodářské a ekonomické krizi. Nebylo tak jiné možnosti než přijmout dva balíčky úsporných opatření. Následné personální změny ve vládě se dotkly i ODA, jejíž člen Vladimír Dlouhý koncem května 1997 opustil post ministra průmyslu a obchodu. V létě téhož roku byl nahrazen Karlem Kuhnlem. Spory uvnitř ODA pokračovaly a koncem léta měly negativní dopad veřejnost. 27. září 1997 se proto konal první konvent pravé frakce v Hradci Králové, na němž její reprezentanti předali vedení ODA zprávu s představou usmíření se. Poslední, o co stáli bylo stranu rozštěpit. Dále se jednalo i o plnění zásad liberální ekonomiky, mezi které patří dokončení restitucí, urychlení vstupu do NATO nebo reforma daňového systému. Ani tyto snahy nezabránily poklesu preferencí ODA. Na základě těchto událostí byla z 29. na 30. listopad 1997 svolána XIII. Celostátní konference v Brně Michaelem Žantovským, jenž oznámil že svou funkci dává k dispozici. Totožné oznámení pronesl i místopředseda strany Vladimír Dlouhý (Pšeja, 2005, s. 129). Termín konference probíhal současně s odstoupením ministrů za KDU-ČSL z vlády (Dimún a Hamerský, 1999, s. 190-193). Novým předsedou byl dle očekávání zvolen Jiří Skalický, který pro většinu představoval urovnání konfliktů, nicméně i přesto mezi pravou frakcí a odstupujícím předsedou Michaelem Žantovským došlo k rozepři, kterou konference neusměrnila. Místopředsedou se stal Daniel Kroupa, Miroslav Tošer a Karel Kuhn (Pšeja, 2005, s. 129). Tošer byl nevhodným kandidátem pro pravou frakci a zapříčinil v ní tak odchod mnoha stoupenců. Přestřelka se Žantovským byla způsobena odsouzením vzniku a reprezentaci pravé frakce, čímž její členy pobouřil a nastalo tak odstoupení vysokého počtu členů z ODA (Dimún a Hamerský, 1999, s. 190-193).

9.1 Financování ODA aneb začátek konce

V létě roku 1997 se přišlo na skandály v souvislosti s podezřelým financováním ODS, na jehož základě Ivan Pilip a Jan Ruml požadovali rezignaci Václava Klause z funkcí v ODS a ve vládě. Současně koncem listopadu došlo ke zde již zmíněné rezignaci ministrů za KDU-ČSL, kteří byli sledováni ministry ODA, což vedlo k pádu Klausovy vlády (Bureš, 2007, s. 399). V prosinci pak došlo k sestavení nové vlády vedené dosavadním guvernérem České národní banky

Josefa Tošovského, jehož kabinet měl být dočasný do předčasných voleb. Aféra s financováním ODS podnítila pochybnosti i o financování ODA, u které se objevili podezřelí sponzoři. Poté, co Skalický odmítnul sponzory zveřejnit, bylo zahájeno vyšetřování. To okolnosti ještě více zkomplikovalo, když sponzoři financování po jeho zveřejnění popřeli (Pšeja, 2005, s. 130).

Únor 1998 se nesl v duchu rozpadu ODA. Vystoupila Vlasta Parkanová, Karel Kuhn, odešel poslanec Dušan Kulka a Milan Kynčl. Jiří Skalický se vzdal postu předsedy a v neposlední řadě ji opustil jeden z jejích otců zakladatelů, Pavel Bratinka. Opouštění strany pokračovalo i začátkem března, kdy odešel místopředseda Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky Karel Ledvinka, dále poslanec Michael Prokop a Dušan Navrátil (Dimún a Hamerský, 1999, s. 200). Jediný, kdo neztrácel naději byl Daniel Kroupa jakožto nový předseda strany, který se snažil vést politický program moderněji (Dimún a Hamerský, 1999, s. 199). Byl zvolen 5. dubna na XIV. Celostátní konferenci v Kladně, kde získal mandát na jednání k předvolební koalici s ODS a Demokratickou unií (DEU). DEU zatím byla ve fázi zrodu a její program nebyl tak jasně definovaný (Dimún a Hamerský, 1999, s. 206).

9.2 Vítězství transformačních stran

Jednání s ODS a DEU nedopadly úspěšně, proto se ODA přibližně měsíc před červnovými předčasnými parlamentními volbami rozhodla v nich nekandidovat. Šanci na úspěch měla dle preferencí pod hranicí volitelnosti. Proto se namísto toho soustředila na senátní a komunální volby v listopadu (Pšeja, 2005, s. 131). Tříštění hlasů pro pravici by totiž mohlo být rizikem pro ekonomickou a sociální oblast, což strana nechtěla dopustit. Ústřední sněm ODA své členy 16. června 1998 požádal, aby ve volbách hlasovali pro ODS nebo Unii svobody (Dimún a Hamerský, 1999, s. 208). Parlamentní volby proběhly mezi 19. a 20. červnem 1998, přičemž prvně byla vítězem ČSSD s 32,31 %. Na druhé pozici se i za daných okolností umístila ODS s 27,24 % a KSČM se pak probojovala na třetí místo s 11,03%. KDU-ČSL s 9,00% a Unie svobody s 8,60 %, se dostaly do sněmovny. Ačkoli ČSSD zvítězila, ve sněmovně měla převahu pravice (Bureš, 2007, s. 404).

Po neúspěšných pokusech o sestavení vlády, nejprve mezi ODS, KDU-ČSL a US, kteří s ODS do vlády údajně nechtěli, nakonec zvítězila koalice ODS a ČSSD. Ta uzavřela opoziční smlouvu, resp. politickou dohodu jakožto předejití absenci vlády bez ohledu na podmínky, čímž se snažila vyhnout nepříjemné politické situaci, a naopak napomoci stabilizaci České republiky (Trachtová, 2018). Charakter opoziční smlouvy mění zhruba o rok později toleranční patent, čímž vláda z dodržování procedur a pasivní tolerance výměnou za kontrolní funkce v parlamentu přechází do programové roviny. Snahou bylo vytvořit novou politickou situaci a rozhábat politické uspořádání. To ve společnosti budilo nespokojenost, které předcházelo

neschválení státního rozpočtu ze strany KDU-ČSL a ODS, jak vyžadovala ČSSD. Došlo k jednání mezi předsedou ČSSD Milošem Zemanem a místopředsedou KDU-ČSL Cyrilem Svobodou, který schválení rozpočtu navrhoval podpořit pouze v případě, že bude zrušena opoziční smlouva. To nakonec lidoveckým státním výborem nebylo schváleno. Byl tedy podepsán toleranční patent mezi ODS a ČSSD, kterým se sociální demokracie výměnou za přijetí rozpočtu zavázala k plnění přibližně čtyřiceti bodů. ODS tak převzala vládní spoluodpovědnost, a ČSSD přijala neoliberalní koncept deregulací a částečně se tak posunula do středu politického spektra, což v očích veřejnosti vzbudilo nadšenost (Pečinka, © 2016). V souvislosti s mezinárodní politikou se Česká republika těšila více úspěchům. 12. března 1999 se jí podařilo vstoupit do NATO (MZV ČR, nedatováno). Pokračovala také jednání o členství do EU, o které se snažila od roku 1996 podáním své první přihlášky (Zenkner, © 2005-2022).

9.2.1 Čtyřkoalice a senátní volby 1998

Vzhledem k nekandidování ODA a následnému vítězství stran aliance zaznamenala konec její činnosti v parlamentní scéně. V rámci senátních voleb se 12. září v Jihlavě konala XV. Celostátní konference ODA, na níž probíhalo schvalování kandidátů do Senátu a debata o vytvoření koalice. Řešila se také nabídka ODS ohledně sloučení s ODA, a to téměř stejným stylem jako s KDS (Dimún a Hamerský, 1999, s. 211). Myšlenka o vzniku koalice se objevovala už před parlamentními volbami, protože si ODA byla vědoma, že bez jiných pravicových stran za svými zády se velkému úspěchu těšit nebude. Zástupci stran ODA, KDU-ČSL, US a DEU tak vytvořili Čtyřkoalici a v senátních volbách sklidila úspěch hned se 14 kandidáty čtyřkoalice. Čtyři z nich byli představitelé ODA a předseda strany Daniel Kroupa byl zvolen senátorem (Pšeja, 2005, s. 131). Na XVI. Celostátní konferenci v říjnu 1999 v Mostě byl pak předsedou zvolen opět Daniel Kroupa (Dimún a Hamerský, 1999, s. 227). Oproti tomu v komunálních volbách čtyřkoalice ODA moc neuspěla, protože kandidátům se nepodařilo prosadit. Tam, kde své funkce už měla, tedy v zastupitelstvech větších měst, jako je například Ostrava, ztratila a získala pouze jednoho primátora. Uskupení procházelo organizačními změnami, přičemž nejvýznamnější bylo schválení Konvergence o budoucnosti Ústředním sněmem ODA. Zde bylo společným cílem spolupodílení se na formování politického prostředí s vizí, že se stane třetí silou vůči opozičním stranám, ČSSD a ODS (Pšeja, 2005, s. 131). „Zpečetěním“ tohoto cíle bylo uzavření Svatováclavské čtyřkoaliční dohody 28. září 1999, která kritizovala současný stav v zemi a společným podpisem se tak přislíbila společným krokům v budoucnu (Pšeja, 2005, s. 226-227). Čtyřkoalici se skutečně podařilo stát se natolik silným politickým aktérem, že v příštích parlamentních volbách měla šanci na vítězství. Důkazem mohou být první krajské listopadové volby, ve kterých se prosadila jako druhá nejmnocnější strana. Ve volbách do Senátu obsadil post senátora Josef Jařab, kandidát ODA.

Problém nastal během roku 2001, kdy moc čtyřkoalice na základě dominantní opozice upadávala (Pšeja, 2005, s. 1545). Byla vytvořena čtyřkoaliční stínová vláda a předseda, kterým byl zvolen Cyril Svoboda, co nevidět rezignoval a post obsadil Karel Kuhn. Nově formovaná stínová vláda pak 28. ledna 2001 podepsala dohodu, která měla zajistit reformu sociálního a penzijního systému snižující podíl mandatorních výdajů na veřejných rozpočtech a měla podporovat vzdělávací systém (ČTK, 2001). Důvody rozpadu čtyřkoalice nastartovaly spory mezi jednotlivými stranami. Na základě narůstajících úroků z dluhu byl na ODA vyvíjen tlak a vnitřní rozepře ji poznamenaly jak z ideového, tak politického hlediska. Toto téma bylo diskutovaným především v souvislosti s evropskými strukturami na XVII. Celostátní konferenci ODA v září 2000. Kroupa navrhoval připojit se ke konzervativním subjektům, zatímco Žantovský byl více proliberální (ODA, 2000). V roce 2001 na XVIII. Celostátní konferenci ODA na přelomu 16. a 17. června odstoupil předseda Daniel Kroupa a byl nahrazen Michaelem Žantovským. Definitivní odklon od konzervatismu k liberalismu se odrazil zejména v evropských strukturách. Kontakt, který od 90. let ODA udržovala s frakcí Evropské lidové strany – strany Evropských demokratů (EPP-ED) v Evropském parlamentu byl v roce 2001 přerušen vysokými finančními nároky vůči EPP-ED (Pšeja, 2005, s. 1545). V každém případě byla ODA na základě odlišných idejí odstrčena od KDU-ČSL a US. Při sloučení US a DEU a následného vytvoření dvojkoalice s KDU-ČSL byla ODA ze hry pryč (Hamerský, 2007). 1.2.2002 se ODA rozhodla čtyřkoalici nadobro opustit, což pro koalici znamenalo definitivní krach (Pšeja, 2005, s. 1550).

9.2.2 Parlamentní volby 2002

Volby do Parlamentu probíhaly od 14. do 15. června 2002, přičemž nejvíce hlasů získala ČSSD, která se se ziskem 30,20 % stala vítězem. Následovala ji ODS s 24,% ziskem. Na třetím místě skončila KSČM, která získala 18,51 %. Dvojkoalice KDU-ČSL a US-DEU se se svým ziskem 14,27 % taktéž dostala do Poslanecké sněmovny. Došlo ke vzniku nové vládní koalice, kterou tvořila ČSSD společně s KDU-ČSL a US-DEU (ČSÚ, 2023). ODA v těchto volbách působila jako samostatná jednotka, nicméně v nich získala pouhých 0,50% (Pšeja, 2005, s. 1552).

Dramatický povolební vývoj

Situace na politické scéně ale nebyla růžová ani pro vítězné strany. Vzhledem k roztržiténosti vládní koalice dopadly podobně i volby nového prezidenta v roce 2003. Současná vláda měla v obou parlamentních komorách většinu, ale protože budila v očích veřejnosti zmatek, stal se prezidentem opoziční kandidát Václav Klaus. Vláda tak byla krůček od krize, kterou v roce 2004 definitivně podtrhla porážka ČSSD ve volbách do Evropského parlamentu, z níž byl obviněn premiér Vladimír Špidla. Ten se vzdal všech svých funkcí a opustil jak vládu, tak politickou stranu. Na postu premiéra ho nahradil Stanislav Gross se sestavením vlády na stejném základě jako minule,

a to i se zastoupením stejné koalice. Netrvalo dlouho a vypukla další krizová situace, a sice kauza ohledně podezřelého financování bytu Grosse. V březnu 2005 byla podána demise třemi ministry za lidovce. Dalším premiérem se stal Jiří Paroubek, jehož vláda v květnu získala důvěru a byla založena opět na stejném základě (Bureš, 2012, s. 413-416). V meziobdobí 1.5.2004 se stala Česká republika konečně členem EU. V roce 2006 se konaly volby do Poslanecké sněmovny, v níž zvítězila ODS se ziskem 35,38 %. ČSSD se se 33,32% umístila těsně za ní. KSČM, KDU-ČSL a Strana zelených se staly dalšími stranami v parlamentu. Prvně v politické historii nebyla vyslovena důvěra, a to Mirku Topolánkovi a jeho menšinové vládě (Bureš, 2007, s. 421).

9.3 Zánik ODA

Dalo by se říci, že ODA nebyla politicky relevantní už před parlamentními volbami, a jejího konce si byli vědomi i její reprezentanti. V tomto okamžiku nastala její pětiletá politická nečinnost, která směřovala k úplnému zániku (Pšejka, 2005, s. 1552). V březnu 2002 se v Brně konala XIX. Celostátní konference, kde se probíral volební program do příštích parlamentních voleb a diskutovalo se o Benešovo dekretěch, jenž byly v tu dobu řešeným tématem (ODA, 2002). Po komunálních volbách v prosinci 2002 se objevil záblesk naděje, když se ODA chtěla sloučit s Evropskými demokraty (bývalá strana pražského primátora Jana Kasla). Sloučení bohužel nebylo na XX. Celostátní konferenci 7. prosince 2002 schváleno. Na této konferenci nastaly změny ve vedení, kdy se posledním předsedou v historii stala biochemička Jiřina Nováková. Počátkem roku 2003 stranu opustil další představitel, a to její zakladatel, senátor Daniel Kroupa (Pšejka, 2005, s. 1552). Koncem roku 2003 se na XXI. Celostátní konferenci probíraly volby do Evropského parlamentu, které v roce 2004 byly pokusem o návrat ODA na politickou scénu. I přes vytvoření koalice ODA s US-DEU, LIRA (Liberálové) a Cestou změny pod pojmenováním Unie liberálních demokratů v Evropském parlamentu neuspěla. Koncem roku 2004 se konala ještě XXII. Celostátní konference ODA, kde proběhlo schválení nových stanov a změna vedení Ústředního sněmu, do něhož přibyli reprezentanti politické rady a krajských organizací ODA. V tomtéž roce strana získala poslední místo v parlamentu, a to na základě senátorského mandátu člena ODA Karla Schwarzenberga, který byl senátorem od podzimu 2004 (ODA, 2004). Od roku 2005 do roku 2007 se ještě konaly tři celostátní konference ODA. V únoru 2005 se jednalo o spolupráci s dalšími pravicovými stranami, a pro parlamentní volby byla domluvena koalice se Sdružením nezávislých kandidátů, US-DEU a ED. 16. prosince 2006 došla ODA na konferenci k názoru, že sjednocení s pravicovými stranami je nereálné a že česká politika trpí absencí silné liberální strany. Zřídila proto komisi, která pracovala na koncepci potencionálního programu této budoucí strany (ODA, 2006). Členská základna ODA do tohoto období klesla na pouhých 300 členů, přičemž až do konce setrval například Jan Kalvoda. Třetí, poslední konference, se konala 3. prosince 2007 v Praze. Na té bylo k 31. prosinci téhož roku definitivně rozhodnuto

o rozpuštění ODA (Česká televize, 2007). Nevyřízeným zůstal dluh přes 50 milionů korun, což následně vyřešila nadace, která doposud s ODA táhla za jeden provaz. Nicméně dluh nikdy kompletně splacen nebyl, protože se se zánikem posledního místa ODA v parlamentu (Karla Schwarzenberga) anuloval. V současné době se většina dokumentů ODA nachází v Ústavu soudobých dějin AV ČR, i přesto, že v březnu 2009 bylo Národnímu archivu České republiky předáno 4,5 metru archivů ODA (Štětka, 2009).

9.3.1 Závěrem: očima otce zakladatele

„Naším problémem, jakožto problémem intelektuálů, kteří vstupovali do politiky, byl přehled o všech těch vydiskutovaných věcech. Měli jsme sice spoustu rozdílných názorů a sporů, ale v těchto věcech jsme byli za jedno. V momentě, kdy se takto utvrzujete ve svých názorech, tak máte v podvědomí sklon se domnívat, že jsou to věci natolik samozřejmé, že to nemusíte druhým lidem vykládat. Pokud se tohoto nezbavíte, tak jste v politice nesrozumitelní. To byl problém Občanské demokratické aliance potom v praxi, protože jsme vykládali věci, které pro nás byly samozřejmé, ale lidi tomu nerozuměli. Jednak to bylo čerstvé a jednak jsme dělali prezentační chybu. Soustředili jsme se na jednotlivé stromy, ale celek nám unikal.“

„I přesto se nám z těch programů podařilo prosadit neuvěřitelně mnoho. Ve srovnání s tím, když dneska jde někdo do politiky, tak prosadí jenom nějaké promile. My jsme díky té bezradnosti, která tehdy panovala, mohli to vakuum vyplnit našimi idejemi (do té míry, že se staly široce přijímanými i našimi odpůrci). Sociální demokraté realizovali ku příkladu projekt ODA na reformu vnitřního uspořádání státu. Tehdy jsme tomu říkali vyšší územně samosprávné celky. Ty jsme vypracovali až do podoby návrhu zákona a sociální demokraté to převzali a uskutečnili“

Na druhou stranu, ďábel se skrývá v detailu. Někdy když určitou věc realizujete, a nedořešíte ty další otázky, může se to obrátit v pravý opak. Ne všechny důsledky těchto změn jsme dokázali předvídat. Pozornost ODA se soustřeďovala především na ekonomickou transformaci, což přispělo k její zkáze, která přestože měla lepší tým ekonomů než například ODS, tak zkrátka vypadala vůči ODS jako mladší bratr a ostatní témata tím byla potlačena. Témata, ve kterých my jsme mohli být úspěšnější. Důsledkem bylo, že ODA zůstávala stranou s malou podporou veřejnosti, která při každých dalších volbách balancovala kolem těch 5% a všichni z toho měli nervy.“

„Dodnes ale hluboce lituji pár historických okamžiků, které jsem svou přílišnou zdrženlivostí a falešnou plachostí promeškal. V parlamentu jsem zorganizoval Meziparlamentní klub demokratické pravice, což byla největší politická síla, která zde vznikla. Z ní se zrodila ODS. Ta nás dokonce i s názvem Občanská demokratická překryla. Ale to mě nebolelo, nepotřeboval být

vnímám jako tvůrce nějaké myšlenky. Měl jsem naprostou satisfakci, když se mi tu myšlenku podařilo prosadit, já jsem toto nebral jako zradu. Bolely mě takové kroky, kdy ten Meziparlamentní klub demokratické pravice před odjezdem na prázdniny, když končilo zasedání Federálního shromáždění, řešil založení politické strany. A jejím jádrem mohla být ODA. Já jsem se tehdy nechal umluvit, abychom to odložili. Kdybychom to bývali spustili v tento okamžik, vznikla silná středopravicová strana a žádná ODS by pak nevznikala. ODA by měla jak velkou členskou základnu, tak velký ohlas veřejnosti. Po návratu před komunálními volbami jsem ještě v tu chvíli promrhal další okamžik. Odmítnul jsem kandidovat na předsedu Občanského fóra. Kdybych to neodmítnul, tak jsem to asi vyhrál. Na druhou stranu jsem měl osobní důvod. Za předsedu navrhl Václav Havel mého přítele Martina Palouše a já jsem nechtěl jít ani proti jednomu z nich. Navíc v momentě, kdy bych se stal předsedou Občanského fóra, musel bych asi vystoupit z ODA. Možná to tak mělo být.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

9.4 Funkce politických stran v 90. letech vs. dnes

Začátky politického stranictví se nachází v počátcích 19. století, kdy byla jedním z produktů v roce 1848 konzervativní Národní strana. Ta dlouhou dobu ovládla české politické prostředí. Od 70. let k ní pak přibyla liberální Národní strana svobodomyšlná a Sociální demokracie, která ale další dobu nemohla pomýšlet na politickou činnost. Zlom nastal v 90. letech, kdy se vznikem Národně sociální strany, křesťanskodemokratických stran, lidovci a agrární stranou politické centrum rozšířilo. Všechny strany byly ideové a v určitém modelu přežívají delší dobu (do konce 30. let). I přes některé restrukturalizace spektrum zůstává zachováno. V tomto případě se pak strany nazývají tradičními, patřící do ideologického tradičního proudu. Tradiční jsou z hlediska institucionální podoby a organizace nebo na základě voličů. Dnes je to něco, co v sobě kombinuje vývoj předchozího půl druhého století, zejména toho, co se vyvinulo po roce 1990. Zde je potřeba brát v potaz, že je to do značné míry jakási degenerovaná podoba politického stranictví a ne něco, co by mělo blízko k ideálu. Politické stranictví je fenomén spojen s fungováním nějakého pluralitního politického uspořádání. To ale není vždy pravidlem, protože dějinná praxe nabídla model 20.století, ve kterém se jedna strana prohlašovala jako univerzální reprezentant všeho. Tradiční strany mohou vyjadřovat ideální tradici, ale i anti tradici. Od 19. století patřilo k identitě občana být politicky angažován a příslušníkem nějaké politické strany. S nástupem 20. století a za první republiky převládaly masové strany, kterých sice bylo mnoho a byl k nim odpor, ale zároveň byly žitou identitou určitého člověka. Byť velké množství politických stran bylo terčem kritiky, převládala zde občanská potřeba se v nich angažovat. V rámci disentu se snažila prosazovat požadavky lidských práv Občanská demokratická iniciativa. Společným prohlášením s Chartou 77 se tento princip snažila v rámci disentu prosazovat jako určité samostatné uskupení. V roce 1989

bylo pak existujícím disidentským skupinám, které měly více nebo méně politické zaměření (Hnutí za občanskou svobodu, Obroda, Demokratická iniciativa) navrženo, aby se z nich na úkor sypaní režimu vytvořily zárodky politických stran.

Současné politické strany trpí částečnou krizí, ve které spočívá celý koncept moderní politiky, resp. jejího legitimování skrze politické strany. Česká republika má slabší politické strany, což bylo donedávna vnímáno například na úkor Německa a jeho statisícovým počtům členů jako výjimka i navzdory tomu, že pokles lze vidět všude. U nás je to ovlivněno především historií naší země. Na základě komunistického režimu pluralitní systém nějakou dobu stagnoval, protože zde dominovala pouze jedna normalizační univerzální strana (Česká televize, nedatováno). Oproti první republice strany dnes nereprezentují jasně vymezené sociální skupiny, jejichž představitelé a voliči si nebudují jakousi identitu a nezůstávají jim věrní. Strany totiž už své voliče nezaujímají širokou škálou služeb, načež pak členská základna slábne (Perottino, 2021, s. 41). Obecně vzato, pakliže by strana zůstávala své ideologii věrná, v systému se neudrží, což lze vidět na případu ODA, která v porovnání s ODS svou původní identitu nezhodila i přesto, že si to doba vyžadovala.

Krizí trpí i model tradiční zastupitelské demokracie. Politické strany přestaly plnit některé funkce, které se od nich očekávají a které v minulosti plnit mohly. I přesto jsou ale potřebné, protože v případě jejich absence by zanikly i pluralitní demokratické systémy. Jinými slovy, nějaká instituce prosazující zájmy a hodnoty existovat musí, protože jinak by neexistovala demokracie. Břemenem minulosti je i neustálý tlak na progresivní aktivistickou politiku ve smyslu, že by se do ní mělo přicházet se změnami a lidé by se měli přizpůsobovat nastolování nových agend. Částečně si za tuto situaci strany mohou samy, protože většina voličů vyloženě politikou nežije, což aktivistická část moderních společností vnímá jako problém. Je to dost možná následek toho, že politické segmenty elit selhaly v tom, že nevysvětlovaly, proč přichází stále nová agenda a politiku mírně přetížily. Proto se na základě určitého přetížení lidí od politiky odtahují. Věří, že stát funguje i bez participace. Zatímco se ale zaměřují například na rodinu a práci, nedochází jim, že tyto zájmy mohou být jednoho dne diskutovaným politickým tématem. Otázkou je, zda má smysl tradiční stranickou strukturu obnovovat či posilovat. Je možné, že je to pouze forma navazování společenské politické komunikace a sdružování, která vznikla v 19. století, přežívala, a dnes už není vyhovující, protože priority se posunuly jinam. Nastala doba určité komunikační revoluce, kdy se na základě sociálních sítí ztrácí důvěra v tradiční instituce. Navíc je v dnešní době těžké dávat prostor rozmanitosti názorů a následně z nich vybrat ty podstatné, protože ať se jedná o tradiční média nebo akademickou sféru, strany již nejsou institucemi, které jsou vnímány jako ten jediný model (Česká televize, nedatováno).

10 Závěr

Vymezení významných ideologií, jimiž je konzervatismus a liberalismus, bylo pro pochopení ideologického zaměření Občanské demokratické aliance stěžejní. Komunistický režim, z politickoideologického hlediska podkategorie socialismu, jehož jednačtyřicetiletá existence český národ výrazně poznamenala, musela být v očích nově formujících se demokratických pravicových stran svržena. Mým cílem nebyla pouze charakteristika konzervativního myšlení jako takového, ale jeho aplikace na české politické prostředí v praxi a odhalení jeho vlivu na formující se pravici, v mém případě na Občanskou demokratickou alianci, která mu byla téměř po celou dobu v kombinaci s liberálními prvky oddána. Odpověď na mé výzkumné otázky proto zní:

Jak se formovala konzervativní ideologie v evropském a českém prostředí a co bylo hlavním cílem?

Klasický konzervatismus se začal formovat snahou ochránit tradiční hodnoty vůči změnám spojených s Francouzskou revolucí. Vyvíjel se v podstatě současně s reformami a rozmachem industrializace, což bylo v rozporu s konzervatismem jakožto obhájcem tradice společenského uspořádání. Obecným problémem je, že konzervatismus je obtížné teoreticky popisovat, protože v podstatě nebyl pevně stanoven princip, který by prosazoval jednoznačný návod, jak společnost správně uspořádat. Jeho smyslem je raději obhájit tradiční model než vytvářet nový, a to i za cenu, že by byl chybný. Ač by se z tohoto tvrzení mohlo zdát, že konzervatismus přijme veškeré myšlenky minulosti, je tomu v podstatě přesně naopak. Tradice musí být přínosem a teprve když není, je změna přípustná. I ta ale musí být důkladně propracována a předem promyšlena, aby naopak neuškodila. Hnacím motorem na prosazování myšlenek je vždy určitá země a její historie. Každopádně v jakékoli oblasti je základním principem ochrana práv.

Nejlípším způsobem, jak se k jádru konzervatismu dostat, je skrz specifická politická východiska, protože stejně jako ostatní ideologie se rozštěpil na několik proudů a na základě přizpůsobování se různým kulturám nabýval mnoha podob. V tomto případě se pak stává naopak pružnou a vytrvalou ideologií, protože nelpí na zastaralých představách. V souvislosti s českým konzervatismem byla primárním cílem definitivní porážka komunismu a s ní nastolení přirozených poměrů. Co měl ale konzervativce v prostředí a společnosti rozervané totalitním režimem prosazovat, ba dokonce konzervovat? Bylo třeba se připravit i na neobvyklá řešení, čemuž napomáhaly filosofické semináře, z jejichž pravidelnosti se později formovala skupina intelektuálů, tedy disidentů, mezi nimiž byl i zárodek ODA. Ta se na základě vytváření kontaktů se západními konzervativními představiteli inspirovala právě v konzervatismu, nikoli v tom klasickém, který byl v mnoha směrech na dobový kontext neaplikovatelný,

ale v Nové pravici neboli neokonzervatismu, jenž podporuje respekt, povinnost, kázeň a k neoliberalismu, přiklánějícího se na rozdíl od klasického konzervatismu k liberálním idejím, jako je svoboda, právo, individualita jednotlivce.

Jaké byly parametry etablování ODA v systému, které vysvětlují, proč se v něm neudržela?

„Když se začalo hovořit o demokracii, lidé si představovali, že komunismus v nějaké podobě je jediná cesta a přáli si demokracii v rámci toho socialismu. Společnost byla natolik formována komunismem, že nebyla schopna přijmout, a dokonce ani pochopit princip fungování liberální demokracie.“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Právě na ní měla ODA jakožto jeden z hlavních aktérů ve formování politických dějin zásluhu. Její jádro bylo tvořeno intelektuály figurujícími již ve sdruženích Hnutí za občanskou svobodu a Občanském fóru. Už tam bylo snahou vést občany proti komunistickému režimu a skutečně prosadit reálné hodnoty prostřednictvím neokonzervativního směru jakožto nástroje v boji proti starému režimu a nastolení nového. Když byla strana rozšířena o ekonomy, přidaly se zároveň prvky neoliberalismu. Filozofické základy politického myšlení neměly vycházet z materialismu, který hlásal marxismus a jiné navazující směry, ale ze základu evropských konzervativních tradic v kombinaci s liberálními principy, především se soukromým vlastnictvím a podnikáním, které ODA chápala jako tvůrčí ekonomickou činnost, podmíněnou vzděláním a fantazií kultivovanou kulturou.

Program strany byl zaměřen na několik oblastí, přičemž ve většině z nich na politické scéně sklidila úspěch. Mezi ně patří například prosazování konceptu funkční federace, v níž navrhovala ústavní změny a zaujala protislovenský postoj v souvislosti se zachováním dosavadní federální ústavy. Tím dokázala svůj postoj vyhraněný vůči komunismu. Po volbách 1990 se ODA zařadila mezi pravicové průkopníky, když iniciovala vznik Meziparlamentního klubu demokratické pravice. Snažila se o dokončení sametové revoluce diskontinuitou s komunismem prostřednictvím historického zákona, a i přes veškerou kritiku strhla většinu poslanců a určitých změn docílila. Dalším úspěchem jsou kraje, na nichž si společně s decentralizací trvala po celou dobu svého působení. Přišla v podstatě s uspořádáním, které dodnes funguje. Bohužel na úkor krajských voleb, které probíhaly během upadání ODA, je obrovský kus její práce opomínán. V souvislosti s ekonomickou transformací a tržním hospodářstvím to byla privatizace, která sklidila snad největší úspěch, když byl prosazen restituční zákon a odstartována malá privatizace. Kladným výsledkům se nějakou dobu těšila i v Senátu.

ODA si jakožto kádrová strana oproti svým rivalům, jako byla ODS, nezakládala na masivní členské základně, resp. marketingu, jak bychom to mohli nazvat dnes a věřila spíše v racionalitu voličů. Bývá označována jako klub elit, protože svou popularitu stavěla na výjimečných osobnostech. To byla jedna z jejích předností, která ale zároveň napomohla jejímu zániku. Skandály osobností,

jako bylo neoprávněné užívání titulu předsedy strany Jana Kalvody její reputaci pošpinily. Slabinou byly také vysoké dluhy, které ji výrazně oslabovaly. ODA na základě nedostatku finančních prostředků nebyla schopna dluh splácet. Tyto události bohužel napomohly i vnitřním sporům a následnému rozštěpení na dvě frakce. „*Obrovské výhody měly bývalé strany národní fronty, jako byly KDU-ČSL nebo strana socialistická, které měly nejenom baráky, ale i peníze, a především obrovské členské základny. Nemusely budovat žádné struktury, všechno měly. ODA začínala od úplné nuly.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022).

Myslím, že Občanskou demokratickou alianci není od věci si připomínat, protože ač jako vládní strana neutkvěla v paměti každému, na české politické scéně je její odkaz živý dodnes, což připomíná už jen samotná orientace současné vládní koalice SPOLU. „*Troufám si říci, že TOP 09 by se dala považovat za současného následovníka ODA.*“ (osobní rozhovor s Danielem Kroupou v Praze, 2022). Oproti jiným stranám vynikala svou neústupností, která sice situaci mnohdy zkomplikovala, ale na druhou stranu její role v parlamentu jakožto té menší, ale silové strany pomáhala prosazovat programové cíle. Stopy na politické scéně dodnes zanechávají důležité osobnosti, jako je Daniel Kroupa, Tomáš Ježek, Karel Schwarzenberg nebo Jan Kalvoda. Ty jsou zároveň důkazem, který z ODA utvářel charakter elitního klubu a dodával ji na charismatu. Nicméně z obecného hlediska je právě i to slabinou kádrových stran, protože ztráta jednoho z figurujících členů může mít dopad na celkovou existenci strany, což byl případ ODA.

Seznam literatury:

Knižní prameny

BEYME, Klaus Von, 1985. *Political Parties in Western Democracies*. 1. vyd. UK: Palgrave Macmillan. 444 s, ISBN 978-0566005701.

BLAŽEK, Petr, 2005. *Typologie opozice a odporu proti komunistickému režimu*. 1. vyd. Praha: Dokořán. 356 s, ISBN 80-7363-007-9.

Budování státu: přehledy čs. politiky, 1990-1996. Brno: Mezinárodní politologický ústav PF MU.

BUREŠ, Jan, 2012. *Česká demokracie po roce 1989: institucionální základy českého politického systému*. 1. vyd. Praha: Grada. 526 s, ISBN 9788024742830.

BUREŠ, Jan, 2007. *Občanské fórum*. Plzeň: Aleš Čeněk. 303 s, ISBN 978-80-7380-087-1.

BURKE, Edmund, 1997. *Úvahy o revoluci ve Francii*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 280 s, ISBN 80-85959-23-2.

CABADA, Ladislav a KUBÁT, Michal, 2007. *Úvod do studia politické vědy*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk. 455 s, ISBN 978-80-7380-076-5.

COHEN, Gerald Allan, 2009. *Why Not Socialism?* Princeton: Princeton University Press. 96 s, ISBN 978-0691143613.

DIMUN, Petr a HAMERSKÝ, Milan, 1999. *10 let na straně svobody: kronika ODA z let 1989-1999*. 1. vyd. Brno: Bachant. 429 s, ISBN 8090263143.

FIALA, Petr; FORAL, Jiří; KONEČNÝ, Karel; MAREK, Pavel; PEHR, Michal et al., 2008. *Český politický katolicismus 1848-2005*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 535 s, ISBN 9788073251550.

FIALA, Petr; HOLZER, Jan; MAREŠ, Miroslav; PŠEJA, Pavel, 1999. *Komunismus v České republice*. 1. vyd. Brno: MU. 315 s, ISBN 80-210-2249-3.

FIALA, Petr a MIKŠ, František, 2000. *Česká konzervativní a liberální politika*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 439 s, ISBN 80-85959-73-9.

GJURIČOVÁ, Adéla; KOPEČEK, Michal; ROUBAL, Petr; SUK, Jiří; ZAHRADNÍČEK, Tomáš, 2011. *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. 1. vyd. Praha: Knihovna Václava Havla. Edice Knihovny Václava Havla, sv. 4. 416 s, ISBN 978-80-87490-03-7.

HAVEL, Václav, 1990. *Moc bezmocných*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 64 s, ISBN 80-7106-005-4.

HANÁK, David, 2007. *České konzervativní myšlení (1789-1989)*. 1. vyd. Brno: Studio Arx. 315 s, ISBN 978-80-86665-03-0.

HEYWOOD, Andrew, 2005. *Politické ideologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia. 339 s, ISBN 80-86861-71-6.

HEYWOOD, Andrew, 2004. *Politologie*. 1. vyd. Praha: Eurolex Bohemia. 482 s, ISBN 80-86432-95-5

HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír, 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. 1. vyd. Brno: MPÚ, 228 s, ISBN 80-210-3449-1.

- HLOUŠEK, Vít a KOPEČEK, Lubomír, 2010. *Politické strany: Původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, 320 s, ISBN 978-80-247-3192-6.
- HLUŠIČKOVÁ, Růžena a CÍSAŘOVSKÁ, Blanka, 1994. *Hnutí za občanskou svobodu 1988-1989*. Praha: Maxdorf. Edice Historia Nova, sv. 4. 281 s, ISBN 80-85800-15-2.
- HONAJZER, Jiří, 1996. *Občanské fórum: Vznik, vývoj a rozpad*. 1. vyd. Praha: Orbis. 107 s, ISBN 80-235-0076-7.
- KOPEČEK, Lubomír, 2010. *Éra nevinnosti: česká politika 1989-1997*. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal. 377 s, ISBN 978-80-87029-98-5.
- KROUPA, Daniel, 1996. *Svoboda a řád (sváteční rozhovory)*. Praha: Éós. 134 s, ISBN 80-901-4334-2.
- KUNC, Jiří, 2000. *Stranické systémy v re/konstrukci*. 1. vyd. Praha: SLON. 262 s, ISBN 80-85850-79-6.
- MĚCHÝŘ, Jan, 1999. *Velký převrat, či snad, Revoluce sametová?* 1. vyd. Praha: Progetto. 359 s, ISBN 80-86366-00-6.
- MILLER, David; COLEMANOVÁ, Janet; CONNOLLY, William; RYAN, Alan, 2003. *Blackwellova encyklopedie politického myšlení*. 2. dopl. vyd. Praha: Barrister & Principal. 560 s, ISBN 80-85947-56-0.
- MONTERO, José; GUNTHER, Richard, 2002. *Introduction: Reviewing and Reassessing Parties*. In: GUNTHER, Richard; LINZ, Juan. *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press. s. 1 – 35
- NOVÁK, Miroslav et al., 2011. *Úvod do studia politiky*. 1. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON). 783 s, ISBN 978-80-7419-052-0.
- OTÁHAL, Milan, 1994. *Opozice, moc, společnost 1969-1989*. Praha: Maxdorf. 123 s, ISBN 80-85800-12-8.
- OTÁHAL, Milan, 2011. *Opoziční proudy v české společnosti 1969-1989*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR. 649 s, ISBN 978-80-7285-137-9.
- OTÁHAL, Milan. *Programová orientace disentu 1969-1989*. In: BLAŽEK, Petr, 2005. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. 1. vyd. Praha: Dokořán. 356 s, ISBN 80-7363-007-9.
- PAŽOUT, Jaroslav. *Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných*. In: BLAŽEK, Petr, 2005. *Opozice a odpor proti komunistickému režimu v Československu 1968-1989*. 1. vyd. Praha: Dokořán. 356 s, ISBN 80-7363-007-9.
- PEKAŘ, Josef, 1897. *Spor o individualismus a kolektivismus v dějepisectví*. Roč. III, ČČH
- PŠEJA, Pavel: *Občanské fórum*. In: MALÍŘ, Jiří a MAREK, Pavel, 2005. *Politické strany, Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1938-2004 II. Díl*. 1.vyd. Brno: Doplněk. s. 1030-1826, ISBN 80-7239-179-8.
- PŠEJA, Pavel, 2005. *Stranický systém České republiky: politické strany a jejich vývoj 1989-1998*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. Srovnávací politologie, sv. 1. 203 s, ISBN 8073250691.

SARTORI, Giovanni, 2005. *Strany a stranické systémy*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury. 468 s, ISBN 80-7325-062-4.

SUK, Jiří, 2003. *Labyrintem revoluce: aktéři, zápletky a křížovatky jedné politické krize*. 2. dopl. vyd. Praha: Prostor. 508 s, ISBN 80-7260-099-0.

ŠVEHLA, Antonín, 1925. *Tři úvahy o agrarismu*. Praha: MAB

VAVÁK, František Jan, 1796. *Tma ve dne jako v noci...* 2. dopl. vyd. Praha: Jan Herrl. 99 s.

Elektronické zdroje:

ABCZECH, © 2016-2020. *Národní strana (staročeski)*. Online. Dostupné z: <https://www.abczech.cz/Narodni-strana-staroceski-P7034125.html>. [cit. 2023-06-09].

ARMENTEROS, Carolina, 2011. *The French Idea of History: Joseph de Maistre and His Heirs, 1794-1854*. Online. Oxford Academic. Dostupné z: [The French Idea of History: Joseph de Maistre and His Heirs, 1794-1854 | Cornell Scholarship Online | Oxford Academic \(oup.com\)](https://www.oup.com/academic/view/9780199330800). [cit. 2023-08-02].

ARNOLD, Samuel, nedatováno. *Socialism*. Online. Internet Encyclopedia of Philosophy. Dostupné z: [Socialism | Internet Encyclopedia of Philosophy \(utm.edu\)](https://www.utm.edu/encyclopedia/socialism) [cit. 2023-05-20].

BATTĚK, Rudolf; BRATINKA, Pavel; NAUMAN, Pavel; PALOUŠ, Martin; ŠIMEČKA, Milan et al., 1989. *Alternativa. Revue pro nezávislou politiku Hnutí za občanskou svobodu 1989/2*. Online. Knihovna Václava Havla. Dostupné z: <https://archive.vaclavhavel-library.org/Archive/Detail/56089>. [cit. 2023-10-04].

BEDNÁŘ, Vojtěch, 2017. *Kuponovka měla jen jednu chybu, říkal v rozhovoru jeden z jejích otců Ježek*. Online. LIDOVKY.cz. Dostupné z: [Kuponovka měla jen jednu chybu, říkal v rozhovoru jeden z jejích otců Ježek | Byznys | Lidovky.cz](https://www.lidovky.cz/kuponovka-mela-jen-jednu-chybu-rikal-v-rozhovoru-jeden-z-jejich-otcu-jezek). [cit. 2023-10-17].

BRITANNICA, nedatováno. *Intellectual roots of conservatism*. Online. Encyclopædia Britannica. Dostupné z: [Conservatism - Ideology, Politics, Principles | Britannica](https://www.britannica.com/topic/conservatism). [cit. 2023-08-02].

Český statistický úřad, 2023. *Celkové výsledky hlasování 2002*. Online. Volby.cz: ČSÚ. Dostupné z: <http://www.volby.cz/pls/ps2002/ps2?xjazyk=CZ>. [cit. 2023-11-10].

ČTK, 2001. *Dohoda stran čtyřkoalice ze dne 28. ledna 2001*. Online. iDNES.CZ. Dostupné z: [Dohoda stran čtyřkoalice ze dne 28. ledna 2001 - iDNES.cz](https://www.idnes.cz/Dohoda-stran-ctyřkoalice-ze-dne-28-ledna-2001). [cit. 2023-11-02].

DAGGER, Richard a BALL, Terence, 1999. *Socialism*. Online. Encyclopædia Britannica. Aktualizováno 26.12.2023. Dostupné z: <https://www.britannica.com/money/topic/socialism>. [cit. 2023-06-15].

DOSTÁLOVÁ, Eva; DUNDEK, Petr; KOLÁŘ, Petr; ŠTEIGEROVÁ, Soňa; HAVRÁNKOVÁ, Kateřina, 2017. *Přehled členů vlád*. Online. Poslanecká sněmovna PČR. Dostupné z: www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=53043. [cit. 2023-10-20].

DUQUETTE, David, nedatováno. *Hegel: Social and Political Thought*. Online. Internet Encyclopedia of Philosophy. Dostupné z: [Hegel: Social and Political Thought | Internet Encyclopedia of Philosophy \(utm.edu\)](https://www.utm.edu/encyclopedia/hegel). [cit. 2023-08-05].

GABRIEL, Brian, 2017. *What Are Socialist Values?* Online. Classroom. Dostupné z: <https://classroom.synonym.com/what-are-socialist-values-12083768.html>. [cit. 2023-05-20].

GEORGE, Robert, 2020. *Roger Scruton Was a Conservative. But What Kind?* Online. The New York Times. Dostupné z: [Opinion | Roger Scruton Was a Conservative. But What Kind? - The New York Times \(nytimes.com\)](https://www.nytimes.com). [cit. 2023-08-05].

HAMERSKÝ, Milan, 2007. *POLITIKA: Konec případu US-DEU*. Online. Neviditelný pes. Dostupné z: [POLITIKA: Konec případu US-DEU - Neviditelný pes \(lidovky.cz\)](https://www.neviditelnypes.cz). [cit. 2023-11-02].

CHAMBERLAIN, Tyler. *Conservatism: Slow change please!* In: VÉZINA, Valérie; ABIEW, Francis; ANAQUOD, Jennifer; DUFOUR, G, Frédéric; KAYA, Serdar et al., 2021. *Political Ideologies and Worldviews: An Introduction*. Online. Kwantlen Polytecnic University. s. 57-70. Dostupné z: [Political Ideologies and Worldviews: An Introduction – Simple Book Publishing \(pressbooks.pub\)](https://www.pressbooks.pub). [cit. 2023-07-09].

JOCH, Roman, 2006. *Socialismus a komunismus: styčné body a rozdíly*. Online. Centrum pro studium demokracie a kultury. Dostupné z: [Socialismus a komunismus: styčné body a rozdíly | Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury, o.p.s. \(cdk.cz\)](https://www.cdk.cz). [cit. 2023-08-14].

KOUTSKÁ, Ivana; RIPKA, Vojtěch; ŽÁČEK, Pavel, 2009. *OBČANSKÉ FÓRUM, DEN PRVNÍ: vznik OF v dokumentech a fotografiích*. Online. Ústav pro studium totalitních režimů. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/publikace/obcanske-forum-den-prvni-vznik-obcanskeho-fora-v-dokumentech-a-fotografiich/>. [cit. 2023-10-06].

Krize politických stran, nedatováno. Online. Česká televize – historie.cs. Dostupné z: <https://edu.ceskatelevize.cz/porad/historie-cs>. [cit. 2023-11-19].

KRYSTLÍK, Tomáš, 2018. *Exkurs: rozdíly mezi fašismem, nacismem, komunismem a sociální demokracií*. Online. HistorieBlog.cz. Dostupné z: [Exkurs: Rozdíly mezi fašismem, nacismem, komunismem a sociální demokracií | HistorieBlog.cz](https://www.historieblog.cz). [cit. 2023-08-14].

MINISTERSTVO ZAHRANIČNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY, nedatováno. *Česká republika a NATO*. Online. Dostupné z: [Česká republika a NATO | Ministerstvo zahraničních věcí České republiky \(gov.cz\)](https://www.gov.cz). [cit. 2023-10-28].

MINOGUE, Kenneth; DAGGER, Richard; BALL, Terence, 1998. *Liberalism*. Online. Encyclopædia Britannica. Aktualizováno 18.12.2023. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/liberalism>. [cit. 2024-06-18].

ODA. *ODA, 2000*. Online. Dostupné z: [https://www.oda.cz/aliance-pro-budoucnost/](https://www.oda.cz). [cit. 2023-11-05].

ODA. *ODA, 2004*. Online. Dostupné z: [http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1501](http://www.oda.cz). [cit. 2023-11-10].

ODA. *ODA, 2006*. Online. Dostupné z: [http://www.oda.cz/clanek.asp?id=1605](http://www.oda.cz). [cit. 2023-11-10].

PAYNE.CZ, nedatováno. *František Josef Jan Ladislav Rieger*. Online. Dostupné z: [https://www.payne.cz/3xS43787/RiegerFL.htm](https://www.payne.cz). [cit. 2023-06-09].

PEČINKA, Bohumil, © 2016. *Komentář: Příliš toleranční patent*. Online. Centrum pro studium demokracie a kultury. Dostupné z: [Komentář: Příliš toleranční patent | Nakladatelství Centrum pro studium demokracie a kultury, o.p.s. \(cdk.cz\)](https://www.cdk.cz). [cit. 2023-10-28].

PEROTTINO, Michel. „*Krize*“ *politických stran a jejich budoucnost*. In: CÍBIK, Matěj; MIKEŠ, Vladimír; DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra; VĚMTAL, Petr; PEHR, Michal et al., 2021. *K čemu potřebujeme politické strany?* Online. Akademie věd České republiky. s. 34-41. Dostupné z: [https://www.academia.cz/uploads/media/preview/0001/08/3f5bf9c78babbfa71f8ddb6a59b208bb1b324689.pdf](https://www.academia.cz). [cit. 2023-11-19].

SCIENCE ENCYCLOPEDIA, © 2023. *Conservatism: Origins Of Conservatism: Britain, France, And Germany*. Online. Dostupné z: <https://science.jrank.org/pages/8804/Conservatism-Origins-Conservatism-Britain-France-Germany.html>. [cit. 2023-07-28].

SHAWS, Bernard George, 1926. *George Bernard Shaw on Socialism*. Online. Encyclopædia Britannica. Dostupné z: <https://www.britannica.com/topic/George-Bernard-Shaw-on-socialism-1985101>. [cit. 2023-06-15].

SOVADINA, Jiří, 2013. *Demonstrace 28. října 1988*. Online. Moderní dějiny. Dostupné z: [Moderní-Dějiny.cz | Demonstrace 28. října 1988 \(moderni-dejiny.cz\)](http://Moderní-Dějiny.cz/Demonstrace-28.-října-1988-(moderni-dejiny.cz)). [cit. 2023-10-05].

STANFORD ENCYCLOPEDIA OF PHILOSOPHY, 2019. *Socialism*. Online. Stanford Encyclopedia of Philosophy. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/socialism/#SociPrin>. [cit. 2023-05-26].

TEEHANKEE, Julio, 2005. *Liberalism: A Primer*. Online. Academia.edu. 24 s. Dostupné z: https://www.academia.edu/7281370/Liberalism_A_Primer. [cit. 2023-07-02].

ŠTĚTKA, Jan, 2009. *Nesmrtelný příběh ODA*. Online. Ekonom.ihned.cz. Dostupné z: <https://ekonom.cz/c1-36825350-nesmrtelny-pribeh-oda>. [cit. 2023-11-10].

TRACHTOVÁ, Zdeňka, 2018. *Opoziční smlouva byla vynikající politický nápad. Podobný by byl potřeba i dnes, říká Václav Klaus*. Online. iROZHLAS. Dostupné z: [Opoziční smlouva byla vynikající politický nápad. Podobný by byl potřeba i dnes, říká Václav Klaus | iROZHLAS - spolehlivé zprávy](http://iROZHLAS - spolehlivé zprávy). [cit. 2023-10-28].

VEJVODOVÁ, Alžběta, 2011. *Kuponová privatizace: Experiment, který měl udělat z každého Čecha akcionáře*. Online. ČT24. Dostupné z: [Kuponová privatizace: Experiment, který měl udělat z každého Čecha akcionáře — ČT24 — Česká televize \(ceskatelevize.cz\)](http://Česká televize (ceskatelevize.cz)). [cit. 2023-10-17].

Zánik ODA: 29. prosinec 2007. Online. Česká televize. Dostupné z: [Zánik ODA - 29. prosinec 2007 - Události | Česká televize \(ceskatelevize.cz\)](http://Česká televize (ceskatelevize.cz)). [cit. 2023-11-10].

ZENKNER, Petr, © 2005-2022. *Vstup ČR do EU*. Online. Euroskop.cz. Dostupné z: [Vstup ČR do EU - Euroskop](http://Euroskop.cz). [cit. 2023-10-28].

Zpravodaj KDS, 1991. *Nehledat způsoby, jak vyzrát na druhé*. Online. Scriptum.cz. Dostupné z: https://scriptum.cz/soubory/scriptum/%5Bnode%5D/zpravodaj_kds_1991_22_ocr.pdf. [cit. 2023-10-06].

ŽUPANIČ, Jan, nedatováno. *Šlechtické výsady*. Nová šlechta v českých a podunajské monarchii. Online. Dostupné z: [Šlechtické výsady | Nová šlechta v českých zemích a podunajské monarchii \(novanobilitas.eu\)](http://novanobilitas.eu). [cit. 2023-08-17].
